

Revija SRP

junij 2011 shtevilka 103/104

Revija SRP
/Svoboda, Resnica, Pogum/

Letnik 19, junij 2011
shtevilka 103 - 104

Izdajatelj revije

Revija SRP /Svoboda, Resnica, Pogum/
zavod za založništvo na področju kulture
in umetnosti, Ljubljana
m.sh.1339427, d.sh.71461965, b.r. 10100-0038333910
e.m. urednistvo@revijasrp.si
i.a. <http://www.revijasrp.si>

Naslovnica

Franc Novinc, Vrnitev s polja, 2010

Izbor likovnih del

Damir Globochnik

Tisk

VED d.o.o., Ljubljana

Uredništvo

Revija SRP, Prazhakova 13, 1000 Ljubljana

Uredniški odbor

Rajko Shushtarshich – odg. urednik,
Ivo Antich – lektor in korektor,
Lev Detela – neprevedene knjige,
Damir Globochnik – likovna priloga,
Jolka Milich – poezija,
Franko Bushich,
Matej Krajnc,
Iztok Vrhovec

Narochila, prodaja

Knjigarna KONZORCIJ, Založba Mladinska
knjiga, Slovenska 29, 1000 Ljubljana

Izposoja na dom

Slovanska knjizhnica, Einspielerjeva 1,
p.p. 2670, 1001 Ljubljana

Izdajo omogočajo

sodelavci v reviji

ISSN 1318–1912

Revija je dvomesečnik /izhaja trikrat letno na
shtiri mesece kot dvojna shtevilka/

Vsebina

<i>Fran Levstik</i>	Nasha nesrecha	4
<i>Vanja Strle</i>	Drevo nad oblaki	7
<i>Ines Cergol</i>	Pesmi iz zasede	13
<i>Matej Krajnc</i>	Noch dolgih nozhev	19
<i>Milenko Strasbek</i>	Nespechnost	23
<i>Franko Bushich</i>	Iz kljubovanja	32
<i>Silvio Cumpeta</i>	Med elegijo in satiro	35
<i>Matej Krajnc</i>	Kompleks poslednje odveze	48
<i>Iztok Vrhovec</i>	Pust; V vrtincu /dve zgodbi/	54
<i>Evgen Spektorski</i>	Dostojevski in realizem	61
<i>Lev Detela</i>	Zapleti v vijugah chasa	71
<i>Lev Detela</i>	Literarna popotovanja, XI /Bratislava/	87
<i>Damir Globochnik</i>	Slikarski odrazi domachega okolja	94
<i>Franc Novinc</i>	Likovna dela /slike/	96
<i>Damir Globochnik</i>	Skovir (1928–1929)	105
<i>Ivo Antich</i>	Bori – celjski fenomen (ne le) stripa	109
<i>Bori Zupanchich</i>	Totalci /iz stripa/	110
<i>Ivo Antich</i>	Janez & Jovan /strip – karikatura/	111
<i>Matej Krajnc</i>	Martialis she zhivi, mar ne vesh tega? /pushchice/	112
<i>Ivo Antich</i>	Poliglot /humoreska/	115
<i>Ivo Antich</i>	Resnicizmi in spominizmi	117
<i>Ivo Antich</i>	Epigramizmi: Anti(ch)kronika	118
<i>Ivo Antich</i>	Popare	121
<i>Ivo Antich</i>	Mnozichnomedijske belezhke	123

Chlovekov razvoj

Evgen Spektorski Nastanek in tezhnje danashnjega nacionalizma 135

Rajko Shushtarshich Nashe razmerje s sistemom – Neodvisni SRP 142

Za zgodovinski spomin

Fran Levstik Misli o narodnosti /Misli o narodnosti; Misli o sedanjih mednarodnih mejah; She enkrat nash program/ 146

Iz zgodovinskega spomina

Davorin Trstenjak Kerons in Ger /narodni bozhanstvi starih Korotanov/ 161

Neprevedene knjige

Lev Detela Paralelni literarni univerzum zhivih in mrtvih /Gerhard Roth/ 167

Chitalnica

Lev Detela Trzhashka ljubezenska rapsodija v navzkrizhju dveh narodov /Bojan Pavletich/ 169

Lev Detela Navzkrizhja slovenskega narodnostnega polozhaja na Trzhashkem /Evelina Umek/ 172

Vprashalnica

Ivo Antich Kosov(sk)o vprashanje: »Kdaj so Slovenci prishli v svojo sedanjo domovino?« 174

Jolka Milich O prevajanju in poeziji, XVIII 178

Jolka Milich Kaj naj si mislim o slovenski ambasadi v Rimu? /Ali s Slovenci v Sloveniji komunicira v italijanshchini?/ 197

Fran Levstik

NASHA NESRECHA

NASHA NESRECHA

Kaj chaka drage nashe domovine?
Vsi viri nje zhivljenja so odprti
od nékdaj, in polagoma jo k smrti
samó slovenskih grehov kletva rine.

Sramotni dan, ki bode zadnje sine
kropil stidèch jej na mrtvashkem prti,
brez sólze pokopaval rod zatrti –
ta dan poplacha nam vse nashe chine!

Izdajstvo, samoljubje in mehkota,
trepèt, domach razpor, neskrb, slepota
in svojstvo, s katerim opicam smo v rodi,

do vsega gnus, kar s tujstva k nam ne hodi:
to shiba nasha je, ta nas stvorila
v nesrečno ljudstvo – a ne tuja sila!

GLUMACHI

Ondan pri nas imeli smo glumache,
ki so glasno po ulicah trobili,
z velikim bobnom k sebi nas vabili,
da gledat shli stvari bi nedomache.

Ljudje so tekli v zanke njih zvijsche
in tamkaj so zamorcu se chudili,
ki so tatje sami ga pochnili,
da z njim slepé neumne postavache.

Tako nekteri med Slovenci vpije,
rojakom lahkovernim oznanjuje,
da mu srcé krepkó za narod bije.

Res mnozhica verjame vse mu rada;
a on za svojo chast samo se ruje,
al mórda ga dobichek izpodbada.

SLOVANSKI SLOG

Besed neznano chudnih zmes pisati,
po Rusih, Srbih in po drugih ne vprashati,
pushchati vnemar pisma nasha starih rok,
slovenshchino z ilirshchino goniti v kozji rog,
temu zdaj pravi se: *slovanski slog*.

EN JEZIK

(Vseslovanskega jezika kovachem)

»En jezik moramo Slovani vsi pisati,
torej naj se slovenshchina z ilirshchino pobrati!«
Bog nam ga daj, en jezik, ali, dragi moji,
'z ilirshchine, slovenshchine se on ne ustróji.

OPOMBA K LEVSTIKU

Fran Levstik (1831-1887), ena najbolj nenavadnih osebnosti v slovenski literaturi, si ob 180-letnici rojstva zasluži nekaj osvežitve v zgodovinskem spominu. Kot izvorni ustvarjalec je v vseh literarnih zvrsteh vsaj s kakšnim tekstom segel k vrhuncem (lirika: *Dve otvi, V gozdu*; epika: *Ubežni kralj*; proza: *Martin Krpan*; dramatika: *Tugomer*; esej: *Popotovanje od Litije do Čb.*), pri tem pa je povsod ostal »nedorečen«, kakor da je bil razdvojen med identitetama »zidarja« in »popotnika« (prim. zgodnji pesmi *Zidar* in *Popotnik*; v prvi je zanj ideal družinska idila, v drugi nasproten protidomachijski nagon, ki bi ga, po vsem sodech, markantno obdelal v romanu *Deseti brat*, od katerega je ostal le fragment v listu *Naprej*, 1863, naslovno temo pa je pozneje Jurchich bolj plehko »folkloriziral« v svojem romanu iz 1866) ali celo »razchetverjen«, saj je bil tudi rigorozen jezikoslovec, kritik in bojevit chasnikar. Za svoj chas izrazno virtuozen, a v glavnem vsebinsko manj zanimiv lirik (in pesnik za otroke) je bil tudi satirik, ki pa je na podlagi svojih jezikoslovnih pogledov »prepsnil« Jenkove pesmi, in ko Jenko tega »popravila« ni mogel sprejeti, mu je Levstik zelo zameril in ga celo oshvrknil s sonetom (Simonu Jenku). Med Levstikovimi satirami izstopa dramska pesnitev *Jezba na Parnas* (kritika bleiweisovsko-veselovske protipreshernovske »poetične shole«, svojevrsten »sequel« Preshernove *Nove pisarije*), ob njej pa je najti še kakšen drobec, ki včasih zazveni še danes »sodobno«. Tozadevni ilustraciji je namenjen prichujochi izbor dveh »politichnih« sonetov in dveh »jezikoslovnih« epigramov ali – po Levstikovo – »pushchic«, ki osvetlujeta njegov pogled na tedaj aktualno vprasanje skupnega slovanskega knjižnega jezika; pod plazom germanizacije se je namrech samoslovenska mikro-politkultura marsikomu zdela brezperspektivna. Levstik je zavrachal »ilirshchino«, tj. hrvashko shtokavshchino, ki naj bi bila za nekatere (M. M. Ziljski) le prehod k »vseslovanshchini«. Za Levstika, ki pri tem ni bil edini, bi bila le rushchina primerna podlaga knjižnojezikovne enotnosti vseh slovanskih »narechij«, kot je izrecno povedal v članku *Slovanski pismeni jezik* (Slovenski narod, 1872, sht. 24). Obichajno se navaja misel Dushana Pirjevca, da je bolj pomembno, kaj so Slovenci sami pocheli s sabo, kot kaj so z njimi pocheli drugi; isto misel je izrazil zhe Levstik v sonetu *Nasha nesrecha*, sonet *Glumachi* pa je tudi tak, da bi bil tako rekoch lahko napisan danes.

Izbor in opomba Ivo Antich

DREVO NAD OBLAKI

DREVO NAD OBLAKI

Med odjugo in chermi
sem te iskala in brez oči,
zato si prishla zdaj,
ko sem slepa
od vseh poti, od vseh
ljubeznivih macheh
ljubezni;

to je tako drobna ptica meglic,
drobna glinena srchika
iskalcev,

skoraj bi verjela v tvoj
zhamet,
kakor verjamem
v tvojo brezdanjost,

v drevo, ki raste nad oblaki,
in ponuja polna ramena
sončnih gnezd.

STEZICE OBCHUTKOV

Misel, ki te nisem klicala,
ki si kar prishla,
ne iz globokih premishljevanj,
ampak sama od sebe:

ko stojim tu, pod drevesi,
in se prepushcham igranju senc,
spet prihajash s svojo rahlo sulico.

Zdaj zhe vem. Me tvoje rojstvo
premaga, she preden vznikne jutro
in te utelesi;

tako grejo tudi nezmotljivo
v svoje smeri
stezice mojih občutkov:

mirne, che je moja duša mirna,

pekoche,
che jim ne sledim,
blatne,
che jim ne pustim, da spregovorijo.

NASLONJENA NA TRAVE

Naslonjena na trave,
bochi se tvoje chelo,
prsi poshiljajo
sporočila zraka:

nekaj, kar je v tebi,
je v vetru,
njegov migljaj
hod tvojih oči,
pripetih na jambor sveta,
se peni
njegovo nebo,
ker toplota sili navzgor,
sili v pore poldneva, v srce,
in iz njih mezi:

vsa si modra
do neba, od njega
klicana
podcenjevana klica
zelenkaste ljubezni.

TI SI, ZATO

Ti si, zato je tu ta svet.
In ne neki drug svet.
So zharki tvojega hrepenenja
biti,
biti ta svet,
viden, chuten, slishan,
prepoznaven.

Ta pish vetra.
To si bil ti, atom
tvojih misli v mojih laseh.

In zhe brzijo dalje.
Tvoje misli, kakor plazma
sedanjika,
kakor krizhishche, na katerem
se spajajo z atomi misli
drugih ljudi.

In ko pogledam skozi okno,
vidim, da je danes
nedelja krizhishch,
hip, ki skozenj padam
v proshnjo, da opazujesh svoje misli
in da doumesh vech in vech
o sebi, prizhigalec
arene sedanjika,
ki te vidim,
chutim,
slishim.

SONCE

Ljubim te, je reklo
okroglo sonce,
zato ne bom nichesar
storilo,
samo ljubilo,

samo
ljubilo.

NEKO ZHIVLJENJE

Nasmeh, ki je zrasel iz sence,
je postal
smejocha se senca,
jaz, ki mi sledi,
ki stopa tudi pred mano
in ki ga ni,
kadar se opoldne hladim v reki.

Ona pa, ki se brez sramu
spogleduje z dezhjem
in izdajalsko hlapi v nich,

vendarle pushcha,
da ji oblikuje strugo,
ko premagujem
samo sebe,

a se ne zatajim
in ne izgubim

nich.

ZHENSKE STOPINJE

Zhenska s koshatim krilom
se obrne, poblisne,
rdechi pav
v njenih trepalnicah.

Kdo bo napisal pesem
njenim stopinjam?
One hitijo v moje otrostvo.
Drobna gobanka,
ki te pishem z belimi chrkami,
chrke pa drsijo skozi zhile
kakor moj spol
skozi sito chasa.

Polozhim zrcalo na tla
in podlozhim
z zherjavico posteljice.

Zhenska naraste
kakor neomejenost.
Potem naravna stopinje
v srce
in izostri vid
med nochjo in vechnostjo.

LJUBEZEN JE STRASHNO LEPA MANDOLINA

Tvoja ljubezen
je strashno lepa mandolina,
ki je tudi mila,
kadar spregovori z jezikom neba,

ki je tudi strashna,
kadar utrip mojega srca vrzhe
v resonanco s struno,
ki hoche pochiti v nich,
kjer pochiva luch.

TAKO DALECH SI IN TAKO BLIZU

Tako dalech si in tako blizu;

v plahem jutranjem zharku
glas bele kukavice
obvisi v vejah,

zhvenkljajo sape
ali morda brstichi najine ljubezni,
vse blizhji si mi, v blizhnjem
potočku, ko gresh,
te pogledam,
si mnoshtvo oči, me poljubljash
s poljubi navzochnosti;

vzdignem roke, ko grem
skozi tebe, dishish ...
... in zvenish ...
Zadrgechejo zrachne strune.

Tako blizu si.

In tako dalech ...

PESMI IZ ZASEDE

NOVOLETNE IMPRESIJE

*

che bi odkrila točko
v kateri se tolshcha
v novoletne luhke spreminja
che bi izbezala telo teloha
iz vdiha nosnic
che bi zakovichila luknjo nagosti
bi na drugi strani
prhnil gejzir v pregib metulja

orokavichena roka
bi she vedno slepa lezhala
na pralnem stroju
in udarjala takt centrifuge

*

ni pobega izza te zhelezne maske
samo plitko dihanje
in shepetanje v nosnice
oko
vidi
solzi
nebo

*

obrat v telo rojeva vdih
chujechi stih
izpraskan iz rje tolp
postan zhafran nabreklih mod
razplaja rod
sentimentalnih shtorkelj
v gnezdishchih dimnikov

vatirane palčke
umivajo smrt
na obodih jezika

– reci le besedo –
in pojdi strt
habibi

*

tako malo sem bila
kot sem hotela
tako malo so z mano drugi bili
kot bi zhelela
in vendar sem preživela
na tem balkanekspresu
v tem mrtvashkem plesu
pol stoletja
plimovanj
in tono soli
ki me
v solni steber
spreminja

ko grem chez oči
otipam le še kosti
spomina

*

spet padam v kadenco
veliko napora porabim
za
stih na kredenco
smehljanje bontona
cheprav se zdi da verjamem
v
v-nebo-hod
sonca
zhelim
da bi bela plahta snega
vsaj za hip prekrila sivino betona
in kich novoletnih luchi

*

drsim
drsim drsim
po drchi sipkega peska grizhe
otrok v radost pospeshenega pada
ona mirna pravadna neizmerna

drsim
drsim drsim
po strmem prshcu snezhnega zameta
zhenska v srh slasti odeta
on bel leden jeklen

drsim
drsim drsim
skozi brezchutno belo sliko
vse globlje in chez rob

sledech sled pogleda
kazalec kazenskih chet
hrepenech po Danetovem chloveku
(ki ga ni)
po zrnu peska
snezhinki
barvi
vtkani v kri

*

ta trpki post
nepovabljeni gost
shkripa na obodu vhoda

in kdaj kar tako
(nikdar res v slovo)
drazhi lakoto
blesheche pege
razpotegnjene chez zamolklo nebo

in zenica res ni jasnovidka
da upala bi
(tudi brez zmage upa)
da bo chez strme brege

ujela pest pushchavske mane
droban grizhljaj te svete hrane
(sovrazhnice obupa)
ki posta pest pesti

*

biti v
ni stopiti iz
ni oditi
ni prgishche strahu

je blazhena norost
v galopu
jezdeca apokalipse
chigar dir
se samodejno zhene
v krozhnico elipse

je svilnata svetost
v nasmehu
samice
katere jutri
skrit
v nizki prezhi
se tiho smeje
v lastni mrezihi

PESMI IZ ZASEDE

*

posodi mi roko
za trenutek
droban trenutek med plimo in oseko

mirno se je bom dotaknila
njen odtis vase zavila
brez sprenevedanj
jo bom vrnila

s seboj bom vzela le
besedo roka
vzbrstelo
vzraslo
iz dotika

v meni bo vzvita
nosila jo bom
kot mashno obleko
kot otroka

*

strah
se koti v brlogu
strah prezhi
iz zasede krvi

a kljub temu
znam brati znake
znam pretentati hojo
in veter oči

*

ne sanjam vech
ne krmim belih ptic

ob morju sedim
in poslusham
do oglushelosti
valove

dokler bonaca
ne prijadra v pristan
v pesek rishem
gradove

znotraj
vsa
z brnenjem burje
v sozvochnem spletu

se nasmehnem
chrni lastovki
v preletu

RODOVNIK

Resnico ste mi presejali skozi resheto,
ubogljivost mi zlepili s slino polzhev,
odgovornost mi z medom mazilili na podkve,
trpki vonj krvi vtrli v pesek za posipanje pred zmrzaljo.

Samo midva veva, da spodaj drsi.
Tam spodaj, kjer pred dvajsetimi generacijami
shtejeva milijon in vech.
In eden vech sem jaz. In eden vech si ti.

V meni pramati zhdi.
Oche nash!
Sin je rojen!

Kdo si bo naslednji iztaknil oči?
Kdo roke opral?
Kdo se krizhati dal?

Nobene sledi za vas, vohljachi,
ne pushcham pod napushchem.

*Above all, don't fool yourself, don't say
It was a dream, your ears deceived you!*

Pesek v pushchavi prerokuje mrk.

Nikogar ne pushcham nepokopanega,
nikogar iz prejšnjih dni,
nikogar iz bodočih nochi.

Vsem pojem uspavanko,
soljeno s peskom,
sladkano s temo.

Ne smejem se spotakljivemu smehu.
Niti goloti vaših zob.
Niti belini vaših oči.

Tiho konchujem pesem,
zavito v rdecho plenico,
brez grbov,
brez rozh.

NOCH DOLGIH NOZHEV

KRIK (MUNCH BO ZHE VEDEL)

Munch bo zhe vedel,
obstal bo odprtih ust
s spachenim obrazom,
razkrechenih nog.
Sulica mu bo prebodla stran,
iz nje bosta pritekla kri in voda
in tisti, ki je bil dolga leta vdovec,
bo znova soprog.

Munch bo zhe vedel,
krasil bo drevce,
spotikal se bo v kashchi,
brisal stopnice,
gledal bo levo,
gledal bo desno
in pod chopich lovil
svoje spacheno lice.

A Munch bo zhe vedel,
za to je bil rojen,
vlekel je dreto,
se smehljal slehernikom,
ponochi pa vdiral
v tuje sobane
in ugashal luchi
s spretnim dvoklikom.

Huda kazen je to,
v koshu prenashati zlo,
ko se jesen izbosi
in umre blaznih ochi.

GOSPA BREZ VSTOPNICE

Gospa brez vstopnice
zheljno gleda,
kam se bo usedla,
kje tichi zajec.
Gledalishche bo pogorelo
in sedla bo v taksi
in se z njim odpeljala
do prve avtobusne postaje.

Zvonik je izbochen,
chudno mu je pri srcu,
gleda drobne postave,
poslusha krikanje ptichev.
Zanj je vse dobro,
tako oni spodaj trdijo,
nihche, razen zvonov,
ga nikdar ne pokliche.

Gospa brez vstopnice pa
se razgleduje po trgu,
pozno je zhe,
pleda ni vzela s seboj ...
Smehlja se in pozno
v noch premishljuje,
kako visok je zvonik
in od kod kaplja znoj ...

KUMINA

Kumino v čaj,
zjutraj pa prestopiti prag,
videti, kaj se mora
in chesa se ne sme,
pretuhtati noch,
obriti si obraz,
namiliti roke
in tudi srce ...

Bravo bravissimo,
gospod iz Sevilje,
trop ovac dam
za vashe ime,
prestopam prag,
pretuhtal sem noch,
namilil sem roke
in tudi srce ...

A dol nekam pod prag
kumina pada,
padajo dnevi,
padajo leta,
drevesa zavpijejo
v chast lastnih kroshenj
in guba na licu
bolj malo obeta ...

PATROLA ZAVIJA NA DESNO

Patrola zavija na desno,
meshchanom pa se zdi smeshno,
prevech listja je na tleh,
prevech vetra, ki preglasno diha.
Shakespeare se je vrnil,
na verandi sedi,
a odkar je prishel, ni napisal
she niti enega stiha.

Vse mesto diha
z eno samo nozdrvjo,
nihche se nikoli ne vprasha,
chigav je bil mrtvi krchmar;
patrola zavija na desno,
meshchanom pa se zdi smeshno;
prej so ga zmerjali z revo,
zdaj mu gradijo oltar.

Kmalu bo letni chas
obrnil obraz k bratu,
pljunil mu bo v lice
in zahteval opravichilo;

patrola zavija na desno,
meshchanom pa se zdi smeshno;
a njihov nasmeh se bo prehladil,
she preden se bo zdanilo.

Patrola zavija na desno,
meshchanom pa se zdi smeshno,
prevech listja je na tleh,
prevech vetra, ki preglasno diha.
Shakespeare se je vrnil,
na verandi sedi,
a odkar je prishel, ni napisal
she niti enega stiha.

KLEPSIDRA

Klepsidra se obrne
in na trgu je noch
in mesec zapija
tuje denarje.
Nobenih korakov
ni pod luchmi.
Kdo bo nocoj
zamenjal strazharje?

Za prvo zaveso
rodi se ljubezen,
za drugo zaveso
ljubezen umre;
klepsidra se obrne,
vodnjak se odkashlja
in tema zavzdihne
in je, kakor je.

Blazheni mutci
in vasha zvestoba,
blazhene strehe,
ki vas nochijo!
Klepsidra se obrne
in na trgu je noch
in novi strazharji
nemochno stojijo ...

Milenko Strاسبek

NESPECHNOST

Nisem she pripravljen

»Nich ni resnichno, vse je dovoljeno!«
Vladimir Bartol, Alamut

sprehod po brezumnem vesolju zelene zavisti,
po robovih nochi,
brezen, ki se jih nehote dotikash,
privlernih in grozljivih hkrati,
je betezhen in tezhak,
zmuzljiv,
kredastosrhljiv
zatrdno sem na dnu
in hoja vrtoglava ne koristi
na skalah mokrih me zebe do kosti

morali bi poravnati robove,
zgladiti svet
in zbrusiti chashe, zvrhane naslad,
vendar ne hodite po drachju nochi
kaj vam che svaja z luno
primezh drobnjakarskih ljudi
pustite pri miru rechni prod
globoko vdihnite umirite korak
ne pustite, da vas goni vrag
v reber zeleno

bestialnosti me je strah
povedal sem, kar mi na dushi spi
neznanec sem in med plotovi sam
med mejashi sem mejash
komajda she verjeten
vchasih grob in vchasih kot trhlo rozhje,
ki se razkroja veseli
saj ne zhdim rad v poltemi
na planem postanem razigran
za krajce grabim
luno tavajocho nad dolino

nisem še pripravljen
grizljati robove kraterjev
nisem zbran
povelj neslanih se na dalech izogibam
na stare vložke ne igram
ptica nad glavo
tik nad globino
kjer prha srnjak
se vracha na vecherno dobrovo
tegobno je, strah pred vishino

(marec 11)

Na plachilni dan

Na ulici razdrapanih meshchanskih bajt
zakrnelo, plesnivo prekletstvo visi.
Umazana okna, sivkast omet,
grapaste luknje v preperem asfaltu
in v shpranjah shranjen spomin
na lokostrelce mavrichnih nochi
pod napushchi preperelih streh.
Grlica se golobu dobrika na veji,
pod starim kostanjem odvechnik sloni.
Zlozhnih let,
prashen, prepoten,
razgret in razpet do vratu,
v tegobju razodet,
uzhaljen in bled,
preplashenozmeden
zre mezhikajoch v svetlobni napis.
Psovka kot bozhanski cvet
se bohota v blazhen mir.
Upnik in dolzhnik.
Utrujenec, na smrt zaspan.
Prevaran in izdan,
zapushchinski svat,
se jutra ne boji
pod napushchi preperelih streh.
Na plachilni dan.
Kaotichnost privajene negibnosti.
Izbran
za potovanje v neznano.

Presezhek sem

(prvi maj 2011)

Oglodana prevara v dezheli sleparjev sem,
vendar vihtim bandero,
trdno oprijemajoch se droga,
v prste shchemita srp in kladivo,
s katerim se dobro mikasti
na prvi majski dan,
spomine izziva, prihodnost s kresom ravna.

Utrujen sem in suvam drzhishche v zrak.
Bandero ceneno je mokro,
chrke izbrisane,
toda »mene ne boste utajili«,
pojem, kaj pojem, krichim,
orjak z zherjavico v rokah
in govorcem s prizhnic napotnik.

Presezhek sem,
mislec nemira,
ki pogresha bobne, trobente, glasne chinele,
poln nebogljenega, otrplega ponosa
suvam zastavo v mokrino neba,
da bi me videli, slishali
in skushali umeti tam naproti.

Tetoviran mozh na plochniku
se mi pritakne, ves bikast,
zagnano za drog zagrabi,
pobezhnik iz mrakovja,
»zmorem to, zmorem to,«
brbra in po potu zaudarja,
za banderom steguje trshate roke.

Greva. Bodeva se. Ves bikast je.
Meshchanov ni. Prihodnost spi.
Tetoviranec koraka vrochichen, neuglashen in razborit.
»Lego svet se podira, od belega kruha presiti bezhe,«
obadasto vame brenchi.
Ne more biti res, grozi roka s kocko granitno.
Visoko v cvetni prah sem dvignil bandero.

ne bodi kot drugi

v vrsti ne bodi enak
 opreznik ne in gotovec vsak
 ne vlachi metulje za krila rumena
 in ne hodi ob potoku zaman,
 kjer raste bogatozelena vrbina

v vrsti ne bodi enak
 drugachnost je v tebi
 podari jo v pesem prelito
 naj slishi mehko trdobuchni glavani
 zapreden v rečno korito

v vrsti ne bodi enak
 k nebu zresh vedra soncu draga
 tvoja je zmaga tvoje so sanje
 ne odlashaj stopi na ravan
 oči zatopi v branje

v vrsti ne bodi enak
 potihno predejo oponashalke
 na gnev pozabi na mashchevalke
 na keltski avalon se spomni v bran
 pokonchno se postavi ne bodi vsak

v vrsti ne bodi enak
 hitro se chlovek utruji
 saj ni kot reka v strugi

avalon / keltsko / otok blazhenih dush

(julij 10)

Onkraj jastrebovega kraljestva

»Lepshega na svetu ni,
 che na srechi dom sloni.«
 (ljudska)

Z rushevjem blagoslovljena steza,
 mah na shkarpi
 za starim zhupnishchem
 in togi ritem shkripajochege voza
 v blatnem kolovozu
 pred bozhichem.

Za ped snega
v mrtvoudnem popoldnevu
nehotene zaupljivosti
pokriva raztreseno grichevje,
umikam se na rob,
umikam pred prshichem,
sprti lomim si vejevje,
prebral sem se,
pobalinsko se rezhim,
prevzeten in ves grob
ubiram trpko vizho:
»enkrat pa vse mine...«

Kot da slishim fanfare
na teh chudnih poteh:
presherne skomine
izkushenj s tujimi ljudmi,
tuje mi vdirajo v sanje,
bivanje mi tujstvo postaja
v dneh pred bozhichem.
Prgishche vozlato nakljuchij,
pod nogami shkripa saninec,
gaz proti gozdu zavija,
razkoshno otresa se smreka bremena.

Orgelska glasba se razliva v bolecho tishino:
prometejska bolechina kljuje,
ruje, trga,
muchi drob,
vpijem »vech luchi«,
ko zrem v lica tuja,
v dobrohotnost, ki zamuja,
ki je ni,
ki odide,
ko se zazdi, da se stisnila je k meni.
Na grajskem grichu
ivje ledeni na listichih hrasticev,
besede brezbrizhno padajo
v bozhji svet na dlani pod menoj.
In vem,
da zhiveti s teboj je privilegij.
Da sem dobro in zhlahtno spochel.

Kako zhe dobrichina Miklavzh Breugnon:

»Bilo pa je tako kakor pri spovedi:
chlovek sam pri sebi sklene,
da bo naslednji dan spet znova zachel...«

Mili glas pishchali se spushcha nekje od nishe
s kamenitim kipom blage gospe.

Previdno: led poklja na nashem potoku.

Rakom ni vech tesno.

Odshli so rakom zhvizhgal,
za njimi je odkrevsala bozhanska veselica.

Po poledeneli cesti, v chasu pred bozhichem,
vriskajoch se spushchajo drobljanci v dolino,
toda bregovi mojih voda so tujci postali.

Tesen mrazi, breg se rushi,

plaz pod sholo trga staro zgodbo,

na Rdechem bregu melovje burka sanje.

Ves mladichen skache resasti ochanec,

zvija se,

nori po poledeneli travi,

po zmrzali, drgne si kolena,

vpije:

»Memento mori,

bozhjak, ne nori,

ne razsajaj in se ne pojaj,

v chast ti ni pochetje tako,

zresni se in se pod zatrep odpravi

domache hishe!«

Shkant zacvili, tako se zdi in tesno poje

v stekleni volni popoldneva,

v zapushchenih, dolgih dnevih pred bozhichem.

Le en gvant, poreko ta stari,

so mi zashili,

za petek in za svetek,

za vse bozhje dni,

za grobost nochi robacho ...

Radi povedo popotnemu,

da slepi se,

kdor se vase izgubi,

molchechnost postavlja na oltar

in ni mu mar

za veseljashko norenje razgretih ljudi.

Komaj slishno, strashno nezšno slishim v daljavi harfo:

naj ne pishe chlovek po nareku

hvalnice chloveku.

Saj bi,

godrnjajo sitno adventne strune,

a je zmanjkalo luchi.

Pojdite, konchano je ...

Zabredel sem v brezpotje.

»Joj, kam bi del ...?«

Po gazi stopiclja previdno vran,

privid kot hrushka zrel:

stopil je chez prag, ves vroch, zazhgan,

drgetal v suho, prepoteno dlan,

dejal: »Dom je prodan!«

Saj, zidovje she drzhi in je rusht mochan,

globoko v kleti shtern, dovolj je izb

in ganku sile ni na tramovju chvrstem.

Kostanj, bog te zhivi.

Oskubili so te kot kuro.

Majnik, ostal bom s teboj vse dni.

Kosmulja v kotu s prastaro hrushko

se iz kopriv ne vidi.

Blato nashega dvorishcha,

zlato moje mladosti,

se je osushilo, strdilo,

spremenilo v prah ...

Ej, prah si in v prah se povrnesh.

Varno sem spravil skromne bozhjake

in sem shel,

skoraj bezhal

po z rushevjem blagoslovljeni stezi,

mimo z mahom obrastle shkarpe

in ni me zmotil togi ritem shkripajochege voza.

V mrzlem pishu se je majala breza nad trgom.

Brinje srebrnosivo se je zakopalo v blazheni mir

pod snegom

v chasu pred bozhichem.

Nikogar v tej zimi,

vedo povedati,

niso zasuli plazovi

tostran jastrebovega kraljestva.

Nespechnost

Tihe nochi, vrazhje nochi, privid osupljiv:
za vogalom Til Ulenspiegel tichi, Klasov sin,
flamski potepin, s kapico dechko, poredin,
a boljshih se tudi danes ta dan / nor in zaspan /
najde kaj malo: zhlahtnost je umetnija postala,
posel sposhtovan, a hitro pokvarljiv.

Tihe nochi, vrazhje nochi, sen se obesha na veshcho:
Zhe davno se skregal je potok z lapuhom,
Francois Villon z deklino pred jecho bezhi,
pred kutarji in birichi, prihodnostjo zloveshcho,
seli se v kraje znane, prevarantom in slamuhom
vshechne od pamtiveka in mamljivo potratne.

Tihe nochi, vrazhje nochi, z vodico sna se umiti ne morem,
na bistrezhe mislim, lahkozhivce in tkalce dobrin,
lahko pridobljenih, na bajaranje pravljic in zgodb,
ki nihche jim verjeti vech noche: s tvojim denarjem
bom svoje dolgove odplachal, pritegne Robin
s pajdashi, zdruzhbo imenitno, ki norce brije iz pogodb.

Tihe nochi, vrazhje nochi, nich pametnega se iz sna ne rodi :
nich, kar prineslo bi lonce, nich, s chimer nahranil bi ovce,
nich, s chimer bi zhiveti se dalo, poliche narochevati, novce
kovati ... zaman belim si glavo, nochi she prevech je ostalo,
za pametovanje mi ni, volkodlak se za mano podi;
plotov podreti ne morem, pobegniti ne muholovcem.

Maj je

Maj je, drvim nazaj, rad bi bil s teboj.
Polna luna trapi ljudi, zvezdni konvoj
mi lizhe obraz, repatic, medel in siv,
pochez se zapelje chez sanjskost vedroigriv.
Drvim nazaj, da ne pobegne mi maj,
da ne izgubish se, zatechesh v raj,
da iz pripovedke ne zgrabi te zmaj
in te odpelje.
Maj je. Chas melje.

Pokoshena trava moja ljuba dobrotā.
Lapuh kipi nad mlako v chrno nebo.
Soteska je luno pozhrla,
mesechina nad grabnom visi.
Doma sem.
Pri tebi,
moja kri,
v sebi.
Tvoja samost – v duplu sovak –
kot mesechina nad grabnom visi.
Maj je, kako dishi.

Na Pungrtu postoj

Testo sem bil, kvashen ves in vzhajan,
in tichal sem zvit, ishchoch toploto, pod lapuhom,
listom, velikim kot dezchnik, z roso posejanim,
da se svetil je bohotno v tiho jutro
ob potoku, tamkaj ob dezhelni cesti,
na samem
testo sem bil, razrahljan in neskonchno dovoljen,
ker tako je velevala gmajn globoka
in nezha postava, pobratena s porumenelim vresjem,
bukovim zelenilom, presherno rdechino
poznega dne nad prevorskimi klanci,
ko smo se odpravili spat
na samem,
testo sem bil, razvlekli so me, z rozinami potresli,
na dalech sem se izognil rogachu, ki je motovilil
navkreber in temno pogledoval proti mocheradu:
dezh bo, v zenice sili, v lase, v nosnice,
z vej kaplja zhe rosa v mojo dusho
nebogljeno, za nich prodano, polozheno na mahovje
na samem,
in vem, testo sem, kaj ne smem,
do kod naj grem, komu naj se spovem,
kakshne rozhe naj moj vrat krasijo
in kje jih zemlji oteti, koliko in zakaj,
da prav bo, da postava ne bo renchala,
na samem, proti Pungrtu gredoch.

Franko Bushich

IZ KLJUBOVANJA

PESEM IZ KLJUBOVANJA (O PRETEKLEM PETKU)

Potem ko je obrisala
bedra z robci
je v chasho vlila vino
pomakala prste vanj
in se mazala z njim ...

Odstranila je mlečne sledove
moje narave
zamaskirala je moje vonjave

Šestnajstletna deklica
a vseeno ženska ...

Po obisku pri meni gre na Dom ...

Morda koga spozna ...

(Split, 23. 9. 2010)

MAGIJA RUMENIH NOGAVIČEK (nedokončana pesem)

Pustila me je pred osmimi dnevi
po trimesečni avanturi
po nagovarjanju prijateljic in profesoric
po nagovarjanju in zaradi njihovega ljubosumja
kot tudi zaradi
22 let razlike v starosti.

In danes je spet prishla
v rumenih nogavichkah okrašenih z vijolichastimi metuljchki.
V prav tistih nogavichkah
v katerih brez sramu kaže noge
na fotki s katero sem ilustriral pesem o njej
na dan prekinitve
da bi jo zaznamoval.

In spet nisva izgubljala chasa
s slachenjem belih hlachk ki jih je skupna prijateljica
deloma poslikala.

In spet nisva izgubljala chasa za slachenje nogavichk
ki sem jim vzel dusho ko sem jih fotkal
in ki so jo morale spet priversti k meni.

Tu in tam kakshna nova luknja
raztegovanje
nategovanje
z magijo napolnjenih rumenih nogavichk.

(Split, 21./22. 11. 2010)

PEJT SPAT

»Pejt spat. Tudi sove spijo.«

Tudi komarji ki brenchijo a ne zbadajo
in oblaki ki so izbruhali drobovje po prichakujochi zemlji
in nimfe
in sirene ki se posmehujejo klovnom
vtem ko jahajo mochne podivjane bike.

(Split, 21./22. 11. 2010)

UREDNIKA NEKE REVIJE

S profilom parishke dame iz dvajsetih
preteklega stoletja
s tenkimi ustnicami
razvlechenimi v chrto
s hripavim glasom recitira poezijo

A jaz ne poslusham stihov

Opazujem to telo in razmishljam
kaj vse bi pochel z njim
ko bi bilo moje
ali pa ko bi ga imel

Ali sem hudoben?

(Split, 28. 11. 2010)

BELEZHKA IZ DNEVNIKA

Nich nisva pochela tokrat
se ona opravičuje
in lažne prijateljici v telefonsko slushalko.

Razen da sva vse zameshtrala
lizal sem ji seske
gledala sva pornich
in se oba samozadovoljevala
krichim iz ozadja
ogorchen ker mi je status na fejsu prejšnji teden
onemogochil vlago vagine to soboto

Ampak ima prav smrklja
v nekem pogledu

Edino penetracija je nekaj
vse drugo je nich

A tudi nich je zmeraj nekaj ...
vsaj beseda.

(Split, 28. 11. 2010)

Prevod iz hrvashchine Ivo Antich

Silvio Cumpeta

MED ELEGIJO IN SATIRO

Lichtung*

Ti, preden zagazish v barje
med trstenike in blato,**
se tule odpočij, na jasi,
kjer jeznoritezhi,
siti prepira,
utrujeni, lezhejo
in chakajo ...

* Lichtung v nemshchini pomeni jasa.

** Dante, *Vita Nuova*, V, 82-3.

*

Che se obregnejo ob tvoj vamp
in ti rečejo: debel si,
pomisli, koliko
bi se moral raztegniti,
da bi lahko pogoltnil svet
in popil vse, kar se da popiti,
in se polastil vsake smrti
in jo na koncu iztrebil,
da bi se potem lahko spet lotil
kakšne slastne jedi
za nenasitne zveri.

*

Med ključnimi skrajnostmi
in utopichnimi blodnjami
obupanec skusha
osamiti uro,
skusha jo iztrgati dnevu,
mesecu in letu – in,
cheprav brez vsake
erotichne tolazhbe,
se vanjo zlekne,
in si predstavlja, da ga
zob chasa ni poshkodoval.

*

Ne vem. Ne razumem.
Strmim. Na potrebo hodim.
Gre za chisto spodobno
in dobro dejanje.
V skladu s tem, kar
imenujejo narava.

*

Ljudje kot mi,
ki opletajo med knjigami,
trepetajo in hrepenijo,
da bi jih spodnesel
kakshen papirnat plaz.
In med smrtmi se zdi
ta skrajno neprimerna,
skoraj nesnovna.
Ne bosh verjel, a
zadnje chase videvam,
kot v prividu, vsepovsod
debele bukle in potiskan
papir lebdeti kot meso
in rahel kruh nad mojim
she kako odvratnim in
neprikupnim telesom.

*

Multos, iuvenes, carmen decepit
Satyricon, 118

Nich hujshega ni,
Petronij, kot da se poezija
starcem izneveri.
Mladenich poshilja slabe
verze svoji ljubici.
Ona se raznezhi in
ga povabi v svoj objem.
She vech – zadostuje mu, da zagruli.

*

Norost pesnikov,
verjeti, da je beseda
odreshilna – in ko jo
zagledajo negibno,
jo kar naprej uporabljajo,
dokler se ne
zaljubi vase,
zaprta v sanje,
ki se sesujejo vsako
jutro, ko svetloba
zaliže ulico, polno
vreshchavo sprtih senc,
med seboj pomesanih
in posutih s krvavim pepelom.

*

Nihilist nikoli
ne dosezhe vrhunca
svojih zhelja.
Je vedno nekaj
– v zapravljenem dnevu –
kar je treba she postoriti.
Prekladati se iz sobe v sobo,
si ogledati she nezaceljeno rano
ali pipo, ki pushcha, nato
kar tako premishljevat, kdaj
neki ga utegne doleteti
vsaj kakshna poplava ali pozhar,
ki naj bi ga konchno spravila
iz zares muchnega mrtvila.

*

Pluli smo v dokaj kalnih
in pregretih vodah.
In che nas je zeblo,
smo se pokrili.
Che je bilo vroche, smo se slekli.
Odigrali smo igro s telesom.
V tisti nedosegljivi drugam
pa nas noge niso vodile.

V neshteto voda smo stopili.
Vendar ne v tiste prerojevalne
in chiste vode reke Lete.

*

Oche, she vedno
vidim oči
tistega psa,
ki sva ga ubila
pred petdesetimi leti.
In bilo je – mislim –
najvechje hudodelstvo,
ki sva ga storila.
Bil je bolan, garjav,
pes kot vsi mi umrljiv – in
sva ga nato pokopala,
kot se je zgodilo tebi
in bo doletelo mene.
Ko je izginil v chasu,
so najini mali zlochini
postopoma
izginjali.
In se je sesedla
kopica prsti
perros-ov apagados.*

*Lorca, *Llanto por Ignacio*

*

Kdor je zagreshil
male lopovshchine
– nekaznive neumnosti –
jih skusha povechati.
In zakaj neki naj bi se
odpravil na sodishche?
Neobtozhen
in neobtozhljiv.
Gre za usodo vechine.
Zhiveli so slabo,
dopushchali zlo
in strahoma chakali
konec zla.

*

Za B. S.

Tudi sinochi, Bozhidar,
sva si trmoglavo
pravila – in videvala
najine skupne korenine
v ocheh, v kretnjah,
v spominih velikih umrlih,
nanje sva se lahko
naslanjala – ironično –
in domnevala, da sva
dedicha – pa cheprav nevredna –
njihovega bogastva.

*

In – vchasih – sem se
postavil pred kamnom,
da bi videl, kako umira.
Dolgo je bilo njegovo chakanje,
moje pa zelo kratko.
Je mar opazil, kako trohnim?
Samo moje vlazhne oči so videle,
kako se razkrajajo.

*

Decrepitude is wisdom

Yeats

Seveda, ko smo ostareli,
Yeats, nam ni zadostovala
pomanjkljiva modrost,
da bi se znebili
spomina na ljubezen.
Meso ne vpije vech,
le bedno jechi, moleduje
za poslednjo združitev.
V nas rasteta tishina
in molchanje – blagodejna
nekoč – zdaj strahljiva, saj –

da bi si lahko predstavljali,
 da smo she zhivi – se moramo
 dotikati s hladnimi rokami,
 se zazirati v ogledalo,
 prositi za pozdrav
 le videzom in izmishljijam.

*

Nuja in nakljuchje
 se sovrazhno spopadata
 in chas – s temno
 zvijachnostjo – ju
 pripravi do trchenja.
 Prechata se bojevati,
 che ju zavede ljubezen.
 Tedaj sva si – gola –
 privoshchila odlog
 zachasnega miru
 v nochni sobi.

*

Stare Muze,
 izsushene in stiskashke,
 nam bolj malo
 lahko she ponudijo.

Kakshno kvartino,
 vegasto rimo,
 obichajne zavore
 – glejte! – nebo ...

neposvojeno nebo,
 ki se – obsceno – daje
 vsemu tistemu, kar
 na zemlji shviga in teche.

*

Le kdo bo zaustavil blodnje pesnikov?
 Wo aber Gefahr
 wächst das Rettende auch.*
 Et contra: Una salus victis
 nullam sperare salutem.**

Malce le poveseite peruti,
hodite z nami
brez tveganja in odreshitve!
Zublji nashih grmad
plapolajo v daljavi.
Nismo imeli niti chasa,
da bi nas bilo strah.

* Hölderlin

** Vergil

*

*K. je zachel techi ... bili so prevech
izchrpani, da bi tekli ...*
Proces, 10. poglavje

I.

Bi lahko poskusili
zbezhati, Franz,
v notranjost
kamnoloma in med
vijuganjem pripravili
ona dva pajaca, da
neprichakovano obnemo –
in nato potegnemo najdaljsi
nozh, nabrushen in chist kot
je nasha nedolzhnost,
in zamahnemo in zadenemo
njuna votla trebuha.

II.

Vemo – proti nashi
obsodbi ni nobene
mozhnosti priziva.
In na razlicnih stopnjah
so bili prizivi
vlozheni neobstoječim
sodnikom ali
prav tako pogubljenim.
In rablji so bili samo
prikazni, ki so zamahovale
in udarjale tjavdan, s tezhkim
in smrtonosnim orožjem.

*

Na neki nachin (a kakshen?)
je lepo ruvati se
z nerodovitnostjo.
Jutranji nachin
se zdi najbolj privlachen,
che stvari zaprosish
za namig, pozdrav pa
onim, ki ti
prihajajo naproti.
Mimo gresh, in topotash
z nogami kar naprej,
zato, da bi te kdo slisal.

*

Moja mati je mrmrala:
boljshe bi bilo umreti, umreti ...
In zdi se mi, da ji je
Sofoklej odgovarjal: Moja
draga gospa – morda –
bi bilo bolje, da se nisva
sploh nikoli rodila.
Bila sta dva starca
– skoraj devetdesetletnika.
A jima ni bilo dovolj,
saj sta she vedno – in s
patetichno vztrajnostjo –
dvorila smrti.

*

Nevropsihologi pravijo: razum
je razklan, v kosih –
in vsak kos ima
shtevilne mozhnosti.
Vse je nato eno samo
grajenje in podiranje.
Da se nato zatechemo
v kos najslajshe pozabe.

*

Glej, Graziano, she vedno
domnevam, da
sva midva zadnja
bogokletnika
na severo-vzhodu.
Kakshen jezuit
– boljše vrste –
bi naju lahko imel
pomotoma
– v tem svetu pobožnjashkih
in spletkarskih ateistov –
za edina vernika.

*

Kdove, kaj obstaja
onstran dobrega in zla!
Medtem pa ta dva
plenita in si prilashchata, kar she
ostaja od nashe nedolzhnosti.

*

Che se tvoja dialektika
ne moti, Hegel,
se psi – dandanes –
grejo gospodarje,
poserjejo se samopashno,
tu in tam si na lastno zheljjo
pripeljejo mlade gospode
in posebne gospe,
nekoliko pazifajevsko*
in kinofilsko nastrojene,
da se sparijo in
spochnejo novo pasmo,
she bolj pasjo.

* Pazifaja, Minosova žena, mati Ariadne, Fedre, Glavka in Androgeja. Potem ko sta se z mozhem razshla, je bog Pozejdon, iz zamere do Minosa, storil, da se je ljubezensko vnela za bika in se sparila z njim, skrita v trupu lesene krave. Iz te nenaravne zveze se je rodila strashna poshast Minotaver, pol chlovek in pol bik.

*

Ustavili smo se
 pri starem dinamitu
 in od chasa do chasa
 ga razstrelimo
 med svojimi rokami.
 Z gosto in utrujeno krvjo
 se na vse strani razshirja
 – od ure do ure –
*ma longue misère.**

* Baudelaire, *Les litanies de Satan* (1857).

*

Sanje imajo svoje meje.
 V sebi se rojevajo in umrejo.
 Onstran pa razsaja
 izrekljiva resničnost.

*

Zhenska, neskončno lepa skrivnost
 Gozzano

Schmitz* pravi, da nam
 zhenska ugaja po kosih.
 In se zadržujem,
 da ne bi zhalil nekaterih
 njenih delov, ki so
 neizrekljivi ali
 prevechkrat imenovani.
 Prebrisani znamenitezih
 jih nekaj ukrade in vtakne
 med temne knjizhne strani,
 da se jih tam nauzhije
 kot *pars pro toto*.

* trzhashki pisatelj, bolj znan kot Italo Svevo.

*

Blagi dinamitar
in primis minira
svoj dom. Gotovo
gre za sanjacha, che
upa, da bo na ta nachin
unichil spomine. In med
brskanjem po razvalinah,
odkrije, da sodijo knjige
med tiste, ki najtezhje umrejo.

*

Zdi se, da sem
do kraja izchrpal
svoje zaloge
(kolikor sem jih sploh imel),
in tu pa tam se naslonim
na trhle lestve
retorike –
na mrtve trope in topike
pa *sequentiae* in kanone;
v iskanju nekakshne
pesnishke drobovine,
ki jo zhvechim in s studom
izpljunem, nenasichen.

*

Ti mi verjetno ne bosh verjel,
a jaz sem dobil od boga inercije
dar, da pishem med spanjem.
Homer – so pravili – vchasih
dremlje, a che odpre oči,
vidi vse in
pre - chu - do - vi - to.
Moj skopushki bog
v kratkotrajnih sanjah
mi je dovolil, da vidim
pochasne in slovesne
oblike nicha ...

*

Ko umre kak chlovek,
se zemlja smeje.
In tudi pogrebci
– medtem, ko nas pokopavajo –
se hahljajo v svojem srcu,
ker mislijo, da so zhivi.

*

Ti farji – trdi – so nam
zakuhali zhe vse sorte.
Poskakovali so okrog
grmad, ki
so spekle krivoverce
in so pozhrli surovo
meso svojih vesti.

*

*In kdor ima kaj povedati,
naj vstane in molchi.*

K. Kraus

Kraus pravi ... kaj pravi Kraus?
Na vsem lepem
je vstal – pravzaprav
so ga dvignili
in položili v krsto
med chrno svilo, in
odtlej ni vech
izustil besede.

O avtorju

Silvio Cumpeta, italijanski esejist, filozof in pesnik romunskega rodu, ki ga bralci revije SRP deloma zhe poznajo, se je rodil na Gorishkem – v Fari (Farra d'Isonzo) – leta 1933, zhivi pa v Shtarancanu (Staranzano). Doslej je izdal devet pesniskih zbirk, in sicer: *Questo corpo in fuga* (*To telo v begu* – zanjo je leta 1980 prejel prvo nagrado Biella), 1979; *Stazione e moto della signora* (Gospeljino postajanje in gibanje), 1988; *Accostanze e oltranzze* (*Priblizhevanja in chezmernosti* – s fotografijami Riccarda Toffolettija), 1989; zbirko z naslovom *1994*, ki je izshla leta 1997 v Vidmu pri zalozhbi Kappa Vu s posvetilom »Prijetelju, prijateljicam, prijateljem ... in ljubezni – celo!«; nato *Il tramonto dell'ira* (*Zaton jeze*), 1998; *Un giorno per tutti* (*En dan za vse*), 1999; dvojezichno zbirko *Poèmes choisis* (*Izbrane pesmi* – v francoshchino jih je prevedla Michèle Lorgnet Torri), Pariz 2001; *Breviario iracheno* (*Irashki brevir*), 2003, nagrada Dino Menichini. Chez nekaj let (2006), ker je bila prva izdaja »brevirja« razprodana, je pri isti napredni videmski zalozhbi, na katero je navezan, izdal to zbirko dvojezichno, z mojim prevodom v slovenshchino in s spremno besedo Cirila Zlobca; leta 2009 pa je izshla njegova deveta, najbrzh ne zadnja pesniska zbirka *Tra elegia e satira* (*Med elegijo in satiro*). V shestdesetih letih je objavil tudi vech esejev o italijanski filozofiji med obema vojnama, leta 2001 pa filozofsko delo *I dialoghi dell'ego* (*Pogovori o egu*) in leta 2002 zbirko kratkih proz *Ovviamente o delle futilità* (*Samo po sebi umevno ali o nichevostih*), kot moto pa ji je dodal Parmenidovo misel *Mishljenje in bit je isto*. Pishe tudi gledalishka in pripovedna dela. Dokaj redno objavlja chlanke in premishljevanja v revijah, pogosto na straneh znane trzhashke revije *Arte & Cultura*, ki je shiroko odprta tudi za slovenske prispevke.

Cumpeta pishe v posebnem, klenem in izbranem jeziku, ki ochara stilsko, ne le miselno. Njegov danashnji pogled na staranje in posledichno na zhivljenje kot tako skozi chas ni ravno rozhnat, je bolj dramatischen, vendar zachinjen z dobro mero avtoironije in smisla za humor, zato so njegovi sicer odcharani verzi she bolj privlachni. Izbrane pesmi so iz zbirke *Tra elegia e satira* (*Med elegijo in satiro*).

Prevod iz italijanshchine in belezhka Jolka Milich

Matej Krajnc

KOMPLEKS POSLEDNJE ODVEZE

Timijana Fedolf je sedela na klopci ob reki in premishljevala, naj vanjo meche kamne ali rumove kroglice, ki jih je kupila kake pol ure pred tem. Imela jih je she nekaj, morda kake tri, shtiri, vse ostalo je pojedla in zhelodec ji je to dal vedeti. Rum naj bi bil domena mornarjev, reka pa je bila domena vseh meshchanov; mednje se je zdaj spet lahko prishtela Timijana Fedolf.

*

Samostan sester poslednje odveze se je dvigal nad trgovom kot kak okameneli strazhar z ogromnimi mishicami na rokah in prsnem koshu. Meshchanje so vedeli praviti, da mu ni bil nihche kos, da ga naravne nesreche she oplazile niso, strashni Turchin itak ni prishel blizu, kuga pa tudi ne. Zdelo se je, da je mogochna stavba v nekakshni nevidni karanteni, ki jo prebijajo le obiski njenih varovank v mestu. Sestre poslednje odveze so bile v mestu priljubljene; nikomur niso nikoli vsiljevale Gospoda, nikoli niso nosile *Biblije* za pasom, pa tudi kakih hujshih zahtev niso imele v trgovinah. Sredi dneva si lahko v mestu videl sestro poslednje odveze, kako je srkala vrocho chokolado, se pogovarjala z zhupanom, che je izvolil iti mimo, kashljala, kihala in nosila vrechke s potrebschinami. Vsaj tako je pripovedoval letak, ki so ga sestre delile nakljuchnim obiskovalcem samostana. V resnici ni bilo chisto tako. Sestre so redko kdaj zahajale v mesto, red pa je bil zelo strog. Ko so leta 1989 odpravili bichanje za greshno pochetje, so uvedli drugo sankcijo: nobene pashtete po 15. uri!

Timijana Fedolf je molche zrla skoz okence samostanske jedilnice. Naslednji teden ga bodo zazidali, se je glasila najnovejsiha novica, ki jo je oznanila sestra Elizabeta. Saj ne, da bi hoteli popolnoma zatemniti samostan, v katerem niso nikoli prizhigali luchi, saj niti niso bile nameshchene, ampak tako pach je. Ko se jé, se jé, pravi stara modrost in sestre so imele rade stare modrosti; no ja, vsaj tiste starejshe in nadrejene.

Timijana Fedolf, sestra Timijana, je bila v samostanu deseto leto. Prishla je, ko je imela odmor na fakulteti. Dolg odmor, ko je premishljevala, kam bi shla. In je shla v samostan, kar ni ravno priblizhek. Ko je potrkala na vrata, je znala priblizhno pravilno napraviti krizh, spomnila pa se je tudi nekaj shal o zhupnikih in ministrantih. Ko jih je povedala materi prednici, se je ta odlochila za popolno prevzgojo, si jih je pa kljub temu zapisala.

Timijana Fedolf se je rodila v črni skrinjici, vsaj tako so govorili. Ob rojstvu naj bi bila tako majhna kot najmanjši Andersenov trohec domishljije. Družina sicer ni bila s podezhelja – bila je ugledna meshchanska družina.

Za nasho zgodbo sploh ni pomembno, da je bil Timijanin stric trgovec s starinami. Pa vseeno povejmo. Pravzaprav je imel antikvariat s starimi knjigami in kako znamko za povrh, ampak namesto knjig je v izlozhe dajal stare pokale Sokolov. Nekega dne je v njegov antikvariat prishel veljak. Kupil je *Poezije* Simona Gregorchicha in vprashal, ali jih lahko citira brez oznake navedkov. Ko je povedal, kdo je, so mu seveda dovolili. Ko je njegova drzhava propadla, je Timijanin stric po njegovih delih iskal te navedke, pa jih ni nashel. Timijana je bila she chisto majhna, ko je bil zhe zelo star. Spominjala se ga je po bolj ubornem lasishchu in po chudnih metlastih brkih, s katerimi se ni igrala, ampak jih je grizla. Stric, star kot zemlja, je vpil od bolechin, njegova zhenpa se je smejala, o, Ivan, tamala te ima rada. Onega drugega strica, ki je bil precej mlajshi, ni grizla. Delala se je, kot da ga ni.

Timijana se je antikvariata rada spominjala. Ko je stric umrl, je antikvariat prevzela njegova starejsa hcherka, ki je bila takrat zhe v zelo srednjih letih. Starshi so bili proti, da bi se Timijana prevech zadrževala v antikvariatu. Pozneje je izvedela, da stric sploh ni bil njen pravi stric, ampak dedkov bratranec, ki se je rad izdajal za strica, saj je s tem samemu sebi prikriival grenko resnico, da pravzaprav ni imel hcherke, ampak samo posvojenko. Imel je she eno posvojenko, mlajsho, ki pa je bila zgolj rejnishka in je pri osemnajstih odshla na svoje. Stikov z rejnishko družino ni obdržala.

Ob Timijaninem prihodu so rojenice nekolikanjci zapoznelo prishle tudi v predmestje. Legende govorijo, da je bilo to prvich in zadnjih: ko so jo videle, so se odrekle podobnim podvigom. Izrastek na chelu in vzporedno zobovje so Timijani pozneje odstranili z vech operacijami; ko so rojenice prishle prvich, sploh she ni imela zob, a pogled kljub temu ni bil lep. Rojenicam se je sicer zasmilila. Zato ji niso hotele prerokovati prevech stvari; to so pochele pri ljudeh, ki so plachali dovolj impulzov za kaj takega. Povedale so samo, da bo najbolj zanimiv dogodek v njenem zhivljenju njena svatba. Kako pa naj bi se njeno zhivljenje konchalo, o tem so imele sojenice vech teorij.

Prva je bila ta, da jo bo ob prihodu iz porochne dvorane zatrpal rizh, ki ga bojo metalii svatje. Druga ta, da jo bo ustrelil uradni fotograf, ko se bosta s soprogom fotografirala za porochni album. Tretja, da se bo pokotalila po hribu. Chetrta, da se bo hrib pokotalil cheznjo. Peta, da jo bojo pohodili razjarjeni svatovski muzikantje. Shesta, da jo bo pokopala glasba razjarjenih svatovskih muzikantov. In tako naprej vse do osemindvajsete teorije, da bo poroko prezhivela, naprej se pa ne ve.

Rojenice so potem seveda she nekaj pojedle in popile, se pritozhevale nad chudnim okusom paradizhnika, nakar so si zhelele ogledati staro hisho. Babica je

takrat she zhivela in je bila koj za to, da jih malce popelje naokrog. Rojenice so prevech sprashevale in to je postal prehud zalogaj za staro gospo; ko je eni od rojenic razkazovala podstreshne prostore, kjer so takrat hranili predivo in preostalo tovrstno belo tehniko, jo je najprej zgrabilo v kolenih; ko se je sesedla, pa je poslušnost odpovedal she preostanek telesa. Rojenice so se namrdnile nad nepopolno predstavitevijo tako ogromne hishe na tako dobri lokaciji, pogledale v zvezhchich, zagodrnjale: morala bi zdrzhati she vsaj dve leti, in shle, ne da bi rekle nasvidenje. Malo Timijano so pustile v rokah negotove usode, ki pa si je takrat ravno umivala roke. Nekateri stvari imajo enostavno svoj prav.

Timijana je sobo, v kateri je lezhala kot majhno dete, pozneje poimenovala »moja soba«. To je bilo relativno, ker ni bila nikoli zares njena. Starshi so ji to nedvoumno dali vedeti, ko se je rodila njena mlajsha sestra, Petunija, ki bi lahko imela sosednjo sobico, che bi jih le malce uredili in vsaj na svezhe prepleskali, kar se za otroke vsekakor naredi, a bilo je odlocheno, da si morata sestri deliti tisto shpelunko. Timijanina mama je to opravichila s floskulo »zavedati se, da v zhivljenju ne dobimo vsega na pladnju«, a v tem primeru je bilo to, milo recheno, zanimivo razmishljanje.

Ko se je rodila Petunija, je bila Timijana stara tri leta in pol. Starshi so bili nekako domala veseli, Petunija je bila krepka dojenchica, precej globoko je dihala, bila je ravno prav tezhka, malo je manjkalo, da ji niso shivilje koj vzele mere za kroj. Spricho tega se je druzhina vrgla v krajshe praznovanje. Pri Timijani niso praznovali, kaj pa she. Za namechek je bila chisto shibka, skoraj jo je pobralo zhe po prvem letu zhivljenja. Vodene koze. V chrni skrinjici se je rodila, tako bodi. Oche, ki je bil viden mestni odvetnik, je zhe vedel. Mama, ki je bila psihologinja, je zhe vedela. Babica je bila tiho.

Timijanina starsha sta se uradno porochila shele kak teden po tem, ko sta se vrnila domov s Timijano, in to zelo na hitro, na matichnem uradu, brez zakusk, rizha in drugih pritiklin. Za odvetnika Fedolfovega kova bi bila to jaka sramota, che ne bi zares in iz srca sovrazhil rizha. Obe sestri je pozneje krstil chastiti Sitovshek, zelo zgodaj zjutraj in zelo na skrivaj. Chastiti Sitovshek je pozneje tudi nekaj spil na ta rachun. Takrat je zinil, da je od nekdej rad videl gospo Fedolfovo, a so vsi rekli ha ha ha, oche Sitovshek so pa za hecel in to je bil najtesnejshi Fedolfov priblizhek nemeshchanski mentaliteti.

Babica, ki je edina v druzhini gojila nekakshno afiniteto do Timijane, cheprav o tem ni govorila na glas, je hotela, da bi po smrti njeno srce dali v farne namene, a so jo lepo pokopali z njim vred, bilo je zhe prevech drugih udarcev. Kdo bo vzdrzheval to ogromno hisho? Babica je imela precej denarja, od kod, tega ni vedel nihche. Kolikor je bilo znano domachim, v sluzhbo ni hodila. Ded je bil drzhavni uradnik, eden manjshih sicer, a denarju ni bilo videti konca. Sicer je nekaj chasa delal tudi kot urednik v neki zalozhbi, v prostem chasu pa je rad pisaril »prigode«, kot je temu rekel, in precej objavljaj. Potem je umrl, kot se to rado zgodi. Njegove

knjižhne in revijalne objave so se ustavile, družina pa je še neizdane rokopise zmetala na kup in skurila na vrtu.

Ko je bila Timijana stara dvanajst let, se je oče odločil, da bo hisho prodal. Pozhivala je težko prislužhen odvetniški denar, tisto, kar je pustila babica, pa je pozhrla hishica na nekem vsaj osem ur vozhnje oddaljenem mediteranskem otoku; to je bilo pochitnishko zavetje Fedolfovih, kot se spodobi za kleno meshchanstvo. S preostankom denarja, kar ga je ostalo na teh in onih računih obeh pokojnih starih, je družina Fedolf kupila stanovanje v primestnem bloku.

Za Timijano je bil to hud udarec. Sestrarna je pripadla sobica, velika bornih petnajst kvadratov, vechino tega prostora pa je zasedala Petunija s svojo zbirko punchk. Timijana je imela nekaj legokock, ki jih je zasegla Petunija, ko pa je pri shtirih letih prosila za punchko, so rekli, da je zhe prevelika za take shtose. Ko je Petunija pri shestih prosila za Barbiko, kar je bil zhe takrat standard za odgovornosti zheljna dekleta, jo je dobila s sanjsko hishico vred. Timijana je takrat morala igrati klavir.

Ko je po treh letih prisilnega igranja vprashala, ali lahko neha, starshev to sploh ni vech zanimalo. A so rekli ne, chesh, treba je vztrajati pri nalogi, ki si jo zadash. Niso pomislili, da si Timijana ni sama zadala te naloge, da so ji jo namrech zadali oni. Torej bi morali pravzaprav oni konchati osnovno iz klavirja. A Timijana jim takrat ni predlozhila teh logichnih zakljuchkov, ker jih je she prej dobila okrog ushes; drznila se je namrech chisto malo poigrati s Petunijino Barbi. Pravzaprav se niti ni poigrala, samo prestavila jo je, ker je rozhnata prasica sedela na njenih ochalih. Ko je to povedala mami, jih je she dodatno fasala. Potem se je odlochila, da bo tiho, ko pa bo velika, bo vozila bager in spodkopala blok spod riti svojih starshev.

Blok je sovrazhila; sanjarila je o hishi, kjer je prezhivela prvih nekaj let. Lahko se je igrala na oblizhnji bencinski chrpalki, se skrivala v vech nadstropjih, kot Sabrina zagnala vse motorje v garazhah, cheprav so imeli samo eno, v njej pa en avto, en moped in pet koles, lahko je preganjala duhove po vezhi, se zbodla na predivu in si izmishljala pravljice. Kakshne pravljice pa naj si izmishlja v bloku? O predsedniku sveta stanovalcev? Pisal se je Hoja in smrdel po nekakshnem postanem tobaku, venomer je nekaj sukal med prsti. Peter Hoja, imel je hcherko Mirno, Petunijinih let, domishljavo krotu. S Petunijo sta se dobro razumeli, nich chudnega. In tudi chednega nich.

Stara hisha, tisto pa je bilo nekaj! Vsaj stokrat je bila v njej ugrabljena, vsaj tolikokrat pohabljena in na koncu reshena. Njeni princi sicer niso razkazovali svojega denarja, bilo je bolj kot v stari pesmi Vicky Leandros, *dans le coeur d'une petite fille* ... Ampak potem so se preselili in Timijana je shla drugam v sholo in tam so jo zajebavali, da je dihurka. Doma je vprashala, zakaj, pa ji ni nihche odgovoril, da zato, ker je stara zhe 13 let. Petunija se je pa smejala.

Timijana Fedolf je vedela, da mora v zhivljenju obstajati she kaj poleg neumnih staršev in pokvarjene sestre. Shla je v gimnazijo in jo tudi zapustila. Z nekakshnim sprichevalom, ki ji je dovoljeval zapustiti mesto.

Starshi so rekli, da fakulteta ne pride v poshtev. Ni denarja. Petuniji so vtem kupili stanovanje. Za prihodnost in za slabe dni. Che bo treba v dom, da bo Petunija imela kam iti.

Petunija se s tem ni ubadala. Ko je bila stara petnajst let, je namesto v gimnazijo shla na avtobusno postajo, poiskala najblizhjege shoferja avtobusa in se odpeljala. Chez kak teden je pisala, da je v Italiji. Vodi turiste po Benetkah, cheprav ne zna ne angleshko ne italijansko. Ima pa kratko krilce.

Timijana je takrat nehala misliti na Petunijo. Ko so starshi v chasopisu kakshno leto zatem prebrali, da so v enem od beneshkih kanalov nashli truplo mladoletnega dekleta v ne prevech uzhitnem stanju in zraven naklestili she, kaj vse naj bi se z njo zgodilo pred smrtjo, so se zaprli vase. Prodali so stanovanje, ki so ga bili kupili Petuniji. Oche je opustil aktivno advokaturu in precej pil. Mama je opustila ocheta in precej pila. Odgovora na Timijanina vprashanja, ali lahko gre shtudirat zgodovino, ni bilo. Sedla je na vlak in se odpeljala v Ljubljano. She prej je iz družhinskih predalov pobrala nekaj zlatnine, kar jo je mama pustila za sabo. Najela je sobo, vpisala zgodovino s primerjalno mitologijo in stregla v enem mestnih pajzlov. Nad vrata sobe je obesila napis PESEM BOGINJA ZAPOJ O JEZI PELIDA AHILA. Brez vejic in tudi brez pike. Tako se ji je zdelo bolj imenitno. Lastnica sobe se je tega napisa bala in tako je Timijana cele tri mesece bivala brez plachila, nakar je napis padel na tla, lastnichin foksterierchek pa ga je poteptal in razgrizel.

Timijana je en semester zdrzhala na zgodovini, ko pa je ugotovila, da v vsem tem chasu niso napredovali od napovedi, kaj vse chaka shtudente ob koncu leta, se je odlochila, da se prepishe na samostojno mitologijo. Ravno takrat je predstojnik oddelka fasal v peto odlochilni udarec in zhivine v upravi fakultete so samostojni shtudij onemogochile. Timijana Fedolf je takrat imela zhe vsega dovolj. Odlochila se je za edino mozhno pot, ki ji je she preostala. Vsaj tako se ji je zdelo.

Ni vsak za samostan, pove staro reklo. Pove tudi film *Moje pesmi, moje sanje*. Sodech po tem, kako skrusheno je Timijana Fedolf sedela pri oknu, za vsemi temi metri betona ni ravno silno uzhivala, kaj shele, da bi nashla mir. Ljudje si napachno predstavljajo samostane, mislijo, da se dá tja pobegniti pred vsakdanjimi shalami in ugankami. Ampak svet dalech sezhe, pa najsi bo to zunanji ali samostanski. Pobegnesh pred enim in nabashesh na drugega.

Vprashala je Kristusa. Odgovoril ji je, da je na svetu she vedno tesarska obrt, che zhe chloveku ni do tega, da bi pustil vse drugo in se posvetil samoti in kontemplaciji. Vprashala je Marijo, ta ji je povedala, da je imela dovolj tezhav zhe s Tatum O'Neil. Odgovorov nekako ni, je dolga leta tuhtala Timijana Fedolf. Ali pa

jih ne vidim, ker nimam dovolj odprtega srca. Knjige pravijo: če nimate dovolj odprtega srca, naj vam to storijo v bolnišnici.

Emerik je imel prav, je pomislila. To ni karsibodi. Takrat je she bila na fakulteti ... bolj ali manj ... manj. Komajda je dobil kak izhod, da sta se lahko srečevala. Chez celo mesto se je vozil z avtobusom in she prestopal iz primestja. O bogu ji ni kaj dosti govoril, pogovarjala sta se o starih knjigah. Emerik ... tako lepo gosto brado je imel, moral ji je biti vshech. Pa ji je res moral biti vshech? Če ga ne bi videla na fakulteti, ko se je pojavil ... kje zhe? Pojavil se je pach in ga je videla. V skromni opravi, temnih barvah, z brado ... Niti menishke pleshe ni imel. In potem je pel. Timijana ni verjela niti besedice, a Emeriku se je med petjem prav prisrchno tresla brada. Bil je imeniten, morala ga je poblizhe spoznati. Ko so ga vrgli iz reda, ji niti ni bilo zhal. Ko ni bil vech brat Emerik, ji ni bil vech zanimiv. Samo pustila ga je in se odlochila, da bo tudi sama poskusila; da bo videla, kako je to. Itak ni kaj dosti shtudirala. Si je Emerik izmishljeval, ko ji je pravil, da ga nadzorujejo? To je hotela izkusiti na lastni kozhi!

Ampak tisto popoldne se je odlochila, da je zhivljenje postalo malce prevech enostavno. Ne, enolichno. To je prava beseda. Molitve, zhebranje, kuhanje, pranje, molitve, zhebranje, kuhanje, pranje. Na te besede si je izmislila celo melodijo. Molit-ve, zheb-ran-je, ku-han-je, pran-je ... Ko je to pesmico prvich slishala sestra Litispendenca, sicer glavna sestra, je Timijano za dolgo minilo do petja. Vendar pa ni mislila chakati, da bi zazidali okence v jedilnici. V mislih je imela vse kaj drugega. Celu shtudij. Celu kakshno postransko delo za drobizh. Celu obiskala bi mamu in ocheta. Vsakega posebej, ako nista she umrla. Prenesla bi ochitke, tudi to bi bilo bolje, kot chakati, kdaj bodo prishli in zazidali tisto okence. Emerik je imel prav. Konchno ga je razumela, a zdaj je bilo zhe prepozno, ker ga je tudi zavrgla. Zhe dolgo pa ni v zvezi z njim nichesar vech slishala.

Okameneli strazhar pred vhomom v samostan je zdaj konchno spregovoril.

Timijana Fedolf je bila spet pripravljena na svet tam zunaj. Vsaj zhelela si je, da bi bila.

Iztok Vrbovec

PUST

(dve zgodbi)

PUST

»Pust, pust!« sem vpil po kuhinji in streljal iz svoje vinchesterke proti kuhinjskemu boilerju, a sem ga za malenkost zgrešil.

»She bo treba vadit, fant moj!« me je pouchil ded, me vzel v naročje, napolnil srebrno pushko in pomeril. »Preden pritisnesh na petelina, morash zadržat dih,« mi je razložil. »Takole,« je dejal, zadržal dih, pritisnil na petelina in zadel točno v sredino. »Ha, ni slabo, ni slabo!« je prikimal z belo glavo, medtem ko je vroča voda iz preluknjane boilerja curljala po kuhinjskih tleh.

»Pa saj si chisto zmeshan, stari!« je zarobantila stara mama. »Kaj pa pochnesh, malora? Saj ni chudno, da je otrok tak, ko pa ima tebe za zgled!«

»Tebe za zgled, tebe za zgled!« sem ponovil, skochil z dedovega kolena in zachofotal po vrochi vodi.

»Ti bom eno tako primazala!« se je jezila stara mama, mahala s kuhalnico po zraku in pazila, da me po nesrechi ne zadene.

»V tem nornhauzu chlovek po kosilu ne more niti malo zadremat!« je zagodrnjal ded in odshel v drvarnico med svoje sode.

Jaz pa sem nabrusil svoj ostri nozh, ki sem ga prejšnji teden izmaknil teti, ko je za nedeljsko kosilo nabadala zajca na razhenj, in se zapodil v machko Bari. »Winetou lachen!« sem krichal, medtem ko je machka kot zmeshana bezhala pred mano in se končno uspela skriti v preveliko mishjo luknjo. »Winetou chakal!« sem dejal, po turshko sedel pred luknjo in modro zrl predse. Prav tako, kot bi to naredil Winetou sam. Pa saj sem bil Winetou, malora!

Ni minila minuta, ko je machka pomolila svoj radovedni smrček iz luknje. Kako sem zamahnil z ostrim nozhem! Prestrasheno je umaknila svojo chrno glavo, jezno bevsknila, potem pa zbezhala na dvorishche. »Ah, pa kaj potem,« sem razlagal stari mami, »za lachna usta mogochnega Winetouja je bila tako ali tako premalo rejena, nasha Bari!«

»Poba, poba!« je le nebogljeno odkimavala stara mama, ozhemala mokro cunjjo in drgnila roke ob prevelik predpasnik.

Iz drvarnice se je vrnil ded.

»No, mladi mozh, pardon – Winetou,« je dejal, »kaj sreche pri lovu?«

»Winetou postaviti zasedo za velika chrna machka, ki skrita v orjashki jami,« sem pokazal na mishjo luknjo in se junashko potrkal po prsih. »Potem machka milo

jechati, prositi in tozhiti in mogochni Winetou jo izpustiti!« sem mu razložil. »Winetou dobra duša! Spiritus Dobrotikus!« sem še dodal, se namrščil in pomenljivo dvignil kazalec.

»Zelo dobro, zelo dobro, modri Winetou!« je dejal ded, me potrepljal po mogochni perjanici in lopnil po špichasti riti.

»Winetou zdaj skalpirati belolasega bledolichnika!« sem nenadoma zakrichal in se zapodil v deda. A moj ded ni bil kar tako. Zgrabil je zaveso, se potegnil kvishku in pristal na ozki okenski polici. Jaz, nesrečni napadalec, pa sem se zabil v veliko kredenco, da se je nevarno nagnila, za trenutek obstala, potem pa se je gromoglasno prevrnila. Porcelanasti krožniki, pa nove šalchke za kavo in veliki lonci so padali na kuhinjska tla in se treskoma razleteli v sto in sto koshchkov.

Zasoplo sem se obrnil in zarjul: »Winetou ne odnehati! Winetou nikoli odnehati! Belolasi bledolichnik ga zelo razjeziti! Zato ga veliki Winetou DVAKRAT skalpirati!« In sem se ponovno zapodil proti smejochemu se dedu. Tokrat sem ga dosegel, še preden je uspel odskochiti na mizo, ga ugriznil v nogo, potem pa zamahnil proti skalpu, a sem ga zgršhil.

»Winetou imeti močne zobe!« je zakrichal ded, medtem ko si je gladil razbolelo nogo.

»Ja, zdaj pa res ne vem več, kdo je bolj zmeshan!« je pihnila stara mama. »Ti, starina, al ta mau hudichek! She eno mi ushpichta, pa vaju zaprem ven na sneg!«

»Kaj – sneg?« sem vprašal staro mamo in ji nameril srebrno vinchesterko v koleno.

»Kaj sneg?!« je ponovila za mano. »Sneg velika, ledena kepa, ki tebe zadeti v tvojo prevrelo glavo, mulc!« Stari mami je bilo očitno dovolj. Izbila mi je vinchesterko iz rok, me pograbila za mogochno perjanico in zvekla na mrzlo dvorishche. »Tu sneg! Tu se veliki Winetou malo ohladiti!« je dejala, zaloputnila težka vrata in izginila v toplo kuhinjo.

Kako je bilo mraz! Sredi februarja, malora! Machka Bari se je poskušala ogreti v zhaganju, ki je bilo nasuto v stari traktorski gumi; ko pa me je zagledala, je besno mijavknila, pokazala krive zobe in zbezhala na zasneženo cheshnjo.

»Ne bati se, velika machka!« sem zaklical za njo. »Winetou ne loviti tukaj v neznani dezveli Blede Grive!«

A Bari moje besede niso pretirano razveselile. Izbočila je svoje zelene oči, brusila ostre kremplje in se pozibavala na gibčni drevesni veji.

»Winetou izgnan iz rezervata!« sem zavpil v ledeni veter in se ulegel na zasnežena tla. »Winetou oditi v večna lovishcha med poskochne antilope, besneche bizone in orjashke gnuje!«

Izza vogala je prisopihala mama. Ravno se je vrachala s svojega popoldanskega sprehoda po širnih prostranstvih naše male vasi.

»Otrok moj, ja kaj pa pochнеш, zaboga?!« je zaklicala in zakrilila z rokami, ko me je zagledala. »Da mi takoj nehаш lizati sneg in se mi poberesh v bajto!«

»Winetou izgnan iz rezervata!« sem ji razlagal.

»Winetou spet povabljen nazaj, med svoje gorske koze in goveda!« je dejala mama in me vlekla v hisho. »Ne koze in goveda!« sem bevsknil. »Poskochne antilope, besneche bizone in orjashke gnuje, malora!«

»Kaj pa pochne otrok zunaj na mrazu?!« je bila radovedna mama, ko sva vstopila v kuhinjo. »In kakshno razdejanje je tu, madona?«

»Hladi prevrelo glavo, hvala za vprashanje,« je odgovorila stara mama. »Glede razdejanja pa povprashajte kar velikega Winetouja samega,« je she dodala in pokazala name.

»Veliki Winetou na razpolaga, bela skvo!« sem ponosno dejal mami, se oprl na svojo vinchesterko in se junashko izprsil.

»O, da bi bil le tale pust zhe enkrat mimo,« je zamrmrala mama in si z obilnim kosom kuhinjskega zraka izdatno napolnila prazna pljucha.

»Kaj govoriti bela skvo?« sem vprashal.

»O, nich, nich, veliki Winetou,« je odgovorila mama.

»In kaj bo veliki indijanski poglavar pouzihl danes za vecherjo?« je vprashala chez chas, ko se je zmrachilo in so razigrani shkrjanchki priskakljali na podstreshje, sivi golobi pa utrujeno polegli v zarjaveli zhlebe. »Slastna rizheva zrnca v mleku ali bi rajе zmazal kakshno debelo palachinko z marmelado?«

»Saj vesh, da Winetou ne prenasha debelih palachink z marmelado, bela skvo!« sem se razhudil in besno zapihal. »Winetou vecherjati rizheva zrnca v mleku. Pa z VELIKO chokolade!«

»Odlichno,« je dejala mama, mi popravila povesheno perjanico, me posadila na stol, potem pa prinesla slastno vecherjo.

Iz predala sem izvlekel veliko leseno zhlico, jo dvignil visoko v zrak, skozi okno pomahal sosedovemu Old Shethrendu, ki je ravno podil petelina okoli zasnezenega gnoja, zapel staro indijansko zahvalnico bogu Vecherji, potem pa zajel veliko kepo mlečnih rizhevih zrnč s chokolado in jih zadovoljno mlel med svojimi mochnimi, indijanskimi zobmi.

»Odlichna vecherja, bela skvo! Veliki Winetou zelo zadovoljen!« sem pohvalil mamo, lopnil deda po glavi, da so mu debela ochala zletela na tla, in pomezihnil stari mami, ki je ravno konchala s shvasanjem preluknjaneга bojlerja.

Kakshen pust!

V VRTINCU

Bilo je sredi Julijskih Alp, nekje med Kamno Gorico in Prepelichjim vrhom, ko lovec Grizli zagleda ogromnega pajka. Tri metre in pol je meril chez svoja pajchja plecha in kakshnih šest dvometrskih lestev bi chlovek potreboval, da bi preplezal orjashkega kosmatinca.

»Che so se medvedi pred tabo skrili, ti krevljasti brencelj,« je razvneto zarjul pogumni lovec, »pa kar pri prichi usmerim svojo zvesto fracho vate, ti spaka bosonoga!«

»Oh, le chemu se razvnemash, lovec neustrashni? Medvedov ni v nashih gozdovih zhe kakshnih trideset let, morda tudi dlje,« je bojeche izdaval preplasheni pajek, »pa chetudi bi bili, kaj mislish, da bi se poskrili pred mano? Le kdo, za voljo svetega pajka Martina Urbana, se boji prezeblega suhca, kakrshen sem?«

»Nich ne obiraj mi kosti mastnih tule pred nosom, ti Milovan Jera! Chetudi se prav bridko razjochesh, na kolenih krevljastih me za zhivljenje svoje bedno prosish, ti ni pomochi! Kaj sploh vesh, kdo sem, in kaj pochnem v tehle gozdovih, a, ti juzhina suha?!«

»Oh ja, seveda, prav dobro vem, gospod,« je urno jel odgovarjati velikan. »Strashni lovec Grizli ste, ki se ga vsakdo boji, se pred njim pod lubje skrije, na vrat na nos zbezhi ali pa se od strahu na vrocha tla zvali, se she zadnjich za chim boljshi polozhaj na onem svetu priporochi, potem pa svojo usodo vashi nezhreshljivi frachi prepusti.«

»No, in che me poznash, che vesh vse to o meni, kar si pravkar mi povedal ...«

»In she vech, she vech, gospod!«

»... in ne skachi mi v besedo, ti zgaga presuha, ali pa morda zhelish, da ti pri prichi odpihnem glavo prevzetno?«

»Oh, oprostite mi, gospod ... Morda sem malce zbegin, bojech, pa za hip sem pozabil na oliko, ki drugache nosim vedno skrbno jo s seboj kot najbolj dragoceno sliko.«

»Nich oprostite in pozabil, nergach! ... No ... kje sem zhe ostal?«

»Che vem vse to o vas, kar sem vam pravkar povedal ...«

»Ja, seveda. No, che vesh vse to o meni ... ee ... kako sem strashen, neugnan, za lov pripravljen vedno, chetudi sredi dneva, le zakaj, zavoljo lovskega kosila, malice ali pa kakega drugega, she bistrejshega opravila, se nisi skrtil pod lubje, jo ucvrl na ves glas ali pa se zvrnil od strahu na tla pred mano?«

»Ko pa to, kar se mi je ravno tale hip zgodilo, boter lovec, tako me je pretreslo, da she sapice nisem utegnil prav zajeti, si vratu pretegniti in nog razpotegniti, ko zagledam vas, kako stojite tu pred mano, neustrashen in nasrshen kot sam Mojzes na Planini sredi Kranjaka«

»No, ne govorichi tja v tri kuzle prestreljene, presneto, che ne zhelish, da iz frache kamen ti she ta hip odfrchi v prevrelo glavo!«

»Joj, oprostite, lovec strashni! Naj vam pojasnim vse od zachtetka!«

»Ne brbljaj kot traktor sredi hriba, tak povej zhe, kar lezhi ti na shtrenastem jeziku!«

»Zhe hitim, gospod, zhe drvim pripovedovati.«

»Le, le!«

»Stopam, pred kakshno minuto, dvema je bilo, po gozdnih tleh prevrochih, saj veste sami, da sredi smo avgusta in kako v tem chasu je presneto vroche.«

»No, ne gobezdaj mi zdaj o letnem chasu, saj vem, kateri mesec je in kaj to pomeni!«

»Oh, oprostite, veste, malo me zanese vchasih. Pred kakim letom sem se izuchil za pleskarja, mi ni najbolje shlo od nog, pa sem zachel pesmice pisati, tako chisto sluchajno, ni bilo kaj pocheti, pa sem poizkusil, sprva malce okorno, potem me pa Minka, moja zhenka, kar ni nehala hvaliti in govoriti, kako dobro mi gre ta stvar od nog, pa sem vztrajal in – glej jo muho v juhi, v Pajchjih novicah so mi ravno danes objavili tri kratke verznice. O cvetki Betki, sonchku Makaronchku in robidi Vidi. Celo nekaj malega so mi plachali. Kako je bila Minka vesela! Pa jaz tudi, seveda. No ... eee ... hochem rechi, da me takole vchasih malo zanese, okoli sklede naokoli, kot bi dejala moja pokojna babica Zinka. Ups, pa me je spet zaneslo. Kje sem zhe ostal? Aja. No, stopam po teh groznih, vrochih gozdnih tleh in premishljujem.«

»Premishljujesh? Kar je prevech, je pa premnogo! Kar takoj te poshljem na obisk k babici Rinki al Binki al kako ji je zhe bilo ime! Tele chorbe zhe ne bosh videl plavati po Grizljivem zhelodcu! Da lahko skleda trhljih kosti premishljuje? Od kod pa misli, da sem se vzel?«

»Ja, saj drzhi, kar pravite, gospod. She sam si ne znam razlozhiti, kako je to mogoche, a se kar zgodi. Kar zachnem premishljevati. Kaj bi dal, da mi ne bi bilo treba vsak dan pol dneva krevsljati v sluzhbo, tam cel dan spredati neumne mreze za pajka Kodrlajka, potem pa se preostalo polovico dneva spet vlechi po vseh osmih proti domu, le za trenutek videti svojo ljubecho zhenko Minko, se podrgniti ob njene nezhe chrne brke, za hip zapreti utrujene veke, potem pa zopet jovo na novo. Vse to mi je hodilo po glavi.«

»Jovo na Novo?! Kakshne packarije so pa zdaj to, a? Che sem ti dovolil, da se malce razgovorish, preden ti odpihnem glavo, to she ne pomeni, da lahko zdaj gonish ovce na pasho kar tule pred mano! Jovo na Novo. A se tako govori, a? Trlica nemarna!«

»Ja, ja razumem, gospod Grizli, na vsak nachin, ampak ... ee ... oprostite, no ... ee ... kazhe, da ste me napachno razumeli ...«

»Napachno razumel?! Tristo she hodechih medvedjih tac! JAZ da sem te narobe razumel?!«

»No ... ee ... mislil sem jovo na novo kar tako, no ... ee ... veste, tako se reche, ne pa Jovo na Novo, uf, kaj takega mi she na misel ne bi moglo pasti, gospod G. Pa chetudi bi mi, si kaj takega ne bi drznil pred vami nikoli izgovoriti na glas. Pri svetem pajku Vsemrezhu – nikoli!«

»Niti pred kom drugim, shmenta razoglavega. Nikoli in pred nikomer! Jasno?«

»Kot Vsemrezhu in njegovem sinu Vsemrezhu mlajshemu, gospod!«

»Dobro, dobro, ne nashtevaj mi zdaj posadke vse pajchje trojice. Toliko blebetash in bljevljash, da se bo she stemnilo, preden ti oderem ponosheno kozho, shtrena trhla!«

»Joj, oprostite, saj res. Ampak tako chisto mimo grede, nasha posadka shteje le dva – pravkar omenjena chlana. Chisto mimo grede, gospod.

»Nadaljuj!«

»No, kot sem dejal, potem pa zopet vse .. ee ... jovo na novo. V sluzhbo do neznosnega Kodrlajka in njegove she strashnejshe matere Ljubke, pa zopet domov. Pa sem si rekel, pri sveti dvojici in vseh ostalih nenaglushnih svetnikih, che bi ne bil tako majcen, kot sem, mi ne bi bilo treba celega dneva porabiti za krevsljanje od doma do sluzhbe, pa od sluzhbe do doma. Naredil bi dva, tri korake in zhe bi slinil Kodrlajkove mreze, pa spet dva, tri korake in zhe bi se zleknil v narochje svoje zlate Minke, si v kinu ogledal najnovejsi film o Superpajku, odshel na vrh hrasta pretegnit revmatichne sklepe, morda celo malce zadremat! Uf, to bi bilo res sanjsko zhivljenje, sem pomislil.«

»In? Kaj se je zgodilo potem?«

»In sem se povechal, boter lovec, pogledjte, kakshen sem! Pravi velikan. In zdaj stojim tule pred vami in chedalje bolj se mi zdi, da sem zabredel v dokajshnjo kasho.«

»V kasho, v kasho ... prej v drek, bi rekel moj prijatelj Mili iz Velike Zdrahe pri Spodnjem Horjulu. Pa pustiva Milija raje pri miru, saj je dovolj, da si zhe mene vpletel v to neumno shtorijo, trlica nesrechna!«

»Se oproshcham, gospod lovec, res mi je zhal.«

»In kaj zdaj prichakujesh od mene? Da ti ne bom odpihnil glave, zdaj ko si mi natrosil teh sto in she vech lazhi, a?! Od kod pa mislish, da sem doma? Iz Severne Nevemodkod ali pa morda iz Juzhne Vseverjamem, a?! Prashichja taca in skleda sena! Sicer pa, kaj to meni mar. Res da nisi bogve kaj, a bo tudi tvoja preperela rit dobra za kakshno kisho vecherjo.«

»Gospod Grizli, che ste se tako odlochili, potem pa storite, kar ste se namenili storiti. Jaz bom v teh nekaj trenutkih, ki so mi she ostali, zatisnil svojih sto vek, pomislil na svojo Minko, na babico Zinko, ki gotovo zhe ve, da prihajam, in malce

zajokal, ker me je strashno strah. Uuuuu, kako se bojim, uuuu. Upam, da mi ne zamerite prevech, gospod lovec, ker se prav res strashno bojim. Uuuuu.«

»Ja, kar je prevech, je pa mnogo! Jaz ga bom odfrachnil za zmeraj, per tutti tempi, malora, on si bo pa zatisnil ochi, bedak suhonogi! Moral bi bezhati, hudicha! Ne pa da jecljash in blebetash kot raztrgan krojach, na koncu pa she zatiskash bojeche ochi!«

»Ko pa tako sem prestrashen in utrujen, gospod, da komaj stojim na svojih tankih nogah. Che ne bi prav vi mi merili v glavo, slavni trofejnik, bi zhe zdavnaj se zleknil na tla in zaspal. Pa se iz sposhtovanja do vas in vashih mogochnih lovskih podvigov drzhim na teh suhjih hoduljah in se skusham posloviti chujech. Che za vedno odhajam, si mislim, odshel bom chastno. Kot bi chastno to storil sam Superpajek.«

»On je utrujen, prestrashen. Kar naenkrat se MENI v glavi vrti od vseh teh bedastih chench! Takole storiva! Zazheli si, da zopet bi bil chisto normalen, majcen pajek, in che se ti zhelja uresnichi, spustim te k tisti tvoji Vinki ali Dinki ali kako si zhe rekel, da se tvoja zhenka imenuje. No, le zazheli si, da vidimo, kaj je na tem.«

In trenutek zatem, ko si je velikanski pajek zazhelel, da bi bil spet chisto navaden, majcen pajek, se je zopet pomanjshal. Pomahal je strashnemu Grizliju, mu she nekaj nerazlochno zabrenchal v pozdrav – in zhe je izginil pod suhim hrastovim listom, ki je pravkar padel na vrocha avgustovska tla.

»No, pa povej tole doma v gostilni pri Silni Vilmi, che smesh!« si je mislil lovec Grizli in zamishljeno obrachal kushtravo glavo na levo in desno, prav tako, kot je to videl pocheti zhe mnoge lovce pred njim, ko niso mogli verjeti, chesa vse ne bodo mogli povedati, ko bodo prishli domov.

A le za hip. Zhe naslednji trenutek je z veshchim zamahom roke pregnal neljube misli, se za trenutek zazrl v nebo, potem pa odlochno zbasal svojo zvesto fracho v zhep in se zapodil globlje v goshchavo.

»Da medvedov ni zhe trideset let v tehle gozdovih!? Ali pa she dlje! Lazhnivec dolgonogi, mu zhe pokazhem, pobalinu! Che jih ne oderem deset do vecera, se zaklenem v omaro in si ne odprem celo uro in pol! Pa she za kosilo pojem le polovico prashicha! Jim zhe pokazhem, kdo je strashni lovec – Grizli Bahach!«

DOSTOJEVSKI IN REALIZEM

Minilo je petdeset let od dneva smrti Dostojevskega.* A njegov duh je še vedno živ. Lahko se reče, da ga sedaj razumevajo in cenijo bolje, kot za življenja, ko se uresničuje marsikateri iz njegovih preroshkih privedov, in še danashnji bralec more po preizkushnjah tolikih potresov zavzeti kongenialen odnos do njega. Dostojevski nas sili, da se zamislimo nad metafizichnim smislom življenja. Mimo tega odkriva v tem življenju take vrhove in prepade in ga slika s tolikshno neobichajno ontoloshko pronicavostjo, da ga je treba uvrstiti med najvechje realiste v svetovni literaturi. Kakor so veliki pisatelji obenem tudi veliki učitelji, tako se je tudi še sedaj mogoche učiti pri Dostojevskem umetnosti pristnega realizma. Chesna nas uči v tem pogledu?

1

Vsaka umetnost si prizadeva, da bi bila resnichna. A tudi resnica ima svoje epohe. V raznih dobah se razumeva razlichno, a vchasi celó nasprotno. Teorija »klasichne« umetnosti XVII. stoletja je priznavala za lepo le to, kar je resnichno: rien n'est beau que vrai, ugotavlja Boileau, ta Descartes literarnega klasicizma. Za resnichno se takrat ni imelo to, kar je realno, marvech le ono, kar je racionalno, somerno in »adekvatno« v tedanjem smislu besede, to je, da predstavlja logichno oznachbo, v kateri so deli medsebojno v skladu. Teorija romantichne umetnosti pa je nashla pravo resnico samó v iracionalnem, nesomernem, kaotichnem. Kolikor manj je verjetno, toliko bolj je romantichno. Zato ne ishchite tochnosti in verjetnosti pri romantikih. Oní dajejo prednost poeziji mita pred prozo fakta. Oní ljubijo zgodovino, vendar ne dejanske, marvech legendarno. Oní radi popotujejo, a tudi to bolj v mislih kakor v resnici. Ko je na primer neki kritik (Joseph Bédier. *Études critiques*, 1903) preizkusil Chateaubriandove vtise s popotovanja po Ameriki, je ugotovil, da je to »poetichna legenda« in da avtor v resnici »ni obiskal pokrajin, ki je v njih njegova domishljija toliko prebivala«. Romantiki ljubijo avtobiografije. A to ni Wahrheit und Dichtung, temvech le Dichtung. Kakor Georges Sandova, tako tudi ti razkazujejo obchinstvu svoje lastno intimno zhitje. Vzlic temu pa se ne izpovedujejo, marvech samo fantazirajo. Chustvo realnosti jim je sploh tuje. Kakor je pripomnil Théophile Gautier: »plava, leta, shlapeva; le malokdaj se spusti na zemljo, pa zopet vzleti«. Nagnjenje k zvonki frazi in neverjetni fantaziji je privedlo do tega, da so neki romantiki popolnoma izgubili vero v resnico. »Resnice ni«, je oznanil Charles Nodier.

In tako se je tedaj sprožila beseda o realizmu v literaturi. Ti, ki so v nasprotju s trditvijo Nodierja mislili, da resnica vendarle je, so se pri nje iskanju obrnili od razumarstva in sanjarstva k realnosti: »la vérité à tous risques, fût-elle la réalité«, je izjavil Sainte-Beuve. Proizvodom umetnosti se je zastavila naloga »adekvatnosti, a ne v starem racionalističnem smislu notranje logičnosti, marveč v novem izkustvenem smislu odnosa do vnanjega sveta«. Sledil je sklep, da je pojem ustvarjanja enak pojmu opazovanja. Zategadelj so začeli sedaj pisatelji opazovati, preden se je prichelo njih umetniško delo. »Zapushcham te – zaključuje Balzac neko svoje pismo sestri – ter pojdem na pokopalishche Père Lachaise prouchevat bolest.« Literatura proučuje, to je, se pecha s tem, kar se prav za prav tiche znanstvene vednosti. Da, neki pisatelji so začeli zagotavljati, da so njihovi romani bolj znanstveni od uchenih razprav. V predgovoru *Chloveshki komediji* je Balzac obsodil uchene sociologe kot »vseskoz abstraktivne« doktrinarje, dochim je samega sebe povisheval v »doktorja socialnih znanosti«.

Teorija literarnega realizma si je popolnoma osvojila nachela pozitivizma: dejstva kot edino vsebino resnice, determinizem kot edino vez med dejstvi, naravo kot edinega chinitelja tako dejstev kakor tudi determinizma.

Z nejevoljo so zavrgli trditev Royer-Collarda: »nich ni bolj zanichljivega od fakta«. Zachel se je kult fakta. Le on je bil priznan za »resnichno resnico«, la vérité vraie, kakor se je izrazil Taine. Namesto logichnih idej, ki so na njih temeljile racionalistichne tvorbe »klasichne« literature, ali zvochnih fraz, ki se je z njimi odevala fantazija romantikov, je sedaj geslo tochna obnovitev faktov in samo faktov. Chim vech faktov, tem vech realnosti. Chim dalje so fakti od nebes in oblakov, tem blizhe so zemlji, tem bolj so realni. Chim podrobnejshi so fakti, tem vzvishenejshi so. Tako se je zachelo od Taina priporochano zbiranje »povsem drobnih faktov, skrbno opazovanih«. Belezhnica reporterja je zamenjala liro poeta. V soglasju z zahtevo, ki jo je imel Kirchof do fizike, je morala literatura ne pojasnjevati, marveč le opisovati.

Kolikor se le ni bilo mochi ogniti pojasnjevanju, ga je realizem nahajal v ugotovitvah determinizma in naturalizma. Romantiki so proglashali in slikali svobodo, celó svobodno svojevoljnost (*freie Willkür*). Tako je n. pr. Victor Hugo v predgovoru k *Hérmani* istovetil svojo smer z liberalizmom. A Lamartine je izjavil: »svoboda, to je moj svet«.

Vse to je realizem odločno zavrgel. V faktih, celó najmanjshih in nichevih, ni nich svobodnega ali sluchajnega. Vsi so nujno zvezani. Oní so vsi »determinirani«, to je, opredeljeni. Heroji literature so podvrzheni mehanski zakonitosti narave. V tej zvezi se proglasha narava za edinega resnichnega heroja, chinitelja ali »faktorja« realnosti. Predmet realistichne literature ni vech homo superans naturam, chlovek, ki zmaguje prirodo, in tudi ne homo additus naturae, chlovek, zdruzhen s prirodo, marveč homo subditus naturae, chlovek, podrejen prirodi. Iz treh možnosti metafizichnih orientacij, namrech Boga, prirode in chloveka, si je realizem izbral

prirodu. Potemtakem je zapal naturalizmu. Njegova vrhovna ideja je postala natura naturans, tvorbeno natura.

Zaradi tega se je bistveno spremenil odnos literature do človeka. Ona je nehala gledati v njem vzvišeno bitje, noseče v sebi nekaj bozhanskega. Nehala ga je smatrati za ne več, a tudi ne manj kot človeka, to je, bitje, ki mu ni nič človeškega tuje. Ponizhala ga je na stopnjo stvora materialne in mehanicne prirode. V soglasju z zahtevo proučevanja zgolj telesa, ki jo je oznanil pozitivizem, se je od treh bitnosti človeškega bitja, duhovne, duševne in telesne, izbrala telesno ter se predvsem in pretežno osredotočila nanjo. Vse duhovno in duševno je začela upodabljati kot funkcijo telesnega. In tako je postala glavni literarni motiv »fiziologija« – fiziologija notarja, trgovca, zakona, ljubezni. Vse višje se je ponizhevalo k nižjemu, a nižje k najnižjemu.

V kolikor je bila taka tendenca naperjena zoper lepotičenje romantike, v toliko je bila celo koristna in je spominjala na Pascalovo izjavo: »kadar človek preveč povishuje samega sebe, ga jaz ponizhujem«. A ravno ta Pascal je dodal: »kadar človek samega sebe preveč ponizhuje, ga jaz povishujem«. Te potrebe pa naturalisti niso prav nič uvidevali. Namesto tega, da bi soglašali s Pascalom, da človek ni ne angel ne žival, so se obrnili od romantikov, ki so povzdigovali človeka na angelsko višino, ter ga pahnili v nižino živali. In nihče od njih se ni zavedel poetovih besed: »der Mensch ist mehr, als sie von ihm gehalten«.

Osvobodivši se od »izgubljenih iluzij«, ki se je od njih poslovil Balzac, je literatura preshla od Bozhanske in heroične komedije k »nebozhanski« (Krasinski) in »človeški komediji« (Balzac) ter se soglasila z Balzacom, da je »žhival toliko kot princip«. Začela je upodabljati človeka-žhival (la bête humaine Zolaja) ter dokazovati, da človek je žhival in da mu nič žhivalskega ni tuje. Takega človeka niso ne objokovali, ne obsojali, marveč ga priznavali, tu pa tam celo povishevali: die blonde Bestie (Nietzsche).

2

Svojega Boileauja je tak naturalizem nashel v Zolaju. Le-ta je oznanil, da je »metafizični človek umrl« in da »ga je zamenjal fiziološki človek«. Tako »je naše področje isto kot fiziologom, le da je obširnejše«. Naloga literature je zbiranje »faktov raziskovanja in človeških dokumentov«, to je dobesedno, dokaza v potrditev neke teze, a zlasti, da »je neki absolutni determinizem za vse človeške pojave« in da »mora isti determinizem vladati kamen na cesti in človeški mozeg«. V potrdilo tega se je pojavil »eksperimentalni roman«.

Cheprav se je pri tem Zola skliceval na Clauda Bernarda in zatrjeval, da »gremo v znanost«, vendar ni to, kar je on imenoval eksperiment, imelo nič skupnega z resnično znanstvenim eksperimentom. Pri znanstvenem eksperimentu ustvarja raziskovalec umetno stanje za naravne pojave in nato preiskuje, kako se ti pojavi

dejansko in често popolnoma neprichakovano vrshijo. Pri Zolaju pa »spravlja eksperimentator osebe v pokret, da bi pokazal, da bo zaporednost faktov taka, kakor zahteva determinizem«. Z drugimi besedami: namesto iskanja in opisovanja zhive dejanskosti mora pisatelj ustvarjati »dokumente«, t. j. dokaze za naturalistichno »formulo«, da chloveshko zhivljenje samo »podaljšuje in popolnjuje fiziologijo, ki sloni na fiziki in kemiji«.

Na ta nachin se literatura izprevracha v izmishljene primere, exempla ficta. In napisani ad probandum, a ne ad narrandum niso Zolajevi naturalistichni romani nikakor eksperimentalni romani. Bili bi to, ako bi on osebno ne glede na rezultate vrshil poskuse na zhivih ljudeh in opisal svoje izsledke. Pomislite, da je junak Stendhalovega romana *Le rouge et le noir* Julien Sorel ali junak Bourgetovega romana *Le disciple* Robert Greslon – ne izmishljena, marvech realna oseba. To torej, da jim dajejo gibalno silo avtorji, naj bi bil pravi eksperimentalni roman: oba heroja s ciljem izvedbe psiholoshkega poskusa silita zhensko, da bi se v njiju zaljubila, onadva sama pa, ne ljubech je, prouchujeta posledice tega. Takih eksperimentov Zola ni delal. Njegovi romani so proizvodi s tezami. In kakor vsi proizvodi te vrste, bi tudi le-ti bili povsem neznosni, da ni avtor v nasprotju z lastno doktrino razpolagal z zhivo fantazijo in krasnim jezikom, zaradi chesar sluti bralec v njem namesto dogmatika vendarle umetnika.

3

Tako je torej, prichenshi oznanjevati iskanje pa opisovanje faktov, teorija realizma konchala z zahtevo zbiranja in celo izmishljanja faktov, ki naj bi potrjevali metafiziko naturalizma. Ta teorija je vznikla v Franciji. A najprej je bila v celoti raztolmachena v ruskem jeziku. Zolajeva knjiga *Le roman expérimental* je nastala iz chlankov, tiskanih ruski v *Vestniku Evrope*, kamor ga je uvedel Turgenjev. In v predgovoru tej knjigi izrazha Zola »vechno priznanje« Rusiji, da mu je dala »tribuno in publiko«, ko ga v domovini nihche ni hotel poslushati. Prav istochasno, ko je francoski naturalizem uchil rusko publiko svojega realizma, je le-ta brala *Ano Karenino* in *Brate Karamazove*. Ko se je tudi francosko obchinstvo seznanilo kakor s temi, tako tudi z drugimi proizvodi velike ruske literature, je strmé opazilo, da je glavno dejstvo njih privlachnosti ravno v njihovem realizmu, vendar ne chisto podobnem temu, kar je s tem imenom imenoval Zola. Razliko je izborno izrazil Vogüé v svoji knjigi *Le roman russe*: francoski naturalisti so se omejili na to, da so ustvarili chloveka iz zemlje, dochim so ruski realisti dahnilo vanj zhivo dusho in tako izpopolnili resnichni in polni akt ustvarjanja. Njihov primer so zacheli posnemati tudi francoski pisatelji: »v odvritev proti naturalizmu ali iz utrujenosti po njem smo tudi mi sprejeli njihov idealizem«, je izjavil Jules Lemaitre. Maupassant je na primer zdruzheval presenetljiv realizem s tako globoko metafizichno bolestjo, da je izzival kongenialno sochustvo Leva Tolstoja. Na ta nachin je dal ruski roman novo smer problemu realizma v zvezi z njega vechnim vprashanjem o odnosu

med umetnostjo in resnico. V tem razmerju je posebno znachilno stalishche Dostojevskega. Njegov umetnishki realizem je gojil neomajno vero v objektivno resnico, medtem ko je Tolstoj trpel v subjektivnih iskanjih, a je Turgenjev z melanholichno estetiko zakrival svoje pomanjkanje metafizichnega patosa.

4

Cheprav se je Dostojevski nacheloma ogibal pisanja o literaturi, je vendar v *Dnevniku pisatelja* in njegovih pismih dovolj podatkov v pojasnilo tega, kar bi se moglo imenovati teorija realizma. Vse postavke te teorije se bistveno in nachelno razlikujejo od teorije naturalistichnega romana. Metafizichno osnovo teorije Dostojevskega je namesto vere v vladajocho naravo tvorilo preprihanje, da svet »vlada Bog in Njega zakonik«. Namesto priznanja mehanichnega determinizma bitnosti, kakor bi bilo v njem vse zhe vnaprej izvestno, preprihanje, da je resnica bolj neprichakovana kot najdrznejsha fantazija in da je temeljna lastnost chloveka – svoboda. »Kaj more biti bolj fantastichno in neprichakovano od resnice? Da, kaj more biti bolj neverjetno od resnice? Nikoli ne more romanopisec predstaviti takih nemozhnosti, kakor nam jih resnica na tisoche in tisoche vsak dan predstavlja v obliki najbolj navadnih stvari. Kaj drugega si prav zares ne more izmisliti nobena fantazija.« V sredishchu vseh teh neprichakovanosti je chlovek, ki »mora s svobodnim srcem sam odlochat o tem, kaj je dobro in kaj zlo in ki je toliko svoboden, da more celo, kakor Kirilov v *Besib*, pozheleti pretvorbo samega sebe v Boga. Tako torej Dostojevski ne podreja chloveka mehanichnemu determinizmu in ga ne opravičuje s tem determinizmom. Tudi se ne opravičujejo z njim njegovi heroji. Ko so v zlo obrnili svojo svobodo, okushajo muke poznejshega kesanja, v chemer je Isaak Sirin videl bistvo ognjenega pekla, in se sami kaznujejo, kakor je to storil in se izmaknil chloveshki sodbi ochetomorilec Smerdjakov in razvratnik Svidrigajlov, ki ga je strah zveri v svoji osebi, pa razocharani »nadhchlovek« Stavrogin. V kolikor gre za tako usodo, priznava tudi Dostojevski neki determinizem. A ta determinizem je chisto moralen in metafizichen, deloma spominja na vzhodno »karmo«. Bistvo tega determinizma je Dostojevski pojasnil ob *Ani Karenini*: »Z realizmom umetnishkega ustvarjanja, ki ga pri nas doslej ni bilo,« je recheno, da »dusha chlovekova ostane ista, cheprav nenormalnost in greh izhajata od nje in najsi so naposled zakoni chloveshkega duha she tako zelo neznani, she tako neizvestni znanosti, she tako nedolochljivi in she tako skrivnostni, tako da ni in ne more biti popolnih zdravnikov, kamoli dokonchnih sodnikov, a je On, ki govori: Moje je mashchevanje in jaz bom poplalach. Le Njemu edinemu je znana vsa tajna sveta in konchna usoda chlovekova.« Glede faktov pa Dostojevski nikakor ni mislil, da je dovolj, zbirati jih in dokumentirati, da bi se predstavljala resnichnost in pojasnjeval njen smisel, tem manj, ker je tudi za to, »da bi se samo uporabil fakt, treba svoje vrste umetnika.« »Naloga umetnosti – ni v sluchajnostih zhivljenja, marvech v njega obchi ideji.« V

tem smislu je pristna umetnost »vselej resnična«, ker upodablja »obče, vechne in, kakor se zdi, na vse veke neizsledne globine chloveshkega duha in znachaja«. Pravi umetnik je samo, kdor ima dovolj sochutja pa tudi zmozhnosti za uteleshanje tuje dushe, da bi najsi s pomocjo lastne domishljije prodrl v te globine. Tako ni na primer »Dickens nikoli videl Pickwicka na lastne oči«. Kljub temu »je ta oseba prav tako realna kakor vsaka druga resnična, cheprav se je poslužil zgolj ideala zhivljenja«. Victor Hugo je zagreshil v svojem mojstrskem *Zadnjem dnevu na smrt obsojenega* veliko neverjetnost s tem, da ima njegov obsojenec chas in voljo nadaljevati svoje zapiske do zadnjega dneva, zadnje ure ter celo do zadnjega trenutka svojega zhivljenja. A che si Hugo ne bi bil dovolil tega izmisleka, bi ne bilo spisano najrealnejše in najresničnejše izmed vseh njegovih del.

Tudi Dostojevski je ustvarjal v soglasju s tem pojmovanjem. V treh svojih spisih je razodel njih razmerje do vnanjega sveta. Znano je, da je kumovala *Besom* ob rojstvu tako imenovana zadeva z Nechajevim. Vendar pa pravi avtor: »Nimam tu izrazitih portretov ali točne slike zadeve z Nechajevim ... Obraz mojega Nechajeva seveda ni sličen obrazu pravega Nechajeva.« Kljub temu se po pravici smatra roman *Besi* za eno izmed najrealnejših slik tipičnih revolucionarjev. Drugi primer se nanasha na petrograjsko dnevno poročilo o ubogi shivilji, ki je skochila iz chetrtega nadstropja s sveto podobo v rokah. Dostojevski je chital to vest ter spisal *Krotko*, »fantastično povest«, v kateri se tudi vrzhe zhenska z okna s sveto podobo v rokah, a se zgodi to v okolishchinah, ki nimajo nich skupnega z resničnim dogodkom. Vendar pa je izjavil Dostojevski, da smatra svojo povest kot »nad vse realistično«, ker je realistična njena »psiholoshka zasnova« in se razodeva samomorilkinemu mozhu »resnica«. Naposled pishe Dostojevski o svoji povesti *Dechek pri Kristusovem bozhichnem drevesu*: »Menda sem si sam izmislil to zgodbo. Zakaj pishem menda, ko vendar dobro vem, da sem si jo res izmislil, a vedno se mi dozdeva, da se je kdajkoli in kjerkoli to moralo dogoditi, da se je to dogodilo prav na sveti vecher v nekem velikem mestu in ob hudem mrazu.« Dejanje se v povesti prichenja na zemlji, a koncha v nebesih. In Dostojevski ponavlja zopet na koncu: »venomer se mi dozdeva in hodi po glavi, da se je zares moglo zgoditi vse to, to je vse to, kar se je zgodilo v kleti in za skladanico drv. Kar se tiche bozhichnega drevesa pri Kristusu – res ne vem, kako bi vam povedal, ali se je moglo zgoditi tudi to ali ne«.

Tako je umeval Dostojevski umetniško realistično resnico. S stalishcha te resnice je obsojal vsako ponizhanje bozhanskega do povprečno chloveshkega in ni tajil svojega odpora pred nadaljnjim ponizhanjem chloveshkega do navadne pozhivinjenosti. O naturalistichni slici umetnika Geja *Zadnja vecherja* je pisal: »Gospod Ge si je prizadeval biti realističen«, a »rodila sta se potvorba in predsodek, a ta sta vedno lazhniva in nimata z realizmom nikake skupnosti.« Ko je govoril o Zolajevih romanih, mu je ushlo: »Komaj da jih morem chitati, tako ostudni so. Pri nas pa kriché, da je Zola znamenit pisatelj, kazhipot realizmu.«

Pri Dostojevskem temelji torej vsa teorija realizma na zahtevi po »resnici« (pravdi) v onem dvojnem ontološkem in etičnem smislu, kakor ga ima ta beseda v rusščini. Medtem ko je Tolstoj ves pogreznjen v zhivljenje iskal izhoda iz njega, je premišljeval Dostojevski o zhivljenju z vzvišenega stalishcha one Resnice, ki jo je nashel v krshchanskem idealizmu. Ob njeni luchi je prodiral v globine chloveshke dushe tako, kakor se je komaj posrechilo komu izmed zastopnikov znanstvene psihologije, ki jo za sedaj imenuje James zgolj »obljubo bodoche znanosti«. Dostojevski je razsvetlil chloveshko temno podzavest, in kakor zagotavljajo psihiatri, na primer Otto Rank (*Der Doppelgänger*) in N. E. Osipov, je s svojim vernim slikanjem patoloshkega dushevnega stanja prekosil celo znanost. Razdvojenost osebnosti je tako realno podana v *Dvojnikiu*, da je imel Dostojevski popolno pravico, dodati povesti podnaslov »popolnoma resnichna zgodba«. She preden so nastali nauki o »psihoanalizi« in »psihichnih travmah«, je zhe podal tozadevne primere. Tako je na primer podvrgel Veljchaninov v povesti *Vechni možh* psihichni analizi lastno dushevno rano: »vse, chesar se je spominjal zdaj, se je povrachalo z nekim kjerkoli pripravljenim, popolnoma novim, neprichakovanim in predvsem sploh nemogochim stalishchem do dogodka. Zakaj so se mu zdaj dozdevali marsikateri spomini naravnost zlochinski?« »In glej, zdaj, po devetih letih, je vse to nenadno in chudno zopet ozhivelo pred njim.« Tudi starec Zosima v *Bratih Karamazovih* se ukvarja s psihoanalizo, preden gre na dvoboj: »kako to, sem si mislil, da chutim v dushi nekaj dozdevno sramotnega in nizkotnega? Ali ne izvira to odtod, ker grem prelivat kri? Ne, sem si mislil, to menda ne bo pravi vzrok. Ali ne izvira to odtod, da se bojim smrti, ker se bojim, da bi bil umorjen? Ne, to zhe ne, nikakor ne ... In nenadno sem v trenutku doumel, za kaj gre: za to gre, da sem sinochi pretepel Afanasija ... Zazdelo se mi je, da mi je ostra shivanka prebodla dusho ... In nenadno je pred menoj v polni luchi zazharela vsa resnica: kaj pochenjam?« Iz navedenih primerov je dovolj jasna razlika med Dostojevskim in sodobno psihoanalizo. Slednja smatra v soglasju z naturalistichnimi zahtevami za izvor vseh dushevskih ran edino poltenost. Junaki Dostojevskega pa goje nasprotno moralno anamnezo in, da se poslužim Pushkinovega stiha, »le z gnusom chitajo zhivljenje svoje«. Buri jih sicer vihar chutnih strasti, a ostanejo ljudje, ne da bi se pozhivinili. Zato ne tvori spolno pozhelenje (libido) vse njih dushevne vsebine, cheprav bi moralo biti tako s stalishcha dandanes tako shtevilnih Freudovih pristashhev. Ljubezen je postala temeljno gibalo sodobnega evropskega romana (kar je zelo zaprepashchalo ter celo razburjalo pojaponjenega Lafcadija Hearn) in z naturalistichnega vidika se njena fenomenologija popolnoma krije s telesnim nagnjenjem. Od treh mozhnih ljubezenskih oblik: dushevne, srchne in telesne, priznava naturalizem s svojim znachilnim nagnjenjem ponizhevanja vsega vishjega edinole telesno ljubezen. Vse temelji na ljubezenski fiziologiji in patologiji. Roman, kakor sta se izrazila brata

Goncourta, je postal »klinika za ljubezen«. Zola je smatral za potrebno dodati vsakemu izmed svojih romanov po en pornografičen prizor, kjer je razkrinkal to, kar imenujejo Francozi »ljubezenske realije« (les réalités de l'amour) kot chisto – ali po pravici recheno, umazano – fiziologijo. Pri Dostojevskem pa je fenomenologija ljubezni ubrana neprimerno shire in vishe. Čeprav se je, zvest nachelni sramezhljivosti velike ruske knjizhevnosti, izogibal neslanim prizorom, je vendar z izredno zhivljenjskostjo razgrnil sliko telesnega pozhelenja, zdaj zoprno neizbirchnega, kakor pri Fjodorju Karamazovu, zdaj »divje plamtečega«, kakor pri Svidrigajlovu z njegovim »ognjeno strastnim tezhkim pogledom«. A poleg te nizhje telesne ljubezenske fenomenologije in patologije je upodobil Dostojevski she vishje oblike ljubezni. Njegovo kiparsko dleto sega ponekod pach globlje nego Turgenjeva nezhne vodene barve v ono fenomenologijo srchne ljubezni, tega dushevnega sorodstva ali vzajemnega nagnjenja, tiste Wahlverwandschaft, ko po ruskem pregovoru »srce kliche srce« ali ko, kakor stoji v sklepu *Zlochina in kazni*, »je eno srce vsebovalo brez shtevila zhivljenjskih virov za drugo srce«. Ustvaril je naposled tudi nepozabne slike duhovne ljubezni, ki ne le ne ishche nichesar zase, ampak prinasha najvehche zhrtve. Tu se nam odpirajo v chloveku vrhovi, ki se jim je mogel naturalizem le rogati, kajti tu prichne chlovek po Zolajevih besedah »obrachati kozolce v nebesni modrini«.

To pomeni, da se osveshchajo pri Dostojevskem njegovi junaki, celo »ponizhani in razzhaljeni«, »zapiti«, »razuzdani«, shibki, propali ter izgubljeni, svoje zhivljenjske naloge, ki jim veleva, naj postanejo pravi ljudje ter zavzamejo smotrno stalishche v etosu in kozmosu. Tako vstaja od mrtvih v junakih Dostojevskega oni »za zhivljenje kot cilj« rojeni metafizichni chlovek, ki ga je predchlasno in fizioloshkemu chloveku v chast za vselej hotel pokopati naturalizem. Pisatelj slika s tako genialno pronicavostjo transcendentno vznemirjenje tega chloveka, da »se zdé«, kakor je upravicheno pripomnil V. Rozanov, »samo klavrno chebljanje vse one shaljive ter dvorezne besede, s katerimi se je iznebil Faust Margeretinih vprashanj o Bogu, vsa Hamletova mrachna verska modrovanja v primeri z izjavami in vprashanji za pregrajo male krchme« v romanu Dostojevskega.

Dostojevski torej ne vodi kakor Dante svojih chitateljev samo po temnem peklu, kjer gomazijo vse grehote in strasti, temvech jih dviga tudi na take vrhove, kjer chlovek nehote in nevede zachuti blizhino Bozhanstva. Izredno shiroki ustroj njegovega ustvarjanja in vishina, ki je z nje Dostojevski motril zhivljenje ter se neutrudno skushal poglobiti v njegov smisel, sta mu omogochali zhivljenjsko resnico naslikati tako realno, kakor tega nikakor niso zmogli oni, ki so si po izrazu Dostojevskega samega »izmislili mehanichen nachin, resnico vlachiti na dan«. Bila je pred njim odprta knjiga vechnosti in njegove preroshke oči so chitale iz nje poleg sedanosti tudi ono, kar je snoval prihodnji dan.

Pozitivizem je zahteval od znanosti predvidenja: savoir pour prévoir, science d'ouó prevoyance. Naturalisti, ki so predchlasno ali po Dostojevskem »pred koncem

eksperimenta, to je, preden se je zaključilo vse chloveku sojeno na zemlji«, zanikali vse neverjetno in pravljichno v resnichnem zhivljenju, niso mogli nichesar predvidevati ter niso nichesar napovedali vnaprej. Saj bi to nasprotovalo onemu geslu njih mehanichnega determinizma, ki ga je popolnoma utemeljeno strnil Dostojevski v besede: »danes kakor vchera, jutri kakor danes«. Preroshkim ochem Dostojevskega pa se je razkrivala poleg sedanjosti tudi bodochnost. Sedaj chitamo premnoge strani njegovega *Dnevnika pisatelja* kot uresnicheno preroshstvo. Svaril je pred vech nego petdesetimi leti, v dobi, ki ni po njegovih povsem resnichnih besedah nudila nobenih »podatkov za slutenje in predvidenje nashe vselej skrivnostne bodochnosti«, da »nedvomno prezhi zhe zdaj nad vso Evropo nekaj usodno strashnega«, da »chakajo Evropo tako ogromni prevrati, da se chloveshki razum obotavlja verjeti vanje, ker smatra njih uresnichenje za nekaj fantastichnega«. »Napochilo bo nekaj, chesar si nihche niti ne misli.« Med drugim je napovedal Dostojevski z obchudovanja vredno podrobnostjo evropsko vojno, nastop komunizma in rusko revolucijo. Njegovi sodobniki so smatrali vse to za izmishljijo in domishljijo. Shele mi, po vseh, krizhem Evrope pretrpljenih in morebiti she vedno ne konchanih potresih, zdaj vnovich s trepetom chitamo globoke strani velikega realista, ki mu je bila naklonjena preroshka daljnovidnost, ki je prav tako lahko chital iz knjige vesoljnega stvarstva kakor iz knjige chloveshkega srca.

6

Tri oblike knjizhnega realizma poznamo: naturalistichno, posnemovalno in idealistichno. Naturalistichni idealizem gleda chloveka oshabno od zgoraj navzdol, tolmatchi vse vzvisheno z nizkotnimi in vse idealno z materialnimi nagibi. Tu in tam se mu posrechi uzreti zhivljenjske nizhave, ne vidi pa vishav. Tudi ne more ujeti smisla zhivljenja, ker tolmatchi temno samo s she temnejshim, obscurum per obscurius. Tudi posnemovalni realizem je le malo svetlejši. Prizadeva si, gledati chloveku in razmeram naravnost v oči, a se, po pravici povedano, boji vida. Tezhi le za slichnostjo z nepopisano tablo (tabula rasa), po kateri chrta resnichnost sama svoje pismenke, ali pa za slichnostjo s temno sobo, kjer se samo sebe zrcali. Realisti te smeri spominjajo na one Platonove mozhe, ki sedé v jamski votlini s hrptom proti luchi ter po mimo letechih sencah sklepajo o zhivih bitjih in njih dejanjih. Idealistichni realizem pa motri zhivljenje z vishine. Odtod se mu odpirajo tako shiroki razgledi, da se prichne razodevati raz njo ustroj stvarstva in metafizichni pomen vesolja. Razburkana reka chasa zachne slichiti nepremichnemu srebrnkastemu traku, in odtod se vidijo zachetki in konci. Shele s tega vidika uzre oko ves dramatizem in tragizem chloveshke zhivljenjske usode. Luch, ki zhari iz teh vishav, sega prav do dna chloveshke dushe, v ono podzavestno klet, kjer zloveshche gomazi temni mrches.

Resnično veliki so samo pisatelji, ki se povzpno na te višine. Le nje moremo oznachiti kot pristne realiste. In tak je bil predvsem Dostojevski. Zategadelj bo na vekomaj ostal eden največjih učiteljev resničnega realizma v knjizhevnosti. Sštevilne pisatelje, kritike in bralce je odvrnil od zamenjave pravega realizma z naturalizmom. Posrechilo se mu bo morebiti tudi dokazati, kako zelo oddaljeno je od resničnega realizma to, kar sedaj z njim vechkrat zamenjavajo, na primer v nashih dneh priljubljeni »konstruktivni nadrealizem« in podobne trenutne modne struje.

(*Ljubljanski zvon*, 1931)

* 130 let 1881-2011 (op. ur.)

EVGEN SPEKTORSKI (Jevgenij Vasiljevich Spektorski), pravnik, filozof, pedagog, rojen 15. okt. 1875 v Ostrogu (Volhinija, SZ Ukrajina) v družini sodnika, umrl 3. marca 1951 v New Yorku za posledicami nesrečnega padca. Konchal je gimnazijo v Radomu (Rusija, danes Poljska), pravni shtudij na univerzi v Varshavi ter se s shtipendijo izpopolnjeval 1901-2 v Berlinu, Heidelbergu in Parizu. Od 1903 je bil docent na pravni fakulteti v Varshavi, 1906-7 shtudiral v Berlinu, Marburgu, Göttingenu, Heidelbergu in Parizu, od 1914 profesor na univerzi v Kijevu, 1918 rektor, 1920 emigriral. 1920-4 je bil honorarni profesor pravne fakultete v Beogradu, od 1924 profesor ruske pravne fakultete in Karlove univerze v Pragi, od 1927 spet v Beogradu. V letih 1930-45 redni profesor javnega prava in pravne filozofije v Ljubljani, 1945 emigriral v ZDA ter postal profesor cerkvenega prava na Duhovni akademiji sv. Vladimira (Columbia Univ.) v New Yorku. – V rushchini je napisal vech del s področja svoje stroke (npr. monumentalna *Zgodovina socialne filozofije*, slov. prevod v dveh knjigah 1932-33, prev. Josip Vidmar), njegovi spisi, tudi eseji o literarnih pojavih, so izhajali v predvojni slovenski publicistiki; she danes v marsichem uchinkujejo aktualno z izjemno shirino in poglobljenostjo svojih pogledov, tudi zapis o Dostojevskem, znova navezuje se na (ustrezno »podaljshani«) jubilej velikega romanopisca. Zaradi ohranitve avtenticnosti je kljub chasovni določenosti jezika v tukajshnji objavi le nekaj manjših korektur.

(Op. Ivo Antich)

Lev Detela

ZAPLETI V VIJUGAH CHASA

I

*Predramite se,
zakaj vasbe sanje so slabe.
Bodite neprijetni,
bodite pesek in ne olje
v kolesju sveta!*

Günter Eich

Temna stran mesca ali chlovek brez vrednosti in svet brez vrednot

Na zacetku enaindvajsetega stoletja se dogajajo nenavadne rechi. Chez zamejeni in konchni svet se razrashcha privid vechne, neskonchne in brezmejne gospodarske rasti. Za realno politiko, ki je vedno bolj ujeta v lovke globalnih velekoncernov, postaja vechno kopichenje in brezmejno narashchanje profita edini dokonchni cilj. Istochasno se nevarno ozhi prostor svobodnega razmishljanja in delovanja, ki je mogoch le v odprti, svobodni, demokraticni in tolerantni družbi. Prenasicheni s preobilico ponudb, povabil in trzhnih prevar, se premalo zavedamo, kako se pred nashim pragom ob kopichenju materialnega kapitala v rokah maloshtevilnih dobichkarjev cefra skozi dolgo chloveshko zgodovino oblikovani duhovni kapital osnovnih vrednot, katerega uresnicjevanje je terjalo velikansko shtevilo idealistichnih zhrtev. Zdi se, da chlovek v danashnjem svetu nima vech – razen potroshnishke vrednosti kupca trzhnih produktov – nikakrshne vrednosti, saj je tudi svet oziroma sodobna družba vedno bolj brez vsakrshnih vrednot, ciljev in vizij. Edina vrednota je dejstvo, da v chasu, ko se religiozno dozhivetje svetosti in presezhne vrednosti zhivljenja umika in zapira v odmaknjene in prezrte katakombe, drzhave z Evropsko unijo vred dvoumno »demokratizirajo« deficit svoje gospodarske in politichne usmerjenosti. Sredi kriz banchnih in financhnih sistemov »socializirajo« (in privatizirajo) z denarjem zvestih davkoplachevalcev shpekulacije bank in velekapitala.

Vech kot oчитno je, da etichne vrednote in spoznanja o pomenu demokratizacije družbe in kulture, ki so jih v svet vnesli francoski enciklopedisti in razsvetljenstvo, niso posebno primerna sredstva za dosego zdravih trgovinarskih bilanc, kot jih nachrtujeta polashchevalni zagon kapitala in birokratski pogon z njim povezane aktualne politike. So trzhno neprimerna in neuspeshna. Novim razmeram prilagojeni politiki zato ukinjajo ali pa bistveno zmanjšujejo sredstva, ki so bila do sedaj namenjena podpiranju duhovnih vrednot in ved (filozofije in kulturne zgodovine, filologije, zgodovine in umetnostne zgodovine itd.), ker v nasprotju z gospodarskimi znanostmi in tehničnimi veshchinami ne povechujejo

produkcije in ne prinashajo dobichka. Sodobnost je zasichena s potroshnjo, s potrebnimi in nepotrebnimi predmeti in s pomnozhenim denarjem kot she nikoli v zgodovini chloveshtva, toda novi kadri v vzponu mladosti, okuzheni z virusom globalnega internetskega sindroma, ki kot chebele iz panja neumorno rojijo iz univerzitetnih tovarn za serijsko izdelavo tako imenovanih praktichnih specialistov, prevechkrat ne najdejo primernih sluzhb, she manj pa ciljev in vrednot, ki bi jih vodili v polno zhivljenje. Do blizhnjega chloveka vodi vedno manj poti. Blizhe je do Lune kot do chloveka v sosednji ulici, kot je nekoch zapisal ruski nobelovec Boris Pasternak. Tudi mlad chlovek postaja osamljen posameznik pred vedno prizhganim rachunalnikom, pomikajoch se v svetu brez ljubezni in dejanske solidarnosti k virtualnemu nadomestnemu hrepenenju po ljubezni in tovarishtvu med ljudmi.

Ne smemo biti presenecheni, da zlasti na nestabilnih podrochjih »drzhav v razvoju« druzhba poka po vseh shivih in na vseh frontah. Tam zhe desetletja na milost in nemilost avtoritativno vladajo nezmotljivi »dosmrtni« diktatorji, ki niso omogochili zhivljenjskih mozhnosti novim, shtevilchno mochnim generacijam. Toda prav to koristi vojnim dobichkarjem in generalom. Zaradi vojn, revolucij in kontrarevolucij, ki jih taka stanja radodarno omogochajo, se vechajo nesoglasja med ljudmi in shirijo prepadi med razlicnimi druzhbenimi sloji. V zakulisju politichnih nesrech narashcha povprashevanje po oborozhevanju in bojni opremi, to pa pospeshuje razrast nasilja in vojne industrije. Optimalno se vecha profit izdelovalcev in prodajalcev orozhja oziroma drzhav, ki imajo produkcijo in prodajo bojnih sredstev v zakupu.

Ozkost zaprtih sistemov in zamejenih zgodb

Resnichnost zhivljenja z vzponi in padci bivanja, chez katere se osamljen kritichni posameznik prebija kot skozi neizprosno cedilo, zadobi v literaturi paralelno obliko, v kateri se dejanska stvarnost spaja z umetnikovimi ustvarjenimi podobami in vizijami. To je she posebno očitno in izrazito pri pisatelju Kocbekovega kova, ki je stvarnost in nadstvarnost zdruzhil v enkratno izoblikovano umetnishko celoto. Seveda je bil pri tem otrok svojega chasa. Ta je bil prenapolnjen z najrazlicnejshimi nevarnimi politichnimi eksperimenti. Z njimi so tedanji vprashljivi voditelji narodov in ljudstev na levi in na desni strani vse prevech nasilno skushali predrugachiti narode, ljudstva, drzhave in druzhbo. Toda Edvard Kocbek, naiven ali pa tudi ne, je hotel eni od takih »velikih« pa tudi nasilnih vizij o »napredni« preobrazbi sveta in chloveka pridati human in duhovni pridih. Ta slovenski pesnik in mislec je sredi slovenskega narodnoosvodilnega boja oziroma vojne in revolucije namrech sanjal o popolnoma drugachnem, izboljshanem svetu in chloveku. Z ozirom na sedanje stanje sveta se take sanje morda zde vech kot naivne. Danashnji realistischni politik bo hitro preprichan, da s Kocbekovim

prenoviteljskim nacionalnim, socialnim in duhovnim programom iz druge svetovne vojne v sedanjem globalnem svetu trdih tržnih dejstev nima kaj pocheti. Misli si bo, da je s Kocbekovim projektom nekaj zelo narobe. Ne bo mogel razumeti, da chlovek in družba potrebujeta zagon pa tudi tveganje, cheprav je treba negativne posledice na premishljen nachin chim bolj omejiti z odločno javno kontrolo.

V nasprotju z nekdanjim Kocbekovim odprtim družbenim pa tudi literarnim konceptom se danes nahajamo v majhnem svetu brez velikih razgledov. Kocbekov dialektični razpon in ustvarjalno napetost med realno danostjo in velikim prichakovanjem novega je zamenjala ozkost zaprtih sistemov in zaključenih zgodb.

Ne vem natanchno, kako vechinski del nove digitalne generacije she razume klasično pa tudi novejšo in novo literaturo ter kako bere (che sploh she bere) literarne tekste. Zdi se mi, da ne bere vech literature v tradiciji nekdanje literarne dedishchine, temvech se naslanja na kratkorochne praktične vzorce iz filma in digitalnih obchil. Zato, kot se zdi, skoraj ne zmore vech razvozlavati asociativnih namigov med vrsticami, paralelnih presezhnih metaforičnih in poetoloshkih dodatkov, priblizhevanj k različnim ključnim tekstom iz zakladnice svetovne literature. Manjka vpogled v razumevanje ključne zgodovinske in ontoloshke osi literature. Vse je zdaj pravzaprav izven konvencij klasičnega branja in izrazito preprosto. Che bi bili zlobni, bi lahko pristavili, da je vse linearno vechernishko, le da je vsebinsko obrnjeno na glavo, povechini antiklerikalno, navidezno liberalno do tistega, kar se razume pod oznako amerishke »politichne korektnosti«. Za novo generacijo berilo brez pravega »plota« skoraj ni vech chitljivo.

Ali so Edvard Kocbek in skupaj z njim podobni »tezhki« pisatelji v takem kontekstu aktualne »duhovne« stvarnosti sploh she razumljivi? Je za mlajshe generacije, ki niso dozhivele ne vojne ne revolucije niti poglavitnih obdobj »jugoslovanske socialistichne prenove«, Kocbek sploh she aktualen? Ali she vznemirja dejstvo, da je kot eden poglavitnih znanilcev velikih družbenih sprememb, ki so se radikalno nakazovale od zacetka druge svetovne vojne, hotel spremeniti slovensko družbeno strukturo in znachaj slovenskega chloveka? Ni taka prenoviteljska naravnost iz danashnjega zornega kota precejshnja iluzija, ki ni uposhtevala realnih danosti chloveshkega znachaja? Sicer pa Kocbek pri zhelji po spremembi slovenskega narodnega znachaja in družbene stvarnosti niti ni bil prvi. Tako imenovane negativne – hlapchevske, ozkosrchne, kramarske – znachilnosti slovenskega narodnega znachaja je med drugim zhe pred njim ostro ozhigosal pisatelj Ivan Cankar.

»Slovenec zhe mori Slovenca, brata – kako strashna slepota je chloveka!«

Vsa zhe dolgo latentna družbena in osebna navzkrižja so se presezhno zgostila in istochasno radikalno zavozlala v drugi svetovni vojni v krvavih obrachunavanjih med ideoloshko in politichno razlichno usmerjenimi Slovenci. Za nekatere veliki in zmagoslavni chas je bil hkrati grozni chas krvavih obrachunov in mesarskega klanja. Chlovek je nastopil proti chloveku, Slovenec proti Slovencu. Mladi, v shirshi slovenski javnosti malo znani in leta 1945 ubiti domobranski kritik in esejist Janez Remic je v nekem pismu svojemu prijatelju Ivanu Hribovshku, sprva pristashu krshchanskosocialistichnega gibanja in pretresljivo občutljivemu pesniku iz vrst tedanje mlade izgubljene protikomunistichne generacije, ki je konchala svojo kratko zhivljenjsko pot v breznih in rovih Kochevskega Roga, Teharij, Hude jame, 5. aprila 1944 sredi tragichnega dogajanja uzhaloshcheno zapisal: »Postal sem skoraj brezbrizhen v misli, da nam je prej ali slej namenjen konec v medsebojnem ubijanju.«

Zhe v vishjih razredih ljubljanske klasiche gimnazije sem bil zaznamovan s to tezhko travmo slovenstva. S slutnjo prikrite velike mnozhichne smrti. Prihajala je od nekod dalech, iz dezhele senc, na pol prepovedano, v dusho mladega chloveka. Za zaprtimi vrati se je shepetalo o temnem Rogu, o pokolih nasprotnikov komunistichnega sistema, cheprav nismo imeli v rokah nichesar oprijemljivega, ker je bil tisk, ki je izhajal v tujini, v Jugoslaviji prepovedan.

Nesrecha in nezaupanje v odrasle ljudi in njihove voditelje, ki sta se naselila v občutljivega otroka zhe med nevarnimi obrachuni vojskujochih se sil ob koncu vojne, sta zaradi »politichne« lochitve »burzhoazne« matere in »komunistichnega« ocheta vrtala tudi po psihi pubertetnika – in she pozneje. Dolgo je trajalo, da sem se more iz otroshtva zares osvobodil.

Moji prvi literarni poskusi, she pod vplivom Cankarja, Dostojevskega, zgodnjega Lojzeta Kovachicha, so zapisi o smrti in bolezni, velikokrat s primernimi vzorchnimi citati iz *Svetega pisma*. Chrtica *Ivekov bogec*, objavljena v ljubljanskih *Mladih potih* leta 1959 (sht. 2), pripoveduje o vojnem invalidu, ki v povojni Sloveniji, kamor se je vrnil iz nemshke vojske, samo she zhivotari. Tudi magister chrnih znanosti in pijanec iz chrtice *Pot med ljudi* v istem letniku *Mladih potov* (sht. 6, 1960) se »v novih povojnih okolishchinah ni znashel«. Skoraj vsi prvi teksti, ki sem jih napisal po prihodu v Avstrijo, govorijo o vojni in smrti – z zheljo po spravi in ljubezni med ljudmi. Pred sto leti rojeni profesor Jozhe Peterlin, veliki pobudnik in organizator povojnega slovenskega kulturnega zhivljenja v Trstu in do svoje prezgodnje smrti glavni urednik she danes izhajajoche trzhashke kulturne revije *Mladika*, mi je objavil kar cel svezhenj teh tezhkih zachetnishkih stvari, med drugim kratko prozo *Senca nad pokrajino* (sht. 8 – 10, 1961), *Strelj iz teme* (sht. 1 – 2, 1962), *Starkin krvnik* (sht. 5, 1962), *Strab* (sht. 5, 1964), *Nochna praksa* (sht. 7 in sht. 8 – 10, 1964) in she mnogo drugega. V argentinskem zborniku *Svobodne Slovenije* za leto 1962 je na pobudo urednika dr. Tineta Debeljaka izshla moja novela *Prebodena*

tishina o smrti težko ranjenega protikomunista ob koncu vojne – s svetopisemskim motom *Gledali bodo vanj, ki so ga prebodli* (Jan, 19, 31 –37), v družinski reviji celovshke Mohorjeve družbe *Vera in dom*, ki jo je urejal Lovro Kaselj, pa sem med drugim objavil chrtico o otrokovem srečanju s smrtjo *Deček in večnost* (sht. 5, 1961). Tudi svoji prvi knjigi, zbirki kratke proze, sem hotel dati naslov *Pripovedi o smrti*, a sem ta naslov na nasvet profesorja Peterlina spremenil v nekoliko manj turobni *Blodnjak*. Knjiga je izšla leta 1964 v Trstu.

Smrt je gotovo ena osnovnih tem knjizhevnosti in umetnosti na sploh, saj se ves čas tudi v realnem zhivljenju nahajamo v dialektičnem pogovoru z mrtvimi, ki pa v paralelnem svetu literature she vedno zhivijo. Tudi v moji literaturi je imela smrt pomembno vlogo, ker je ontološko na skrivnosten način povezana s ključnimi vpraskanji zhivljenja. In seveda, ker je v luchi temnih zgodovinskih in političnih dogodkov povezana z zločinom in blaznostjo. S patologijo družbe kot take. S patologijo svetovnega in jugoslovanskega komunizma. S patologijo radikalnega fashizma. Povezana je s smrtjo kot z zločinom nad posameznikom in narodom ter posledično s strahom storilcev pred kaznijo. Zato je pri storilcih poglavitno vprasanje, kako po možnosti prikriti zločin. Ga zamolchat, da bi ostali z zatajitvijo zlochina – brez kazni. Prastari problem. Znan zhe iz starega Rima – in she od prej. Oblastniki svetovno slavne drzhave Imperium Romanum so znali narochiti policiji in zgodovinopisju za vse vechne chase preventivno modrost: »Quod non est in actis, non est in mundo« (Kar ni zabeleženo, se /nikoli/ ne izve). Vprasanje je torej, ali iz avtoritativnega uradnega zgodovinopisja zares izvemo dejansko resnico dolochenega chasa. Kako naj lochimo ljuljko od semena, kako naj diferenciramo, da bi z razlochevanjem med resnico in lazhjo ugotovili »krizis« chasa (grshka beseda izrazha v prvotnem pomenu raz-lochevanje), che manjkajo odlochilni sestavni deli, ki so bili očitno nachrtno odstranjeni? Končno je bila tudi druga svetovna vojna kriza med različnimi političnimi in družbenimi pozicijami. V kontekstu zamolchevanja sprava in odpushchanje seveda nista mogoča.

Ja, te smrti. To grozno medsebojno ubijanje! Znano zhe iz slovenske stare zgodovine in iz znamenitih verzov v Preshernovem *Uvodu h Krstu pri Savici*: »Slovenec zhe mori Slovenca brata – kako strashna slepota je chloveka!«

Nepremagane vijuge preteklosti

Trde vijuge polpreteklosti se nepremagano iztezajo v danashnji slovenski chas. Spomin starejših generacij na razmejevanja sredi druge svetovne vojne, ko se je slovenski narod znashel kot Kristus na krizhu med levim in desnim razbojnikom (kot se je v nekem intervjuju nedavno izrazil pomembni slovenski starejši razumnik), namrech she vedno vznemirja aktualno sedanjost. Ponuja snov za plejado grenkih zgodb, ki so zaznamovale psiho slovenskega chloveka in jo

prevechkrat boleche travmatizirale. Kljub temu je predlog nekaterih »optimistichno premochrtnih« sodobnih politichnih praktikov, naj pustimo nekdanje dogodke umreti v krvavih jamah preteklosti, saj te neprijetne stvari mladih generacij sploh ne zanimajo, navaden oportunistem, ki vodi v relativizacijo zlochina in blokira nujno potrebno ochishchevanje. Brez katarze namrech ni mogoch vzpon k humanim odnosom v druzhbi in k prenovi v svetosti zhivljenja, ki temelji na ljubezni in usmiljenju oziroma na tvorni solidarnosti med ljudmi z razlichnimi pogledi, možnostmi in znachaji.

Ni bil pesnik in mislec Edvard Kocbek edini, ki je v drugi polovici 20. stoletja prelomil strashni tabu molka in spregovoril o danes vech ali manj znanih pobojih tako imenovanih narodnih izdajalcev in drugih nasprotnikov nove komunistichne oblasti. O dogodkih v letu 1945 se je na skrivaj pritajeno in pri svojich ubitih s solzami v okeh shushljalo vsepovsod po Sloveniji zhe mnogo prej in vedno intenzivneje. Glas o sencah polpreteklosti se je zato razmeroma hitro prebudil tudi pri nekaterih najbolj ozaveshchenih predstavnikih tedanje mlajshe slovenske pisateljske generacije. Najprej je resnica privrela na dan she zakrito, ovita v prispodobe in legende, vendar je bilo zhe tedaj jasno, da bo tisto, kar je she skrito pod prstjo molka, prej ali slej postalo ochito in vsem na okeh.

Nepokopani mrtveci postajajo zhe na prelomu med petdesetimi in shestdesetimi leti prejsnjega stoletja izzivalna tema zablokirane slovenske zgodovinske usode. Problem je povezan s tezhkim zlochinom proti chlovečnosti kmalu po koncu druge svetovne vojne, cheprav so ga tedanji komunistichni oblastniki skushali zagrebsti v podzemske rove, o chemer dokaj pozneje (1994) ostro pricha groteskna prispodobna drama Draga Jancharja *Halshtat*, motiv pa se pojavi she tudi pri nekaterih drugih piscih, med drugim zhe zgodaj pri Jozhetu Snoju (npr. pesnisha zbirka *Konjenica slovenskih hoplitov*, 1968) in pozno pri Sashu Vugi (npr. roman *Opomin k chuječnosti*, 1997).

Toda Dominik Smole je z reinterpretacijo Sofoklesove antichne grshke drame *Antigona* zhe leta 1960 na simbolichen nachin prvi posegel v dogmatichno komunistichno stvarnost in njene nedonoshenosti, obremenjene s prikritimi dogodki iz blizhnje polpreteklosti. V svoji psevdohistorichni drami je upodobil lik chloveka, ki se ne uklanja stroju drzhavne oblasti, temvech se zhrtvuje za vechnostne ideale. Te predstavlja Antigona, ki hoche pokopati ubitega brata Polinejka, ki se je v drzhavlanski vojni bojeval na »napachni« strani. Sicer je izgubil vojno, a je kljub temu simbol zavrzhenih, ponizhanih in razzhaljenih.

Piko na i je glede tega izrekel zhe eden od velikih dramatikov stare Grchije Ajshiles, ko je zapisal tudi misel: »Ko bi zmagovalci sposhtovali svetishcha in bogove premaganih, ne bi podlegli lastni zmagi.« To je usodno svarilo vsakrshnim oblastnikom, ki despotsko zaverovani v svoj lastni prav, pozabijo na nujno potrebno demokratizacijo zhivljenja in zdrvijo v propad.

Od Kocbekove eksemplarične in zelo hitro zaradi njene nevarne individualistične vsebine tabuizirane zbirke novel *Strah in pogum* (1951 – ena od novel v tej knjigi ima naslov *Temna stran mesca*) se kot rdeča nit vijuga zhelja po prerashchanju chrno-belega prikaza zgodovinskih danosti. Na zacetku shestdesetih let prejšnjega stoletja, ko se iz Jugoslavije umaknem v Avstrijo, je osnovno duhovno dogajanje kljub vsemu she bolj ali manj ujeto v dvoboj velikih antagonističnih sistemov komunizma in na liberalnem kapitalizmu utemeljene zahodne demokracije. Tedanja umetnost je v dezhelah komunističnega bloka potisnjena v ideoloshki primezh »socialistične revolucije in boja za novega družbeno ozaveshčenega chloveka«, medtem ko se zahodna umetnost razvija v pluralnem kontekstu meshchanske družbe, kjer ob vedno mochnejshih individualističnih modernističnih eksperimentih v glavnem prevladujejo liberalne konvencije in krshchanska tradicija.

Zgodovinske osebe se v Smoletovi *Antigoni* in v podobnih dramah podajajo na nove poti in v nove duhovne dimenzije, kjer je psevdohistoričnost varovalna barva za različne možnosti (in nemožnosti) chloveshkega mishljenja, pochtutja in obnashanja, she zlasti pa sredstvo za izpeljavo dokaza o nujnosti humanih principov, ki se dvigajo nad trenutne deformacije v družbi in pri njeni oblasti. Tako gledanje je pogosto nehote idealistično, vodi pa postopoma k reinterpretaciji zgodovinskih in političnih dogodkov ter spodbuja v slovenski stvarnosti druge polovice prejšnjega stoletja zamisel o novem humanizmu. Skozi krivulje chasa se kljub oviram zachnejo v zametkih razodevati obrisi bodoče civilne družbe, ki ji vtisnejo glavni pechat prav pisatelji, umetniki in intelektualci, cheprav so Slovenci tudi dvajset let po uresnitvi slovenske državne samostojnosti na osnovi demokratične zakonodaje she vedno razdvojeni zaradi razdora v drugi svetovni vojni – kljub prizadevanjem humano ozaveshčenih, ki skushajo ukiniti napeti odnos in razpoke v družbi in kulturi.

Smoletova *Antigona* je hitro nashla nadaljevalce, posnemovalce in paralelne oblikovalce tekstov za novo kritično gledalishche. Primozh Kozak je na primer v *Aferi* (1962) iz samosvojega zornega kota obdelal problem Revolucije in Posameznika. Posameznik na koncu teksta sicer propade, vendar je zmaga Oblasti (nekdanje Revolucije) le navidezna.

Visoka pesem umetnosti

Edvard Kocbek je v kontekstu teh literarnih spopadov z nerazchishčeno polpreteklostjo samosvoja izjema. Je svojevrsten oblikovalec lastne, ontoloshko pogojene poetike. Svojo prozo in poezijo je namrech na podlagi lastnih zhivljenjskih izkushenj in podzavestno-zavestnih osebnih stanj znal napolniti z impulzivno prenoviteljsko eksistencialno energijo, vendar je kot osnovnico svojega duhovnega sporočila ohranil krshchansko metafizičnost in socialno utemeljeno

ljubezen do sochloveka. Zdi se, da se ni odmaknil od osnovne maksime, ki je razpoznavno znamenje literature Tolstoja in še bolj Dostojevskega, Andrejeva, Camusa, Pasternaka ali Grahama Greena, ki v svojih delih opisujejo tragiko zhivljenja, globoke padce uglednih osebnosti, toda problemom znajo najti chloveka vredno trajno reshitev. To njihovim delom daje nadčasovnost in posebno vrednost. Kocbekove novele *Strah in pogum* lahko vsaj pogojno vključimo v ta kontekst svetovne literature, ki skozi razpoke v chlovekovi psihi in v chloveshki družbi odkriva pravo podobo sveta in ishče chez agresijo in smrt mir, srečo in luh drugachnega sveta in chloveka.

V romanu *Bratje Karamazovi* se je Fjodor Dostojevski prikopal do resnice, ki jo razodene na smrt bolni deček Kolja Krasotkin: trpljenje je iskanje zhivljenja in otroci so bodoče chloveshtvo. Dostojevski je umrl leta 1881. Vendar je ruski pisatelj Andrejev junak, ki bi lahko izshel izpod njegovega peresa. Z grozo je dozhivel zacetek bolshevishke revolucije in se umaknil na Finsko. V *Povesti o sedmih obeshenih*, ki jo je v slovenshchino prevedel Josip Vidmar, je pretresljivo razgalil chloveshko trpljenje tistih let. V njegovih delih nastopajo chisti ljudje – idealisti, ki so prikazani kot svetniki. Nasproti jim stoji temna gonilna sila revolucije, v njej pa gredo »chista srca na pokolj«, kot je zapisal. Andrejev je tu nadaljeval preroshko napoved o mraku in smrti fashistoidnega »nadchlovekovega« terorja nad drugachnim chlovekom ter prav tako rushilnega politichnega terorizma, ki jo je izrekel zhe Dostojevski v romanu *Besi*. Camus je teze obeh pripeljal v absurd.

Za Dostojevskega ali Tolstoja – v neki meri pa tudi za razne nadaljevalce njunega izrochila – je umetnost novi vrh, do katerega je prispel ustvarjalec po zakonih lastne metafizike, svojega razpona med peklom in nebom. Tako je za antichnega kiparja Fidijo spodaj barbarski nered in odsotnost vsakrshne mere, zgoraj pa absolutna pravilnost oblik in bozhanski sijaj, ki seva iz njih. Za slikarja fra Angelica je mrachna globina narava brez milosti, a svetli vrh plachilo in reshitev. Pri Michelangelu je spodaj kaotichna zmeshnjava kot materija v spanju, a vrh je zdruzhitev teh elementov v vechno harmonijo. Pri Beethovnu obstaja na dnu nemorala, zloba in razocharanje, a zgoraj ljubezen in radost. Delacroixu je dno nedinamichnost, vrh pa polet vseh sil. Van Gogh občuti na dnu strah in razocharanje (v chrnem in rdechem), a zgoraj absolutni mir (v zelenem in belem), medtem ko je zhivljenje posrednik v modrem, še bolj pa vprashanje hudicheve rumene barve, skozi katero tava zmedeni posameznik na robu blaznosti.

Vsak chlovek je pravzaprav razpet na krizhu – med dnom in vrhom. V *Krstu pri Savici* je France Presheren odlochilno prodril v smisel chloveshkega darovanja in samozhrtvovanja, pa tudi Cankar se je boleche boril za odreshitev. Kdo ve, kako dalech so v svojem skrivnem, nezapisanem zhivljenju prishli vsi ti ustvarjalci? Ali so ljudem resnichno dali tisto, kar je bila njihova dolzhnost? Vsekakor nas njihova dela pouche, da je umetnost velika skrivnost, ki je najvechja prav na svojem najvishjem vrhu, tam, kjer beseda in misel postajata dejanje.

Zaprta in odprta slovenska kultura

Družbeni in politični položaj v Sloveniji je bil v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni zanimiv in zapleten. Po zacetnem obdobju strogega in ostrega stalinistichnega dogmatizma je po prelomu Jugoslavije z drzhavami vzhodnega bloka nastopila delna odjuga. V knjizhevnosti so se ideje tako imenovane revolucionarne romantike oziroma »socialistichnega realizma« zachele pretvarjati v zmernejshi dogmatistichno-agitacijski realizem, ki ga je zagovarjal tedanji partijski ideoloski vodja Boris Zihel. Del starejshe generacije okrog tedanjega vodilnega kritika Josipa Vidmarja se je ponovno oklepal »humanistichnega liberalizma« iz predvojnih let, polepshanega s »socialistichnim« okrasjem novega chloveka, toda mlajsha generacija, razdeljena v vech sorodnih skupin, se je zachela bolj ali manj prikrito boriti zoper dogmatizem pa tudi zoper predvojni liberalizem. Pesniki, pisatelji in esejisti Dane Zajc, Gregor Strnisha, Venko Taufer, Peter Bozhich, Dominik Smole, Taras Kermauner in drugi so z izvirnimi in kritichnimi sporochili in s svobodnejshimi, vchasih eksperimentalnimi literarnimi pristopi prestopali meje dogmatichnega in tradicionalnega ter se zavzemali za moderno mednarodno kulturno integracijo. Svoje literarne tekste so zacheli prepletati s figurami pretiravanja, z ironijo in grotesko, ki sta izrazni sredstvi protiabsolutistichnega duha, usmerjenega proti diktaturi dogmatichne oblasti, ki hoche vsa chlovekova dejanja normirati, dirigirati in kontrolirati.

Ostanki katolishkih idealistov so v tem položaju ostali vech ali manj sami. Toda Edvard Kocbek, ki je izshel iz krshchanskega socializma in partizanstva ter se je she vedno chutil kot del Revolucije, tudi v spremenjenih, izrazito nepluralistichnih in nedemokraticnih enopartijskih razmerah ni hotel popustiti in je v družbeno politichni miselni kontekst, ki ga je z zhelezno pestjo zachela krojiti komunistichna partija, zhelel kljub vsemu vnesti nujno potrebno duhovno vechplastnost in diferenciranost. Njegova ontolosko poglobljena zbirka novel *Strah in pogum* o slovenskih usodah v drugi svetovni vojni mu je morda podzavestno in nehote zdrknila v neortodoksni prikaz medvojnega dogajanja. Ni chudno, da je vladajoča komunistichna birokracija, ki ji je Kocbek naivno zaupal, pisateljev poskus kvalitativnega preskoka v novo pluralno duhovno pozicijo, ki ni nastal le pod vplivom tedanjih progresivnih krshchanskih struj, temvech tudi pod vtisom eksistencialistichne filozofije Camusovega krila, drastichno zatrla. Kljub temu so Kocbekove ideje najprej podtalno in zakrito, pozneje pa vedno bolj očitno, predvsem pri mlajshih generacijah odigrale pomembno ozaveshchevalno vlogo.

Na shtudijskih dnevih, ki jih she dandanes prireja Društvo slovenskih izobrazhencev v Trstu in so takrat she potekali v idilichni krashki vasi Draga, je karizmatichni Kocbek leta 1970 predaval o »zaprtosti in odprtosti sodobne slovenske kulture«. Takoj na zacetku svojih izvajanj je poudaril, da je v Sloveniji »nastal položaj, ki ga nihche med revolucionarji in kontrarevolucionarji ni prichakoval. Potroshnishtvo se pri nas ni pojavilo le kot neizbezen vpliv

svetovnega konzumnega idiotizma, kakor mu pravi Erich Fromm, ampak tudi kot neizbežna korektura našega socialističnega modela ... Pri Slovencu potrošniku se je pokazala chudno intimna, skoraj nasladna rutina v rokovanju z novim svetom potrebnih in nepotrebnih predmetov ... Zdi se, da je slovenski potrošnik tako rekoč rojen za to dobo, njegova prilagodljivost je naravnost brezmejna ...»

Tako govori srce idealističnega revolucionarja, ki so se mu porušile iluzije o prenovljenem, zanosno ustvarjalnem novem chloveku, ki je svoj bojzljivi pridobitniški oportunistem in hlapčevsko podložniški značaj preusmeril v radozhivo pogumni prostor tovarishtva in prijateljstva. Razocharani govorec se zato zheli vrniti nazaj k izviro, k pristnemu krshchanstvu in njegovemu hrepenenju po resničnejšem, svetejšem zhivljenju na podlagi socialno utemeljene narodne in mednarodne stvarnosti, she posebej zato, ker se je tudi jugoslovanski socializem po mnenju mnogih izrodil v antihumanistični sistem.

Kocbek je zhe leta 1970 zachutil, da se je »dosedanja oblika slovenstva zachela prezhlivljati«, ker »sredi velikanske mutacije chloveshtva ne moremo ostati in obstajati she dalje kot dokončno osmishljeno in izoblikovano rodno chloveshtvo ...« V predavanju v Dragi je zato nedvoumno poudaril, da »nam preostaja le ena sama pot, takshno prerashchanje sebe kot naroda, ki nas bo kot narod povzelo vase v narodovi polni veljavnosti in se vzdignilo na ravnino planetarnega komuniciranja.«

V koreferatu, za katerega so me zaprosili prireditelji, sem pritrdil nekaterim ključnim Kocbekovim mislim in menil, da je »namen našega bivanja prav v *preseganju* ozkosti tega bivanja v drznih, chetudi tveganih skokih v novo, v soochenju in sozhitju s svetom, ki nas obdaja.« Kljub poskusom rasti v narodno afirmacijo pa se zhal nismo nikoli reshili mitov preteklosti, mitov o nashi nemochi in krutosti drugih do te nashe majhnosti. Ti miti preprechujejo tvorno pretakanje vseslovenskih kulturnih sil v vse smeri in ovirajo nastanek tistega, kar bi lahko imenovali slovenska evropska afirmacija. V predavanju sem se dotaknil tudi tedanje jugoslovanske diskriminacijske politike do drugega in drugachnega v družbi in kulturi ter menil, da pomeni odprtost kulture svobodno krozhenje kulturnih dobrin po vsem slovenskem prostoru. Pogumno sem poudaril, da danes »slovenska centralna domovina ne pozna kulture zdomstva in le delno kulturo zamejstva, slovensko zamejstvo in zdomstvo pa se velikokrat zapirata tistemu, kar prihaja iz domovine.«

Po uradnem delu shtudijskih dni v Dragi sva se s Kocbekom umaknila na rob dogajanja in se zatekla v pogovor na jasi izven vasi. Z njemu lastno zhivahnostjo in pristno vzhodnoshtajersko ljubeznivostjo se je pesnik zahvalil za pomoč in solidarnost, ki mu jo v njegovem boju za prenovo družbe in kulture nudijo njegovi zamejski in zdomski prijatelji. Na trenutke se mi je zazdelo, da kljub udarcem, ki so mu jih zadali njegovi nekdanji partizanski sotovarishi in kljub osamitvi zaradi njegovih za komuniste nesprejemljivih tez o krizi socialistične družbe in kulture ter nujnosti družbenega pluralizma, she vedno sanjajoče upa

na zgodovinski premik, ki mu bo omogočil uresničitev vsezhivljenjskih sanj o novi podobi chloveka in sveta. Morda je dobro, da ni dozhivel razkroja Jugoslavije in zachetkov slovenske samostojnosti, ki ni prinesla chloveka vrednega premika k veliki medsebojni narodni toleranci in solidarnosti, temvech je nasprotno stopnjevano povechala absurd materialistichnega egoizma in nesocialne tekmovalnosti med razkrojeno atomiziranimi sestavnimi deli družbe; to je na svoj nachin preroshko dokumentiral zhe v 19. stoletju idealistichni Janez Mencinger v utopichnem romanu *Abadon*.

S Kocbekom sem ostal tesneje povezan tudi v naslednjih letih predvsem prek moje pokojne zhene Milene Merlak, ki ga je obiskovala v Ljubljani, saj sam nisem imel dostopa v domovino. Vznemirljivo zanimivi slovenski pesnik in mislec, ki je bistveno vplival na mojo zhivljenjsko in duhovno pot, nama je v naslednjih letih z dobrosrchnimi posvetili vedno znova poshiljal knjizhne izdaje svojih literarnih del, ki so vsaj v selektivnih izborih in kljub najrazlichnejshim tezhavam zachela izhajati v Sloveniji.

Vsekakor se je zhe tedaj senzibilnim in daljnovidnim opazovalcem družbenega dogajanja zachelo svitati, da se postopoma in skorajda nevidno zachenjajo nakazovati pomembne politichne spremembe, cheprav si skoraj nihche – razen drznega, v Trstu zhivechega bojevnika za svobodno in neodvisno Slovenijo Franca Jeze – niti v sanjah ni upal pomisliti, da se bo bombastichni faraonski kult okoli Titovega marshalata po predsednikovi smrti z Jugoslavijo vred sesul kot zakleto prekleti grad iz peska, to pa bo omogochilo nastanek samostojne slovenske drzhave.

V Dragi smo zhe tedaj – pred poznejshimi dogodki ob izidu Kocbekovega trzhashkega intervjuja z omembo pvojnih pobojev tisochev protikomunistov – v zasebnih razgovorih nacheli etichno oziroma moralno plat problema teh pobojev, ki so bili predvsem v katolishkih in liberalnih krogih v zamejstvu in zdomstvu po vojni zhe ves chas vseprisotni kot velikanska rana in travmatizacija na slovenskem narodnem telesu. Spominjam se, da smo v razgovor zapletli tudi pesnika in politika Cirila Zlobca, ki je na isti prireditvi v Dragi predaval o »danashnji slovenski idejno kulturni stvarnosti«. Kot chlan centralnega komiteja Zveze komunistov Jugoslavije je bil pri moralistichnem pogovoru o umorjenih domobrancih v precejshnji zadregi, vendar je istochasno pokazal dobrshno mero liberalne odprtosti. Zdi se mi, da se je zavedal krute in neizprosne tezhe problema, vendar je rekel, da »nashih tovarishev ni mogoche pripraviti do tega, da bi spremenili stalishche do dogodkov v preteklosti.«

Povechane protislovnosti svetovnega utripa

Dejstvo je, da so se protislovnosti v desetletjih po drugi svetovni vojni stopnjevale in vechale. Tudi Kocbek je govoril o duhovni krizi sodobnega sveta, o tem pa se je iz drugega zornega kota razpravljajo tudi v slovenskem katolishkem zamejstvu in v emigraciji. Zlasti mlajsha generacija je zachela vedno odlochneje iskati nove smeri delovanja, ki bi naj bilo adekvaten izraz novega chloveka in nove, she nastajajoche pluralistichne in demokratiche družhbe. Svetovni utrip se je kljub razdvojenosti sveta na dva ideoloshko sprta bloka vedno bolj preveshal v chas tehnike in potroshnistva, novih izumov, postopne kompjuterizacije, poletov v vesolje, razpada kolonializma, drugega Vatikanskega koncila in reform v Cerkvi, ki so netile v zavesti shtevilnih vernikov upanje na odlochilne spremembe, ki bodo preusmerile krogotok bivanja.

Vsekakor je bilo zaradi dogmatiche zablokiranosti obeh svetovnih ideoloshkih taborov v njun edino zvelichavni zadnji prav dovolj razlogov za iskanje novih poti in reshitev. Kot danes je bila tudi tedaj najnevarnejsha oblika vedenjskega nachina brezbrizhnost. Oportunizem. Umik v potroshnishko zasebnost. Obdelovanje lastnega zelenjavnega vrta. V tem pa so nekateri filozofi in misleci, na primer zhe Michel de Montaigne, videli pravo bistvo chlovekove sreche, zadnjo zhivljenjsko modrost sredi pasti politichnih kriz in despotskih rezhimov, model za srechno zhivljenje izven velikih družhbenih dogodkov in vzponov. Montaigne je celo zapisal, da si zelo zheli, da bi ga smrt doletela sredi domachega vrtichkarstva pri zeljnatih glavah. To je iz dolochene perspektive morda celo modro in razumljivo, saj bi marsikomu – med drugim tudi Kocbeku – prihranilo pezo tezhke usode.

Kocbek se seveda v nasprotju s shtevilnimi malodushnimi in kljub pritiskom oblasti ni hotel vdati. Ni zhelel zdrkniti v nekreativno zasebnost. Kljub nevarnosti take odlochitve. Kajti kje pa sploh smo? »V svetu, kjer se pripravamo in pobijamo,« je na to retorichno vprasanje odgovoril glavni junak Belphegor iz istoimenskega staronemshkega barochnega romana iz leta 1776, ki ga je napisal Johann Carl Wezel in z njim pozhel ostre kritike pri tedanjih treznih urejevalcih literarnega okusa. Kocbek je vsekakor do zadnjega veroval v vizijo prenovljenega chloveka, v novo obdobje bratske vzajemnosti na demokraticnih principih, v ochishchevalno poslanstvo duhovne osvoboditve. Poleg Dushana Pirjevca in Tarasa Kermaunerja je bil zagotovo poglavitni predpripravljaec slovenske civilne družhbe in narodove preobrazbe iz enostrankarske diktature v demokratichno vechsmernost. Zato je bil nevaren.

Metafizichno globoka skrivnost krshchanske vere, humanistichna naklonjenost tudi drugache mislechemu sochloveku vzporedno s socialnim bojem za izboljšhanje zhivljenjskih razmer na podlagi enakopravnosti med ljudmi ter zavest vpetosti v razvejeno narodno in globalno dogajanje so ob Kocbekovem kompleksnem, ontoloshko poglobljenem pesniskem ustvarjanju tvorili temeljni konfliktni potencial njegovega nazora ter ga v razgibanem dialektichnem loku prepletali z vedno bolj okostenelim drzhavnim socializmom in njegovimi

vodilnimi oblikovalci in upravljalci, ki so postajali zamejena represivna privilegirana struktura izven realnega utripa družbe in države.

Slovenska kriza kot odsev shirshe družbene krize

Od zgoraj dirigirani manipulativni sistem – ne glede na to, da si je nadel dekorativni pridevek »samoupravljalški socializem« – ni mogel odpraviti navzkrižij in deficitov. Zato je bilo pomembno, da se je mlajša povojna slovenska literarna generacija po sporu s sovjetskim Kominformom, ko se je slovenska osrednja literarna kultura skushala približati znanim miselnim profilom predvojnih levicharskih revij, odločila za prenovo literarnih oblik, povezano z vsebinskim bojem proti birokraciji in dogmatizmu. Medtem ko je postajalo delovanje uradno podpiranih duhovnih tokov kljub donechim frazam in geslom neizvirno in nenapredno, so skushali sodelavci kritičnih revij *Beseda*, *Revija 57* ali *Perspektive* razgaliti »lazh nove stvarnosti«. Za tedanje razmere vsekakor drzni, a naivni namen Jozheta Puchnika, da bi revidirali marksistichne pojme *razred* in *boj med razredi*, ki so v bistvu preprechevali stabilizacijo družbe in onemogochali narodno spravo, je naletel na oster in izrazit odpor represivnega sistema. Ko je Puchnik v *Reviji 57* objavil razpravo *Nasha stvarnost in nashe iluzije*, je bila revija vzeta iz tiska in je leta 1958 prenehala izhajati.

Medtem ko se je poglobljaj razpon med starejšimi in mlajšimi generacijami, se je dogajalo tudi zhe tradicionalno slovensko lochevanje duhov na »levo-napredne« in »desno-konservativne«; to je postalo posebno očitno v malih strukturah ideoloshko razdvojenih slovenskih skupnosti v Italiji in Avstriji ter v odnosu komunistichnih oblasti do protikomunistichnih in pretezhno tradicionalno katolishko usmerjenih emigrantov po svetu.

Vsekakor je bil tak vedenjski nachin znamenje resne krize, ki she danes razdvaja narod in njegove ljudi. Slovenska notranja kriza je seveda imela presezhno vrednost, ker je bila odsev shirshe družbene krize. V bistvu ne le krize jugoslovanskega gospodarstva, temvech krize jugoslovanske in svetovne politike, zablokirane v boj med dvema agresivnima antagonistichnima ideoloshkima blokoma. V globljem metafizichnem smislu pa je to bila in je kriza duha, ontoloshka kriza chloveka kot takega.

Iz tradicionalnega krshchanskega zornega kota se je kriza dogajala – in se pravzaprav she tudi danes dogaja – kot razvrednotenje glavnih chlovekovih idealov – Boga in vere – ter kot razkroj humanistichne zavesti. Tradicionalisti menijo, da se kriza odrazha kot brezperspektivnost, pesimizem, nesposhtovanje do zgodovine, kot so to she posebej kazala razna materialistichna socialna gibanja, zlasti radikalna komunistichna »diktatura proletariata«. Mladoletnik ostaja prepushchen samemu sebi in slabim vplivom. Povsod se pozna pomanjkanje moralno neoporechnih avtoritet. V realni politiki se razvijajo diktature in

kaotične »demokracije«, ki kažejo na diskontinuiteto danšnjega človeka; to je ena najglobljih korenin vsega zla. Človek, ki zanj obstaja le trenutek, le »zdaj«, se ne ozira ne v preteklost in ne v prihodnost. Iz takega stanja se lahko hitro razvijejo različne diktature in agresivna gibanja (na primer neofašizem, netolerantni nacionalizem). Za duhovno krizo je poleg tega izredno značilno prevladovanje povprečja in podpovprečja. Kvalitetni projekti se pogosto zavrachajo kot nemogoči, napihuje pa se frazerstvo in laž. Glavna duhovna pojava sta v taki situaciji dogmatizem in nihilizem, ki kaže na vznemirljive napake v strukturi politike in družbe: na nemoch, brezperspektivnost, zmedo, hinavščino in obup, predvsem pa na pomanjkanje trdne vere, iz tega pa sledi vse ostalo. Duhovno mrtvilo je tako globoko, da se zhe v principu odklanja vsakršen poskus kritičnega posameznika, ki bi tako stanje skushal spremeniti. Reshitev ostaja le ena: resnichen boj za duhovno rast in osvoboditev iz materialistichnih prisil.

Obdobje sprashevanja vesti

Kocbek je bil seveda drugachen. Ni bil človek, ki bi gledal nazaj, k tradicionalnim stalishchem katolishke Cerkve, in ki bi po drugi strani zagovarjal interese kapitala in z njim povezane prisile k presezhno stopnjevanemu potroshnishtvu. Čeprav je bil udelezenec partizanskega upora in v zacetni fazi revolucije, ki bi naj preoblikovala slovenskega človeka in družbo, njen krshchanskosocialistichni sooblikovalec, je ostal samosvoje razpet med metafizichnimi, humanimi in socialnimi potezami krshchanskega etosa in socialistichno idejo. Ni bil ne »njihov« in ne »nash«. Čeprav je stal trdno v levem taboru, ni bil pravilno na levi in seveda kljub temu ni bil niti na desni. Oचितno je bil popolnoma *nepravilen*. To je seveda postalo v dogmatichnem totalitarnem kompleksu vedno ostrejshega komunistichnega enovladja po koncu druge svetovne vojne zanj usodno. Ni imel pravega smisla za groba razmerja v politiki. Tako je zelo hitro, ker je bil predvsem mislec, etik, moralist, umetnik, nasedel svojemu utopichnemu prepričanju, da bo lahko vplival na strukturo slovenskega komunizma in ji vtisnil duhovni pečat. Zelo hitro je postal zhrtev svojega časa in prostora.

V nasprotju z Ivanom Cankarjem, ki je v svojih delih bichal licemerstvo *doline sbentflorjanske*, ozkosrchno in dlakocepsko zgrazhanje nad drugachnostjo, ozkotirno intriganstvo in pehanje za položaj ob izpodrivanju shibkega ali drugache mislechega na stranski tir, je Kocbek hotel biti manj kritik in bolj *spreminjivalec* slovenskega narodnega znachaja v kontekstu nove politichne in družbene konstelacije, ki bo ustvarila boljsho solidarnostno skupnost pokonchnih osvobojenih ljudi, zmagovalcev nad chrednostjo hlapchevskega človeka.

Toda vizija novega človeka in sveta se je tako za Edvarda Kocbeka kot tudi za nekatere druge samosvoje in proti vladajochim konvencijam usmerjene osamljene

posameznike zachela hitro sesuvati in spreminjati v deiluzijo, v kapitulacijo prenoviteljskega zanosa iz obdobja vzpona mladosti. Optimizem se je spremenil v razočaranje nad zamejeno resničnostjo in v kritiko napachno nachrtovane politike, ki naj bi vodila k družbeni prenovi in k novemu chloveku.

Zachelo se je vznemirljivo obdobje sprashevanja vesti.

V shtevilki 33-34 ljubljanske upornishke revije *Perspektive* se je leta 1964 ponovno oglasil Jozhe Puchnik z aktualnim chlankom *O dilemah nasbega kmetijstva*. Puchnik je tu podal zanimivo in obshirno analizo tedanjega pvojnega slovenskega kmetijstva, ki bi ji sicer mogel kdo oporekati, a kljub temu pomeni zaradi svoje jasnosti in precizno postavljenih reshitev razveseljivo novost v tedanji slovenski publicistiki. Puchnik v omenjenem spisu namrech kritizira ideoloshko-politichno reshevanje kmetijskih vprashanj, ki da v Jugoslaviji prevladuje, a dosega popolnoma nasproten uchinek, kot bi si ga zheleli, saj je povzročilo velikanske ekonomske izgube. Obdobje forsiranega ustanavljanja zadrug, v katerem je kmet odhajal v zapor zaradi neporavnane obvezne oddaje, je kmeta odgnalo v odklonilen odnos do nove oblasti, v katerem she vedno vztraja. Nepravilna komunistichna politika je poleg tega rodila nove posebnosti v kmechki mentaliteti. Kmet se upira direktivam oblasti, se spushcha v chrno trgovino in tudi zmanjšuje svoje napore pri obdelovanju zemlje in smotrnem gospodarjenju. Puchnik pobija trditev, da izvirajo jugoslovanske kmetijske tezhave iz kmetove konservativnosti. Glavne vzroke tezhav odkriva v kmetovi eksistenchni ogrozhenosti. Kajti namesto tega, da bi drzhava kmeta podpirala (kot na Zahodu), mu koplje jamo. Puchnik meni, da je potrebno kmeta bistveno razsvetliti, mu pomagati in ga podpirati, mu nuditi kredite in stroje. Shele to bo zacelilo rane, ki so mu jih prizadejali samovoljni in krivichni ukrepi, in ga bo privedlo do novih socialnih odnosov na vasi, ki se lahko rode le spontano in schasoma – in ne po kaki kabinetni direktivi.

Maja istega leta je komunistichna oblast Puchnika, ki je bil politichno najdrznejsa oseba iz kroga *Perspektiv*, ponovno aretirala, potem ko ga je nekaj prej po shtirih letih zapora konchno spustila na svobodo (na osnovi skonstruirane obtozhnice in najetih prich, ki so izjavile, da je shchuval delavstvo k shtrajkom in uporom, so ga bili obsodili na devet let strogega zapora). Zhe leta 1959 je namrech v polemichnem chlanku *Nasha stvarnost in nasbe iluzije*, ki je tistega leta povzročil konec *Revije 57*, zapisal za tedanji sistem usodno misel, da je »jugoslovanski komunizem degeneriral«.

Prvi proces proti Puchniku so komunisti pripravljali naskrivaj, bojech se, da zanj ne bi zvedela shirsha – predvsem svetovna – javnost. Sploh je bilo ozrachje leta 1959 napeto, saj so shtudentske demonstracije v Zagrebu oblast mochno vznemirile. Puchniku so na procesu ochitali, da je zasmehoval jugoslovanski komunizem, skushal zagovarjati kapitalistichni sistem in shchuval delavstvo na stavke, ki bi v drzhavi povzročile gospodarski nered. Oblast je mrzlichno iskala dokaze, ki bi Puchnika ozhigosali kot kolaboranta shtevilne jugoslovanske emigracije. Vendar se jim vse to ni posrechilo. Puchnik je po izjavah tedanjih

ochividcev ostal tudi pred sodishchem to, kar je bil: mlad, gorech, socialno chutech svobodomislec, ki je hotel v Jugoslaviji na podlagi jugoslovanskih zakonov pospeshiti shirsho demokratizacijo, vzpostaviti kritiko in opozoriti komuniste, naj se spremene, ker so se okuzhili z bacilom, ki ga je nekdanji Titov vodilni sodelavec Milovan Djilas tako sijajno oznachil kot izkorishchevalski »novi razred«.

Na vprashanje o tem, kaj manjka slovenskemu narodu, se je odgovarjalo le v rebusih. Cheprav je v srcih kritichnih posameznikov tlela zhelja po sposhstovanju chlovekovih svobodnih odlochitev v zadevah vere, ideologije, politike, pa tudi upanje o suverenem, neprovincialnem odnosu do drugih narodov in narodnosti.

Spoznanje o shirinah vechsmerne Slovenije

Tako sem chutil tudi sam, ko sva avgusta 1960 z mojo bodocho zheno Mileno Merlak prestopila tedanjo jugoslovansko-avstrijsko mejo in se zatekla na Dunaj. Chutil sem, da moram prestopiti meje na enosmerno komunistichno ideologijo zozhenega slovenskega prostora. V meni se je vedno bolj razrashchalo spoznanje o neki shirshi, vechsmerni duhovni Sloveniji, ki ni vezana na ozhje geografske in ideoloshke meje nekega chasa, prostora ali politichnega pojma. Che hochemo zrasti v vechsmerno duhovnost, se moramo nenehno soochati z vsemi vejami slovenstva v zamejstvih ter v shirinah in daljavah izseljenstva. To obenem pomeni tudi dejavno vključenje v glavne znachilnosti evropskega in svetovnega utripa. Le tako je mogoche postopoma prevrednotiti slovensko stvarnost v luchi novih pluralistichnih konceptov in spoznanj o humanem in tolerantnem uposhstevanju razlichnih protislovij, vsebinskih vechsmernosti in chloveshke oziroma družbene in duhovne drugachnosti.

Morda bi se taka vizija slovenske prihodnosti v naročju odprtosti v svet lahko po drugi svetovni vojni spajala s Kocbekovo krshchanskosocialistichno vizijo pozitivno osvobojene slovenske subjektivite v pluralistichno oblikovani družbi, che ne bi te mozhnosti v kali zatrli profesionalni komunistichni funkcionarji, ki so takoj podvomili o svobodnem razvoju naroda in sochloveka. Da bi si utrdili in zajamchili svojo ekskluzivno nadoblast nad vsemi in vsem, so uzakonili chashchenje edinozvelichavnega enopartijskega sistema. Vsakrshen odklon od te dogmatically dolochene poti je bil strogo kaznovan. Pot v »svetlo komunistichno bodochnost« ni poznala za zdrav družbeni razvoj nujnih diferenciacij. Parola se je vedno in povsod glasila: »Kdor ni z nami, je proti nam.«

(nadaljevanje prihodnjih)

LITERARNA POPOTOVANJA (XI)

Bratislava – obdonavsko mesto z razgibano vechjezichno preteklostjo

Nekdanja bratislavska melanholija, znana iz depresivnih chasov »realnega socializma«, ki jo je obiskovalec glavnega slovashkega mesta she posebno mochno občutil v sivini tihih dezhevskih predpomladanskih vecherov, se je dvajset let po razpadu cheshkoslovashkega komunizma sredi novodobnega buchnega turbokapitalizma umaknila med odročne ulice pozabljene in zhe skoraj »izginule« Bratislave. Z njo pa se zagotovo srečamo nedalech za Zhidovsko ulico na Beblavéhovi poti, ki se strmo vzpenja proti mogochnemu gradu ogrskih kraljev, ki gospoduje nad Donavo in mestom. Ta »ulica« je tako ozka, da po njej ne morejo voziti avtomobili. Majhne stare enonadstropne in dvonadstropne hishe, ki jih vchasih krasi pridih gotike ali renesanse, se neenakomerno gnetejo ob zachudenem peshcu, ki se mu zachenja dozdevati, da se je znashel na zakletem obmochju Kafkovega *Grada*. Zazdi se ti, da bosh na vogalu srechal dve glavni komichni figuri avstro-ogrske Bratislave, nemshko govorecho teto Fritzi in madzharkega strica Bácsija pri zlobnem opravljanju njunih sosedov. O obeh je v nekdanji Bratislavi ali po domache Preshporoku v chasu, ko je bilo mesto s cesarskim Dunajem povezano kar s tramvajem, krozhilo veliko anekdot. Toda stiki med obema mestoma so bili po drugi svetovni vojni popolnoma prekinjeni, tako da je bilo iz avstrijskega glavnega mesta lazhje priti v avstralski Sydney kot v blizhnje slovashko mesto pod obronki Malih Karpatov.

Z razglednih tochk na vrhu grajskega hriba, kjer se nahaja v posebni stavbi slovashki parlament, lahko popotnika preplashi pogled na zdolgochasena zhelezobetonska satelitska naselja v Petrzhalki na drugi strani Donave, ki jih je nekdanji stalinistichni sistem z veliko doslednostjo zgradil kot »varovalni delavski obroč« ob meji z gnilo in nevarno »kapitalistichno« Avstrijo. (Zato ne zachudi, da nova slovashka literatura vedno znova poroča o zhivljenjskih krizah v tem turbobnem socialistichnem betonu.)

Danes lahko z Dunaja dosezhesh Bratislavo na zelo romantichen nachin po Donavi v pichlih petinsedemdesetih minutah z moderno hitro ladjo »twin city liner«, ki pristane ob starem delu slovashkega mesta v blizhini stolnice in kraljevskega gradu. Zhe na Donavi se ti je odprl pogled na polmilijonsko mesto in njegovo vinorodno okolico na juzhnih grebenih Malih Karpatov. Donava je zhe od nekdej glavna vez danashnje slovashke in she do nedavnega tudi vech kot tristoletne madzharske prestolnice z dvema blizhnjima obdonavskima sredishchema Dunajem in Budimpeshto.

Malokdo ve, da je nekdanji bratislavski grad, ki je izprisan zhe iz 11. stoletja, pogorel leta 1811 v velikem požaru, vendar so ga v šestdesetih letih prejšnjega stoletja obnovili na osnovi starih načrtov in risb. Pod gradom stoji gotška stolnica svetega Martina, v kateri so med leti 1526 in 1830 okronali enajst ogrskih kraljev in osem njihovih žena. Po za Madzhare izgubljeni bitki pri Mohacsu so namreč Turki zasedli vzhodne in osrednje madzharske predele z Budimpeshto vred in je Bratislava pod imenom Poszony postala glavno mesto države, ki so ji v zadnjih stoletjih vladali Habsburzhani. 25. junija 1741 so v bratislavski stolnici kot edino zhenško okronali za ogrsko kraljico Marijo Terezijo, kot zadnji tu okronani (ogrski) kralj ji je sledil Ferdinand V., sicer tudi avstrijski cesar Ferdinand I., predhodnik znanega Franca Jozhefa I.

Poti pod starodavnim gradom, po katerih se je spushchal kralj k svechani masi v cerkvi sv. Martina, so kot zanalashch po drugi svetovni vojni presekali s hitro cesto, pri chemer je bilo potrebno unichiti tudi tamkajshnjo staro sinagogo, ki je vzdrzhala celo hudi chas druge svetovne vojne in fashizma. A vechina zhidovskega prebivalstva ni dochakala konca druge svetovne vojne. O tem pricha tudi pomnik o tistih groznih dneh v mavzoleju Cham-Sofer. Popotnik se mora od gradu prebiti mimo umazane avtobusne postaje chez cesto, da lahko dosezhe stolnico. V njej se nahaja kip svetega Martina, ki ga je v 18. stoletju izdelal tudi na Dunaju vidno uveljavljeni Raphael Donner.

Kronanje vsakega novega ogrskega kralja je bilo povezano z pompoznim ritualom, ki ga od leta 2003 naprej poleti obnovi na bratislavskih ulicah kot velikansko gledalishko predstavo vech kot dvesto igralcev. Dostojanstveniki avstrijskega dela nekdanje habsburshke monarhije so pri tem oblecheni po dolochilih shpanske dvorne etikete v popolno chrnino, medtem ko se madzharski aristokrati razkazujejo v razkosnih oblachilih iz hermelina, pretkanih z zlatom in srebrom ter polepshanih z dragocenimi kamni.

Po obredu v stolnici se je moral kralj skupaj z nadshkofom in najvishjimi dostojanstveniki v tezhkem plashchu in s krono svetega Shtefana na glavi pesh pomikati okoli cerkve in skozi mestne ulice do Glavnega trga in Mestne hishe, kjer so se mu poklonili mestni ochetje. Pri franchishkanski cerkvi, ki je she danes odeta v imeniten gotski slog, se je sprevod za trenutek zaustavil. Kraljevi spremljevalci so iz vreche zacheli radodarno metati med ljudi zlatnike in srebrnike, za katere se je zadihano tepla mnozhica podlozhnikov. Obenem je kralj tu dodelil nekaterim zasluhznim podanikom viteshki naslov. Sprevod se je nato vil prek Bele ulice, kjer je kralj spet smel zajezditi konja, skozi Mihaelova mestna vrata na plan proti Donavi. Tu je bil postavljen svechano okrashen oder, kjer je vladar prisegel pred navzochimi, da bo chuval drzhavo in ljudstvo. Tam kjer je danes Trg (náместie) L'udovíta Shtura ter so se nekoch raztezale loke in mochvirni travniki, se je nahajala vzpetina, sestavljena iz zemlje vseh predelov kraljevine. Vladar se je moral pognati na konju na vrh te gomile in z mechem zamahniti na vse shtiri strani sveta v dokaz, da bo branil dezhelo pred vsakrshnim sovrazhnikom. Zadnjikrat je bil na

ta nacin leta 1917 spet v Budimpešti kot ogrski kralj zaprisezhen poslednji avstrijski cesar Karel I.

Bratislava ima posebno usodo. Okrog mesta se je skozi dolga stoletja shirila domovina Slovakov, toda narod je bil brez lastne drzhave, Bratislava pa je bila vechjezichno madzharsko-nemshko-zhidovsko mesto s slovashkimi predeli na obrobju. Mesto se je krasilo z madzharskim imenom Pozsony (Pozhonj), shtevilno nemshko prebivalstvo in nemshko ali jidish govorechi Zhidi, ki so sestavljali deset odstotkov prebivalstva, so mu pravili Pressburg, nekdanji preprosti slovashki kmetje, obrtniki in delavci na mestnem obrobju pa Preshporok. Toda kolo zgodovine se je obrnilo na drugo stran. Nekdanji podlozhniki so postali gospodarji.

O multikulturni mestni preteklosti prichajo shtevilni spomeniki, she posebej palache nekdanjih vodilnih plemishkih rodbin Zichy, Esterházy, Pálffy, v nekdanjem barochnem dvorcu svetovalca Marije Terezije in enega najvechjih magnatov nekdanje Ogrske grofa Grassalkovicha (ki je zgradil tudi znameniti madzharski barochni grad Gödöllö) pa se nahaja rezidenca slovashkega drzhavnega predsednika. Posebnost te stavbe, v kateri je bil v chasu komunizma osrednji dom cheshkoslovashkih pionirjev, je njena preteklost: v chasu druge svetovne vojne in tedanje od Hitlerja odvisne »neodvisne« republike Slovashke se je v njej nahajal sedezh Tisovega klerikalnega nacionalistichnega rezhima.

Bratislava pa ni le mesto stoletnih stavb in betonskih blokov iz komunistichnega obdobja. V Sloveniji leta 1901 rojeni arhitekt Vladimir Karfik, ki je dalj chasa sodeloval v Parizu pri Le Corbusierju in v Chicagu pri Franku Lloyd Wrightu ter za znanega cheshkega tovarnarja Bát'o v Brnu zgradil vech modernih stavb, je za istega tovarnarja tudi v Bratislavi na Hurbanovem trgu uresnichil projekt moderne trgovine chevlejev. Dva zhidovska uchenca velikega slovenskega arhitekta Jozheta Plechnika iz njegovega prashkega obdobja, Alojz Balán in Jiři Grossmann, ki so ju umorili nacisti v chasu druge svetovne vojne, sta Bratislavi podarila vech stavb, ki izzharevajo nekonvencionalni poetichni pristop njunega slovenskega učitelja. Omeniti velja njuno stavbo zheleznishke direkcije in razstavishche slovashkega umetnishkega zdruzenja. V najnovem chasu je ob Donavi zrasla she nakupovalna mestna chetrt z radikalno novimi kubistichnimi in eliptichnimi stavbami Eurovea, ki pa jo mnogi obchutijo kot tujek ob zgodovinsko nastalem bratislavskem mestnem osredju.

Zelo veliko bratislavskih ulic je poimenovanih po slovashkih pesnikih in pisateljih. V svojevrstnem muzeju slovashkega literarnega preporoda v mestecu Modra nedalech od Bratislave se lahko seznanimo z glavnimi potezami slovashke nacionalne pomladi, ki se je rodila v tamkajshnjem evangelichanskem liceju oziroma gimnaziji. Na njej so uchili in delovali vodilni slovashki preroditelji. Ludovitu Shtúru, ki velja za teoretika in politichnega voditelja slovashkega preporoda, se je iz protestantskega sholskega sredishcha posrechilo pridobiti tudi vechino katolishkega izobrazhenstva v pretezhno katolishki Slovashki, ko je s

premishljenim jezikovnim kodificiranjem leta 1843 utemeljil srednjeslovashko narečje kot jezikovno normo in idiom. S tem je slovashchino dokončno razmejil od cheshkega jezika in zagotovil svojemu narodu avtohtono rast – in to kljub prisili stopnjevane madzharizacije in kljub pritiskom vechjega cheshkega brata z njegovo zheljo, da naj se tudi slovashki predeli vključijo v cheshki kontekst.

Kljub madzharskim nasprotnim udarcem je bil slovashki preporod iz srede 19. stoletja tista sila, ki je bodrilno delovala tudi v chasu zatiranja in stiske. Shtúrova generacija je obvladovala literarno sceno do sedemdesetih let 19. stoletja. V tem chasu se je bolj kot proza uveljavilo na ljudsko poezijo oprto pesništvo, kot so ga pisali Samo Chalupka, Janko Král in zlasti Andrej Sladkovich, avtor sijajnega, z elementi ljudske poezije in gorskih obichajev prepletenege epa *Detvan* iz leta 1853. Zelo znachilna literarna zvrst slovashkega romantichnega obdobja je bila balada, ki jo je poleg omenjenih avtorjev gojil predvsem Ján Botto. V pesnitvi *Jánoshikova smrt* je leta 1862 predstavil znanega razbojnika, ki so ga leta 1713 javno usmrtili v Liptovskem Mikuláshu, vendar ga je ljudstvo chastilo kot pravega junaka, ki se je kot kak Robin Hood uprl nasilju in krivicam nadutih mogochnikov. O tem razbojniku v Bratislavi she vedno prepevajo slavilne verze, vendar so nekdanje balade zamenjali shansoni.

Po letu 1918, ki ga je zaznamoval zlom avstro-ogrske monarhije, se slovashka knjizhevnost, ki je sprva chrpala svojo moč med kmechkim ljudstvom na podezhelju, seli v nekdanj pretezhno madzharsko-nemshko Bratislavo, ki postane slovashko kulturno sredishe in postopoma vsaj delno tudi center slovashkega, od cheshke Prage premochno odvisnega POLITICHNO-UPRAVNEGA zhivljenja. Sredi prve svetovne vojne so namrech Slovaki v ZDA leta 1915 v Clevelandu in leta 1918 v Pittsburghu sklenili s T. G. Massarykom dogovor o enakopravnosti Chehov in Slovakov. V prvi cheshkoslovashki republiki so sicer dobili svoje lastno sholstvo in narodno univerzo Komenskega. Tudi knjizhna zalozhba Matica slovenská je lahko po obdobju madzharskih represij spet zazhivela, v Bratislavi je zraslo Narodno gledalishche, slovashchina je postala uradni jezik. Kljub temu so Slovaki prichakovali, da bo nova skupna drzhava izpolnila she eno vazhno točko dogovora v Pittsburghu: ustanovitev avtonomnega slovashkega parlamenta v Bratislavi. To se ni zgodilo. Slovaki se niso mogli znebiti obchutka, da jih Chehi niso akceptirali kot kulturno in ekonomsko enakovrednih partnerjev.

To je bila voda na mlin za konservativnega duhovnika in avtoritativnega predsednika slovashke drzhave v chasu druge svetovne vojne dr. Tisa, da se je s pomochjo Nemchije lochil od Cheshke. V knjigi *Roky úzkosti a vzopätia* (Leta tesnobe in vzpona k odporu) sodelavka Slovashke akademije znanosti v Bratislavi Mária Bátorová poroča, da je vseeno vechina tedanjih slovashkih pisateljev kljub administrativnim ukrepom tedanje slovashke drzhave skushala zastopati zhivi utrip demokraticzne kulture. Avtoritativnemu rezhimu se ni posrechilo prevzgojiti pesnikov in pisateljev po svojem okusu. Med vojno se je mochno uveljavila

katoliška moderna, ki pa jo je poznejši komunistični režim uničil in popolnoma zamolchal.

Šele s padcem komunizma in še posebej s 1. januarjem 1993, ko postane samostojna država, ki je od leta 2004 sestavni del Evropske unije in članica organizacije Nato, se Slovaška začne razvijati neodvisno in po svojem okusu. Nova Republika Slovaška utemeljuje svojo državno in duhovno identiteto – podobno kot Slovenija – tudi na literarni podlagi narodnega samoosvajanja, vendar jo obenem povezuje z davnimi dogodki, ki so zaznamovali tudi staro slovensko zgodovino. Slovaki so prepričani, da se je na območju današnje Slovaške in Južne Moravske nahajala stara slovaška domovina. Pri tem se opirajo na različne latinske spise in na nove arheološke najdbe. Slovaška išče svoje zacetke v dramatičnih dogodkih 9. stoletja. Leta 829 je salzburški nadškof Adalram na pobudo tedaj še mladega slovanskega kneza Pribine posvetil v Nitri prvo krščansko cerkev, temu dogodku pa je očitno sledilo še več podobnih. Pribini, ki ga je moravski knez Mojmir pregnal iz Nitre, je frankovski upravitelj Vzhodne marke Radbod v zameno dodelil v upravo pretežno s Praslovenci poseljeno tako imenovano Spodnjo Panonijo – z nalogo, da vztrajno in odločno širi krščansko vero med ljudstvom. Ko je Pribina padel v boju z Moravsko, je njegovo nasledstvo v Panoniji prevzel njegov sin Kocelj kot tributarni knez, ki mu je bila dodeljena omejena in kontrolirana avtonomna oblast v skupnem frankovskem kraljestvu. Na širšem panonskem področju je protifrankovska sprememba nastopila za krajšo dobo šele tedaj, ko je oblast prevzel Mojmirov nečak Rastislav, ki je kot gorech avtonomist ob podpori vzhodnorimskega (bizantinskega) cesarja Mihaela III. v dezhelo poklical misijonarja Cirila in Metoda. Oba brata sta kljub ostremu nasprotovanju Frankov in zagovornikov treh tedaj edinih dovoljenih cerkvenih jezikov hebrejščine, grščine in latinščine začela širiti krščansko vero v domaćem slovanskem jeziku. V Nitri sta sveta brata Ciril in Metod ustanovila prvi samostan. Tu so, zapisani v glagolici, nastali prvi starocerkvenoslovanski spisi. V Cirilovem uvodu k prevodu evangelijev v starocerkvenoslovanski jezik lahko preberemo: »Brez knjig so narodi nemi in mrtvi.«

V izlozbi neke velike bratislavske knjigarne se zdaj shopirijo različne trivialne knjige uspešnice. Današnji čas prevelikokrat zavrha ponudbo kritičnih duhov. Nekateri pisatelji, med njimi pomembni avtor romana *Marije in Magdalene* Ladislav Tazhký, ki je moral po letu 1968 dolgo molčati, ali v času komunizma zelo preganjani aktivist gibanja *Javnost proti nasilju* Martin M. Shimechka ter kritični pesniki Lúboš Feldek, Ján Zambor ali Tatjana Lehenova so v prvem obdobju demokratizacije postali idoli mladine. Vendar je znachilno, da se nekonformistični pisatelji in alternativne založbe bojujejo s težkimi gospodarskimi problemi pri izdajanju novih knjig in revij. Poseben problem poleg vprashljivega političnega položaja in neurejenih razmer glede manjšin, še zlasti glede v konservativnem delu javnosti zanichevanih »ciganskih« Romov,

predstavlja nezadostno razmerje do ekoloških vprašanj. Industrializacija po drugi svetovni vojni je na Slovaškem terjala svoje, naravi je ugrabila veliko zdravja, prebivalstvo pa ujela v nova, danes velikokrat nestabilna delovna razmerja. Židovsko-slovaški pesnik Milan Richter v eni od svojih pesimističnih pesmi tozhi, da Slovaška hiti proti katastrofi, ki si jo je sama pripravila. Reke so onesnažene, po Vahu in Hronu vedno znova plavajo mrtve ribe. Jedrske elektrarne s svojo pomankljivo tehnologijo ogrozhajo varnost bližnje pa tudi daljne okolice.

Slovaška knjizhevnost, ki je bila po komunističnem prevzemu oblasti v letu 1948 močno ideološko indoktrinirana, je v najboljših dosežkih svojih zacetkov sprva realistično in humanistično usmerjena. Toda Slovaška iz vojnega obdobja 1939-1945 je bila po drugi svetovni vojni tabu prav tako kot tisti avtorji, ki so emigrirali ali pa so se na kak drug način odcepili od komunizma. Šele v zadnjem času so rehabilitirali nekatere dolgo časa zamolchane avtorje. Disident in pisec protidogmatične knjige *Kako dišbi oblast* Ladislav Mnachko je lahko šele po zlomu prejšnjega političnega sistema prestopil prag domovine. Od stare, v komunizmu uveljavljene »garde« (Vojtech Mihálik, Andrej Chudoba, Milan Lajčiak, Milan Rúfus, Viliam Turchány), ki sem jih, zvesti učenec odličnega slovakista na ljubljanski univerzi Viktorja Smoleja, prevedel z Mileno Merlak in leta 1962 objavil v davni shtevilki argentinske zdomske revije *Meddobje*, ni ostalo veliko v zavesti novih generacij. Še najboljše se je odrezal leta 1918 rojeni nekompromitirani pesnik Shtefan Zháry. Aktualni avtorji sedanjega časa so med drugim Jan Johanides, Ladislav Shimon, Mila Haugová, Peter Zajac, Etela Farkashová.

V nekem smislu je slovaška narodna usoda povezana s slovensko, ki se je morala upirati germanizaciji pa tudi ilirizaciji oziroma spoju z vechjimi juzhnoslovanskimi narodi. Zato so Slovenci radi prisluhnili utripu slovaške kulture. Mogoče so bili stiki med slovaško in slovensko kulturo pred drugo svetovno vojno bolj zhivi kot v povojnih letih, vendar postajajo v zadnjem času spet intenzivnejši. V Sloveniji danes stalno zhivi slovaška pesnica in posrednica med obema kulturama Stanislava Repar Chrobáková. Med pomembnimi posredniki pa se je kljub oviram po drugi svetovni vojni posebno uveljavil Viktor Smolej, prevajalec, literarni zgodovinar in lektor slovaščine na ljubljanski univerzi. Toda tudi veliki posrednik med Slovenijo in ostalim slovanskim svetom dr. Tine Debeljak je vechkrat poročal o slovaški literaturi. Kot povojni emigrant se je v Rimu in pozneje v Buenos Airesu srechal tudi s slovaškimi pisatelji v zdomstvu, še posebej z Rudolfom Dilongom, ki ga Bátorová vechkrat omenja v svoji zgoraj zhe omenjeni knjigi. Debeljak piše, da je ta franchishkan sodil med najpomembnejše slovaške pesnike. V domovini je izdal 24 knjig, še vech pa v emigraciji.

Ko so peronisti leta 1955 zazhgali franchishkanski samostan in franchishkansko cerkev v Buenos Airesu, so Dilongu zgoreli vsi rokopisi in celotna knjizhnica. Pozneje se je preselil v Združene države Amerike.

Zhe leta 1946 je Dilong, kot da bi zaslužil požar, ki bo uničil njegovo literarno delo, napisal v spomin Francetu Balantichu daljšo pesnitev *Básnik* (Pesnik), ki je v slovenskem prevodu Tineta Debeljaka prvich izšla leta 1946 v aprilski shtevilki shapirografirane taborishchne revije *Svet in dom* v Serviglianu v Italiji. V slikovitih, simbolistichnih podobah Dilong prikazuje Balantichevo smrt v ognju:

*Zdaj v ognju do kosti ozbgan je
s plamenom okrog pasu obdan je
pokleka, poje umirajoch:
Ubili so pesnika!*

Che se proti vecheru povzpnesh z dvigalom na »letechi krozhnik« restavracije Ufo, ki kraljuje na jeklenih stebrih nad Novim mostom chez Donavo, zazhari Bratislava v tisocherih luceh novodobnega kapitalizma. Toda nekje zadaj se na visokem hribu z mestom pogovarja nekdanja slava velikanskega realsocialistichnega spomenika *Slavin* – postavljenega v spomin sovjetskih vojakov, ki so ob koncu druge svetovne vojne padli v bojih za Bratislavo. Tudi sedanja nova doba je polna protislovij – in stari chasi she niso povsem pozabljeni.

Glej tudi: LITERARNA POPOTOVANJA I – LIZBONA (SRP 83-84/2008); II – MALLORCA (SRP 85-86/2008); III – FIRENCE (SRP 87-88/2008); IV – PRAGA (SRP 89-90/2009); V – RIM (SRP 91-92/2009); VI – BENETKE (SRP 93-94/2009); VII – BARCELONA (SRP 95-96/2010); VIII – RODOS (SRP 97-98/2010); IX – PARIZ (SRP 99-100/2010); X – MALTA (SRP 101-102/2011).

Damir Globochnik

SLIKARSKI ODRAZI DOMACHEGA OKOLJA

Za slikarski opus Franca Novinca je z izjemo zgodnjega figuralnega obdobja značilno premochrtno stremljenje k likovnemu izpovedovanju s pomočjo pejsazhne motivike. Umetnik je ustvaril vrsto logično medsebojno povezanih krajinskih ciklusov, ki jih je ne glede na interpretativne in formalne razlike zaznamoval s prepoznavnim slikarskim rokopisom, pogosto oplemenitenim z zanimivimi likovnimi razmishljanji o pomenskem uchinkovanju barve in drugih podobotvornih likovno-izraznih elementov, ki jih lahko povezhemo z različnimi slogovnimi pobudami (mdr. pop-art, superrealizem, magični realizem).

Vendar je bila za samosvojost Novinchevega slikarskega izraza nedvomno ključnega pomena predvsem osebna izkushnja. Vsi krajinski in drugi motivi namreč dosledno koreninijo v prostoru, iz katerega slikar izhaja in v katerem prebiva. Vselej se srečujemo z interpretacijami resničnih krajinskih prizorishch, vzpodbud in dogodkov, ki so spremenjeni v osebno obarvane slikarske vizije oziroma meditacije. Tudi iz najbolj abstrahiranih platen odmeva do barvne substance ochishchena fiziognomija krajine. Celo za figure, ki so naslikane v maniri »divjega« slikarstva, se izkazuje, da predstavljajo simbole posebne ikonografije, ki je izključno navezana na Novinchevo rodno okolje. Ata nosi klajo, vrachanje domov na senenem vozu ali pa motiv kmeta, ki je po masi obstal ob svojem cvetočem ajdovem polju in se zazrl v kipecho zhivljenjsko silo narave, so likovne metafore posebne slikarjeve percepcije sveta, pri kateri so se mladostni spomini na trdo delo na polju, charobne pravljice in skrivnostne legende prepojili z likovno podobo aktualnega slikarskega dozhivljanja, ki ga Novinc venomer znova obnavlja ob neposrednem stiku z naravo, s polji in z mochvirjem v blizhini njegovega ateljeja. Zato bi lahko dejali, da se soochamo z identifikacijo in celostnim občutenjem nekega krajinskega prostora, z eksistencialno utemeljenostjo slike ... V prepletu motivnih elementov, ki jih slikar pogosto vkomponira v zhivobarvno ornamentirano preprogo, bi lahko zaslutili svojevrstno prepričanje o skupnem izvoru krajine, rastlin in zhivih bitij. Med novejshe simbolne prispodobe so se uvrstile drevesnim koreninam podobne roke slikarjeve matere, ki z vpetostjo v zemljo opozarjajo na soodvisnost z naravo, dolochajocho vsakdan podezhelskega chloveka.

Slike in dela na papirju bi lahko razdelili v vrsto motivnih sklopov: ajdova polja, nočni prizori, kmechka dvorishcha, seniki, chebelnjaki z ajdovo pasho, osamelci, drevesna debla, kupi zemlje in gnoja, mochvirja, nabiralci zhab, rečna obrezhja, vrane, upodobitve kmechkih opravil idr. Motivi zharijo v objemu svetlobe in jasnih, sijochih, interferenchnih barvnih sozvochij, ki prispevajo svojevrstna

mistichna vzdushja. Vechine izmed njih se je dobesedno polastila bogata barvna paleta, ki jo lahko zasledimo tudi v prikazu charobnega ugashanja svetlobe v vecher in temno noh. Franc Novinc ima rad sonce, toda njegova barvna paleta nochi je enako skrbno analizirana, razchlenjena in prikazana. Poseben motiv predstavlja pulzirajocha svetloba cvetoche ajde, ki dobesedno prezharja slikovno polje in nas hkrati preprihuje o slikarjevem ustvarjalnem veselju.

Franca Novinca zato lahko uvrstimo med izrazite koloriste, ki so v slovenskem slikarstvu redki. Med znachilnosti njegovega likovnega postopka sodita hitra in povzemajocha energichna poteza chopicha ter barvno intenzivno okolje. Skrbno pretehtano in usklajeno sosledje barv ter kompozicijski red, iz katerega se porodi prostorski iluzionizem, sicer lahko dobita pridih nadrealnega. Poleg postromantichnih odmevov bi v znachilni barvni erupciji in slikanju nenavadne svetlobe in senc, ki so navidezno osvobojene realistischne funkcije, lahko poiskali nekaj izhodishch v ekspresionistischnem ali fauvistischnem slikarstvu ter odkrili daljne sorodnosti z izdelki nekdanjih podezhelskih podobarskih delavnic pa tudi z domachimi impresionisti. Vselej pa Novinc ostaja samosvoj, vchasih dionizichno razposajen likovni interpret in hkrati racionalno premishljen slikarski spremljevalec likovnega odraza in utripanja duha domachega okolja. Novinchevo ajdovo polje, nad katerim se spreletavajo vrane, je Godeshko polje, na katerem se je odigrala legenda, ki jo je upodobil slikar; tu so domache njive, dobrave in gozd, hisha je domacha slikarjeva hisha, mochvirje z mlinarjevim podom se nahaja v neposredni blizhini ateljeja, figure so arhetipske podobe z alegorichnim pomenom in hkrati tudi slikarjevi sosedi ...

Kljuchni pobudnik Novinchevih slikarskih kompozicij so torej lastne izkushnje, obchutja, spomini ter vzhivljanje v fizichno in duhovno atmosfero domachega okolja. Naslikani motivi pa se, nekoliko oddaljeni od realnosti ali pripovednosti, spreminjajo v podobe posebnega likovnega rokopisa, ki se spontano, a s premochrtno ustvarjalno strategijo vsak dan znova poraja v umetniku.

Franc Novinc

LIKOVNA DELA /SLIKE/

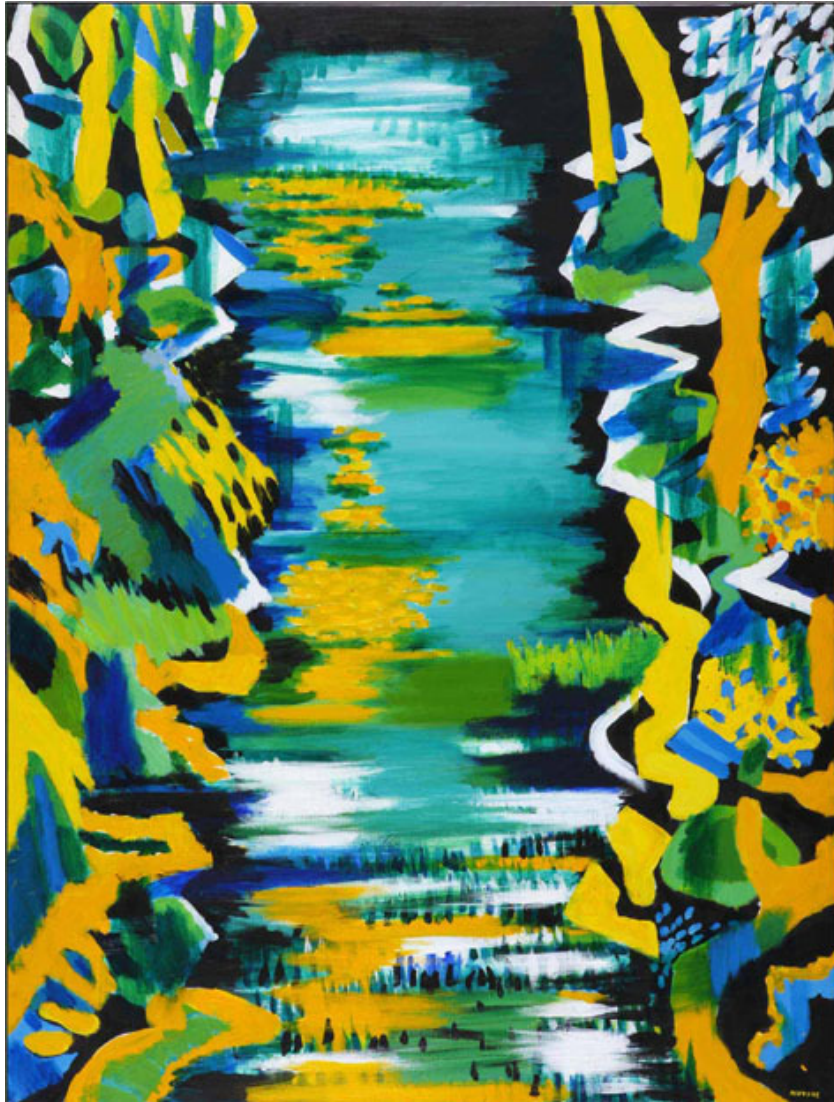
- 1 Potok, 2010, akril, platno, 160 x 120 cm
- 2 Shkrbinc ob polni luni, 2009, akril, platno, 130 x 150 cm
- 3 Nabiranje shkrbinca, 2010, akril, platno, 150 x 110 cm
- 4 Ljudje iz močvirja, 2009, akril, platno, 140 x 90 cm
- 5 Veter popoldne, 2009, akril, platno, 100 x 140 cm
- 6 Jutro v skednju, 2008, akril, platno, 160 x 120 cm
- 7 Na ajdovi pashi, 2010, akril, platno, 160 x 120 cm
- 8 Roka in zemlja, 2010, akril, platno, 110 x 150 cm

Naslovnica

- 9 Vrnitev s polja, 2010, akril, platno, 155 x 120 cm

Fotografije del: Miha Benedichich

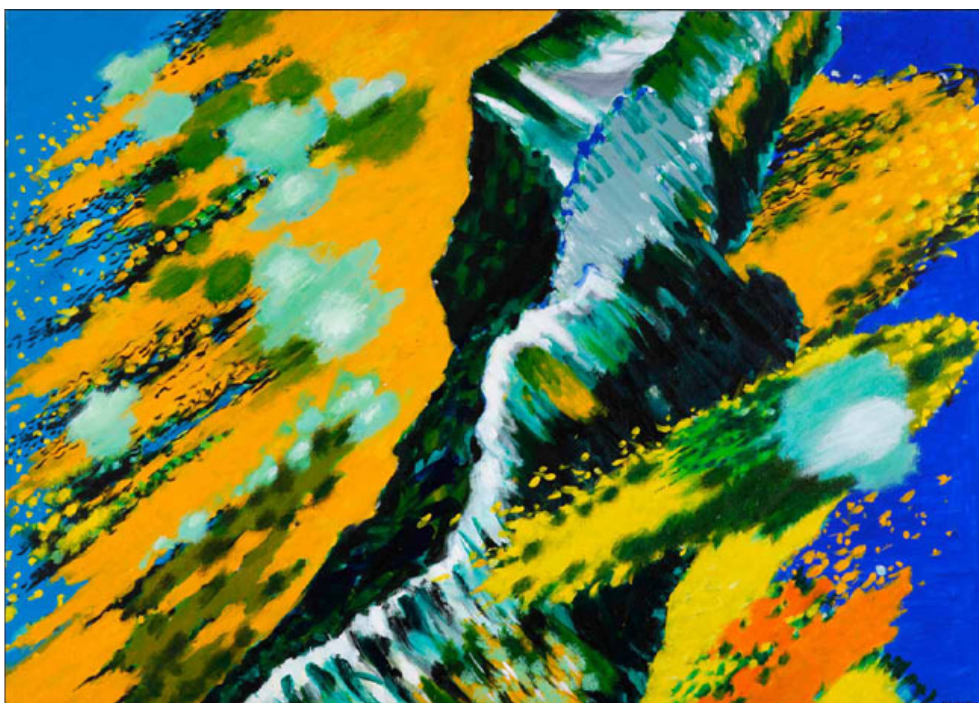
Franc Novinc je bil rojen 24. novembra 1938 na Godeshichu pri Shkofji Loki. Leta 1959 je maturiral na Sholi za oblikovanje v Ljubljani. Leta 1964 je diplomiral na Akademiji likovnih umetnosti v Ljubljani pri profesorjih Francetu Mihelichu in Maksimu Sedeju. Prvo samostojno razstavo je imel leta 1964. Od leta 1969 je član Zveze društev slovenskih likovnih umetnikov. Zaposlen je kot redni profesor risbe in slikarstva na Akademiji za likovno umetnost in oblikovanje v Ljubljani. Leta 1984 je prejel nagrado Preshernovega sklada za dosežke na likovnem področju. Zhivi in dela na Godeshichu pri Shkofji Loki.

Damir Globočnik

SKOVIR (1928–1929)

Humoristični list *Skovir* je začel izhajati 28. januarja 1928. Vsako drugo soboto ga je izdajal konzorcij *Skovirja*. Za konzorcijem sta se skrivala Milko Bambich ter chasnikar Filip Omladich. Predstavnica konzorcija je bila Marija Krizhaj-Omladich. Filip Omladich je bil urednik *Domovine*, zato je bilo nekaj ilustracij iz *Skovirja* objavljenih tudi v tem chasniku. *Skovir* je obsegal šestnajst strani. Tiskala ga je Delnisha tiskarna v Ljubljani. Posamezne shtevilke so bile natisnjene v različnih barvah.

V prvi shtevilki je bil objavljen poziv »Vsem, ki so dobre volje!«: »V Sloveniji se doslej še ni mogel obdržati noben humorističen list. Zato nas niso zvalili v zgledi nashih prednikov k izdajanju takega lista, nego samo optimizem in prepričanje, da vendarle mora v Sloveniji, ki zna vsaj brati in chitati, najti svojo eksistenco vsaj en humorističen chasopis. Srbi in Hrvatje imajo take chasopise, zakaj bi torej tudi Slovenci ne zmoogli enega!

'Skovir' bo nudil svojim chitateljem in chitateljicam chim najraznovrstnejšo vsebino z obilico slik. Za trdno smo prepričani, da se pri chitanju 'Skovirja' ne bo dolgočasil nihče.

Zato prosimo vse, ki so dobre volje in ki zhele, da imamo tudi Slovenci razvedrilno chtivo v lastnem jeziku, naj nam pomagajo razširiti nash list.«

Milko Bambich (1905–1991) je bil avtor *Skovirjevih* naslovnih, vseh portretnih in vechine politichnih karikatur, slikanic in drugih ilustracij. Vrsto karikatur in ilustracij je prispeval anonimni sodelavec »ZV«. *Skovir* si je pomagal tudi s tujimi klisheji.

Bambich je risal za tiste chase precej lascivne prizore s primerno razgaljenimi mladimi damami, ki so se shle »tekmo najkrajših kril«, ta pa je »vzradostila« she zlasti »mohko chitateljstvo«, kot je bilo zapisano v *Skovirju*. Bambich se je zgledoval pri elegantnih zhenskih upodobitvah iz francoske *Vie parisienne*. Z napol prikritimi erotichnimi motivi je svojo naklado dvigovala vrsta revij v tedanji Evropi, npr. *Simplicissimus* in *Jugend*.

Bambicheva razgibana stilizirana risba je *Skovirju* dala poseben pečat. V chetrti shtevilki je Bambich uvedel politichne in v shesti portretne karikature; praviloma so bile izdelane v linorezni ali tej sorodni tehniki, prav tako dvostranska slikanica »Zgodbe kuharice Mice«, v katerih sta se lepa Mica in njen prijatelj Matic/Matichek redno znashla v smeshnih situacijah.

Ilustrator, publicist in izumitelj Milko Bambich je bil rojen v Trstu (1905). Za njegov likovni razvoj je bilo usodno sholanje na realki v Idriji, na kateri je risanje poucheval Lojze Spazzapan, ki je nadarjenim uchencem dovoljeval precej ustvarjalne svobode. Bambichev sosholec je bil mlajshi brat slikarja Ivana Charga,

ki je nekoch obiskal Spazzapana. Ivan Chargo je bil znan po dinamičnih risbah pod vplivom italijanskega futurizma. Z njimi mu je uspelo »zastrupiti« mladega Bambicha, ki je Charga sposhtljivo imenoval »slikar futurist«. Pod Spazzapanovim in Chargovim vplivom je Bambich oblikoval značilno zhivahno stilizirano risbo, ki pa jo je kmalu moral delno opustiti. »Chargo me je pregovarjal, da bi se bolj futuristično preusmeril kot karikaturist dnevnika *Jutro*. Bil pa je potreben kompromis, ker so me po priostrenih potezah *Jutrovih* risb kmalu pričeli imenovati 'ta špichasti Bambich'. Moral pa sem s tem prenehati tudi zhe po prvi sštevilki *Skovirja*, satiričnega lista, ki sva ga ustanovila skupaj z urednikom *Domovine Omladichem* januarja leta 1928. Dokaž pach, kako težko je bilo tiste chase uspevati v takem slikarskem izražanju, kot je bil futurizem, ki pa je zhe tako bil v zatonu.« (Milko Bambich, »Moja srečanja z Ivanom Chargom«, *Ivan Chargo 1898–1958* (katalog razstave), Nova Gorica 1981, str. 56)

Bambich se je po maturi na idrijski realki leta 1923 vrnil v Trst, se vpisal na trgovsko sholo *Revoltella* in se uveljavil kot ilustrator slovenskih časopisov, revij in zalozhb v Trstu in Gorici. Eden prvih Bambichevih korakov v svet ilustracije je bilo sodelovanje z gorishkim satiričnim listom *Chuk na pal'ci*. Avgust Chernigoj ga je v Trstu seznanil z grafično tehniko linoreza.

Na Bambicha so postale kmalu pozorne italijanske oblasti. Preprichan je bil, da so mu politični razlogi preprečili vpis na beneshko akademijo. Bambich je na proshnjo Albina Vodopivca narisal vinjeto za rezistenčni sklad *Dela*. Po Vodopivchevi aretaciji je policija preiskala Bambichevo stanovanje in nashla skico za vinjeto ter nekaj izvodov *Dela*; to je bil zadosten vzrok za aretacijo in izgon v Jugoslavijo.

Bambich se je naselil v Ljubljani. Vladimir Perhovac ga je vpeljal v uredništvo dnevnika *Jutro*, za katerega je leta 1927 zachel honorarno risati karikature. Naslednje leto je bil soustanovitelj humorističnega lista *Skovir*. Leta 1929 se je preselil v Zagreb, kjer je skupaj s trgovcem Jankom Pogacharjem ustanovil podjetje *Reklamografika*, ki je v tehniki brizgotiska izdelovalo različne reklame. V Zagrebu je leta 1930 s karikaturami opremil revijo *Samorodnost*, sodeloval je tudi s *Koprivami*.

V spominih na Ivana Charga omenjene »priostrene poteze«, ki naj bi jih Bambich opustil zhe po prvi sštevilki *Skovirja*, so se najbrzh nanashale na ilustracije zgodbe Mataja Matajeva *Zaljubljenca*. Nekoliko manj »dinamična« je bila v prvi sštevilki *Skovirja* objavljena petdelna karikatura *V dobi sporta in filma ali kako sprejema Ljubljana svoje odličnike*, s katero je Bambich primerjal ljubljanske dobrodošlice »pesniku prvaku« Otonu Zhupanchichu, ki ga na poti iz tujine ni pričakal nihche, shahovskemu mojstru dr. Milanu Vidmarju, ki ga sposhtljivo pozdravljajo vsaj mimoidochi na ulici, Sokolom s shportnim shampionom Petrom Shumijem na chelu, ki so se vrnili iz Lyona, in smucharjem iz Chamonixa, ki so naleteli na zgleden sprejem, ter filmski zvezdi Iti Rini, okrog katere se gnete radovedna mnozhica. Karikatura je izdelana s suverenimi, skicozno potekajočimi linijami. Bambich tovrstnega risarskega koncepta, ki ga je Virgil Shchek duhovito

poimenoval »bambovski« risarski slog, nikoli ni povsem opustil, saj je ustrezal njegovemu risarskemu značaju. Leta 1934 je Bambich pisal Francetu Bevku: »*Veste chim krajshi je rok, preje naredim. Ni treba imet prevech obzira do moje lenobe. Stvar je taka, da lazljje delam takoj, ko preberem snov, kot pa potem, ko poteche gotov chas.*« (Bambichevo pismo Francetu Bevku, 23. avgust 1934, po: Marijan Breclj, »Dopisi Milka Bambicha Francetu Bevku«, *Zbornik Gorishkega muzeja / Gorishki letnik*, 1995, str. 266)

S suverenimi, gladko potekajochimi obrisnimi linijami je Bambich za *Skovirja* v linorezni tehniki izdelal politichne in portretne karikature ter slikanice. Linorez ni dovoljeval skicoznosti, vendar je Bambich pri portretnih karikaturah ohranil osnovni vzorec gradnje obrisov s krizhajochimi se chrtami, v zadostni meri je bila prisotna tudi razgibanost, tako da imamo lahko karikature za neposreden nasledek Bambicheve »futuristichne« risbe.

Bambichu je s portretnimi karikaturami uspelo predstaviti vrsto tedanjih kulturnikov. V *Galeriji nashih javnih delavcev v karikaturi* srehamo igralce Milana Skrbinskha, Darinko Debelak, Emila Kralja, Danila Cerarja, Zvonimirja Rogoza, Frana Lipaha, Vala Bratino in Ito Rino, rezhiserja Osipa Shesta, pesnike Ivana Albrechta, dr. Antona Debeljaka, Otona Zhupanchicha in Iga Grudna, pisatelje dr. Antona Novachana, Angela Cerkvenika in Jusha Kozaka, skladatelja Marija Kogoja, literarnega zgodovinarja dr. Ivana Prijatelja, literarnega zgodovinarja in bibliotekarja dr. Jozha Glonarja, filozofa dr. Franceta Vebra, dirigenta in glasbenega pedagoga Mateja Hubada ter slikarje Ivana Vavpoticha, Matija Jamo, Riharda Jakopicha, Franceta Pavlovca, Nikolaja Pirnata, Bozhidarja Jakca, Staneta Cudermana ter kiparko Karlo Bulovec. Bambich je pogosto na isti tiskarski matrici karikiral dva upodobljenca. Ljubljanske kulturne delavce je zdruzil tudi na skupinski portretni karikaturi *Ljubljanski umetnishki borsbch s pridakmi*.

Portretne karikature izprichujejo precejshnje nihanje v kvaliteti, ki je bilo mnogo manjshe pri politichnih karikaturah. Slednje so se Bambichu skoraj vselej posrechile; to nam potrdi tudi primerjava s karikaturami risarja, ki se je podpisoval s chrkama (najbrzh zachetnicama imena in priimka) »ZV« in je sledil Bambichevi tehniki, najvehkrat pa ne tudi njegovi kvaliteti.

Bambicheva karikatura *Hegemonizem, centralizem in posojilo v Anglijo* v sedmi shtevilki prikazuje jugoslovanski »gospodarski voz«. Vanj sta vprezheni personifikaciji Slovenije in Vojvodine, v smeri proti Beogradu ga potiskata personifikaciji Hrvashke in Bosne, z bichem v roki jih priganja Srbija. Situacijo komentira Anglezh z moshnjichkom v roki: »*Drage dame, dokler ne bodo vloge ob Vashem gospodarskem vozu pravichno razdeljene, ne zaupam Vashi vladi tega denarja ...*«

Na karikaturah kochije, vozovi, ladje pogosto personificirajo drzhave, narode, stranke. Podobno zasnovane karikature lahko v slovenskih satirichnih listih srehamo od konca 19. stoletja dalje.

V 22. številki *Skovirja* je bila objavljena Bambicheva karikatura, ki prikazuje aktualno »*Tiskovno svobodo v Jugoslaviji*«: mična personifikacija »Svobode tiska« se je znashla utesnjena pod ogromno knjigo »Tiskovnega zakona«, njeno težo v nasprotju s pripisano izjavo (»*Res je, ta zakon je krivičen in nazadnjaški!*«) dodatno povečuje nachelnik SLS in takratni vladni predsednik dr. Anton Koroshec, ki se je zavihtel na zakonik in po njem hinavsko udarja z ного. Tiskovni zakon iz 1925 je na zacetku leta 1929 dozhivel spremembe in dopolnitve, v katerih pa je pazljiv bralec lahko spoznal njegovo zaostritev.

Uvedbo shestojanuarske diktature, zaradi katere je politichna karikatura hitro izginila iz chasnikov in listov, je Bambich komentiral s karikaturom *Politichno zatisbje* (1929, sht. 2): prisilno upokojeni politiki s kljuchavnicami na ustih berejo zabavne romane.

V 17. številki *Skovirja* je bilo objavljeno opozorilo zamudnikom pri plachevanju narochnine: »*Poshtenjake, ki si narochnil list, plachaj zaostalo narochnino! Kdor narochnenega lista ne placha, je prav tako neposhten kakor dotichnik, ki ne placha narochnenega blaga v trgovini.*

Tudi je dolzbnost Slovencev, da podpirajo domachi shaljivi list proti tujemu. Imejmo tudi Slovenci shaljivi list in ga podpirajmo s tem, da ga narochamo in redno plachujemo!

Ker izhaja 'Skovir' iz lastnih sredstev brez kakrshnekoli podpore, prosimo ponovno, naj zamudniki poravnajo ostalo narochnino, sicer bomo morali ustaviti poshiljanje lista in zakonskim potom izterjati dolgove.«

TISKOVNA SVOBODA V JUGOSLAVIJI.

Dr. Korošec udarja jezen z ного: »*Res je, ta zakon je krivičen in nazadnjaški!*«

BORI – CELJSKI FENOMEN (NE LE) STRIPA

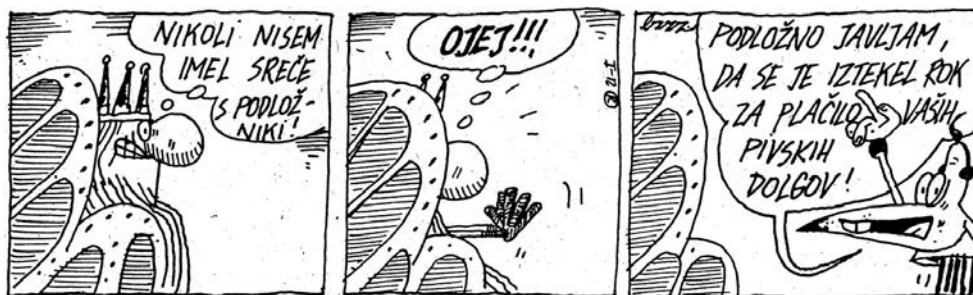
Opazen posebnost med striparji *Nedeljskega dnevnika* v 70-ih in 80-ih letih (XX) je bil Bori (Dalibor) Zupanchich. ND je tedaj gojil predvsem tako realistični kot karikaturistični »mainstream« strip (v glavnem shtiri pasice na rumeno obarvanem delu predzadnje strani), na tem mestu pa je Zupanchichev prvi vidnejši stripski nastop deloval »shokantno«. Zhe po naslovu nenavadni strip *Tedaj veste, kje ste* (18. 7. – 7. 11. 1976) se je namreč temeljito razlikoval od običajnih domačih poskusov tradicionalno korektnega stripskega »perfekcionizma«. Shlo je za »antistrip«, izviren tako v risbi kot v vsebini: drzno groteskna, sočno duhovita »basen« z mishjim glavnim junakom. Izvrstno karikirani liki so se mestoma izgubljali med »literarno« gostobesednim besedilom, »oblachki« so včasih prekrivali vechji del slichic, okvirjenih brez ravnila. Vtis »grde«, izzivalno impulzivne rokopiesne geste izenachuje risbo in nekaligrafsko »nacheckano« besedilo s prizvoki natlachenosti in tezhje berljivosti. V podobnem stilu je oblikovan tudi drugi avtorjev strip iz istega leta: *FF – fant od fare* (Pavlaha, jan. – sept. 1976), parodija zakrinkanih stripskih »superherojev« (Fantom ipd.). Kasneje je sledila dolochena stilska umiritev v daljsi, dobro zgrajeni »punkerski« satirichni zgodbi *Izgubljeni glas* (Nedeljski, 22 shtiripasichnih nadaljevanj, 17. 2. – 13. 7. 1980) in s serijo dnevnih enopasichnih »antigagov« *Totalci* (Delo, 1994). Zupanchichev stripski opus ni posebno obsezhen, vendar je kot unikatna in avtentichna likovno-literarna stvaritev zanesljivo vpisan v zgodovino slovenskega stripa, v kateri sta ime »Bori« in podpis »Bzzz« dobila vrednost pojma.

Bori Zupanchich (Celje, 1949) je risal od otrostva, objavljaj zhe kot gimnazijec v celjskem *Novem tedniku*, specializiral psihiatrichno art terapijo na Nizozemskem, kot nekonvencionalno vsestranski umetnik in dinamicen aktivist nekdanje celjske alternative se je stripu posvechal le v manjsi meri: slikar, grafichni oblikovalec, ilustrator, karikaturist (izvrstni portreti), literat, glasbenik (kantavtor, kitarist).

Bori Zupanchich

TOTALCI

/iz stripa/

Delo, 20. 4. 1994

JANEZ & JOVAN

/strip – karikatura/

Matej Krajnc

MARTIALIS SHE ZHIVI, MAR NE VESH TEGA?

(pushchice)

ZASLUZHENI POPUST

Bled in koshchen sem in prav zato vedno dobim, kar mi pritiche –
zadnjih so mi na zheleznishki s karto vred dali popust za mrliche.

JEZHI

So podrazhili chokoladne jezhe.
Kar nekaj grenkega, se zdi, me v grlu vezhe.
Pozdravljam v joku jezhe chokoladne;
kaj chemo – presedlal bom na navadne!

EPIGRAM, KI GA HRANIM ZA NASLEDNJO SHTEVILKO REVIJE SRP

(...)

PANORAMSKA

Friderikov stolp, Stari grad, Celje

Konchno gor sem, si oddahnem.
Hochem sest in – omahnem.

KAM?

od Presbirna navdahnjeno

Ko brez miru okrog divjam,
prijatli prashajo me – kam?
No, tole dajem jim na znanje:
na Zavod za zaposlovanje!

DOMOVINA

Jenkova in Krajncbeva

Bridka zhalost me preshine,
ko se spomnim domovine,
ki z jezikom lastnim dela
kakor z muho tarantela.

VREMENSKA NAPOVED

Pisati leposlovje pri nas nikomur ni vech tuje.
Napoved za naprej? Kako bo? Ah – she huje!

MATERE GROMENJE

So mati mi dejali, da me dovolj imajo,
da ves chas zabushavam, oni pa, da garajo.
Da sem navadno teslo, so v jezi rekli hladno –
mogoche res sem teslo, mati, a ziher ne *navadno!*

SODOBNI HAMLET

V roki lobanjo drzhim
in zmedeno govorim:
biti – ne biti,
Bit – Tubit,
biti – ne biti ...
In ves svet se mi smeji,
ker se mi niti ne sanja,
da je to *moja* lobanja ...

OBRAMBA

Mi pravijo, da sem za klosharja ta pravi –
da fuj! smrdim pri nogah in pri glavi;
no, che pri glavi, pamet jim ne shiba –
potem pach nisem kloshar, ampak riba!

PRED OLTARJEM

Delila bova dobro vse in slabo,
vsak evro, jen, vsak dolar, vsako kuno;
delila bova dobro vse in slabo,
a, draga, zhal – na ločenem rachunu.

PREVAJALEC

Prevajal sem, slabo zhivel.
Sem komajda za kruh imel.
A bi lahko zhivel kot bog,
che bi, kostur, prevajal tok.

PESNIK I

po Mrkaichu

Danes krasno se pochutim,
danes plodovit bo dan:
osem chisto svezhjih kitic,
pet bolnishkih postelj manj!

PESNIK II

Na vrata muze trkam
vedno, ko sem v krizi.
Pustila mi je listek:
Danes na dializi!

MOJ EPIGRAM

malo iz Presberna in malo iz zlobe

Ochetov nashih imenitna dela
na knjizhnih so policah osivela.
A moje delo osiveti noche –
ne nameravam namrech she postati oche.

Ivo Antich

POLIGLOT

- Dober dan. Oprostite, saj je tule poslovalnica potovalne agencije »Atlasinterglobustranstour«, kajne?
- Da ... Kaj pa zhelite?
- Bral sem vash oglas v chasopisu. Turistichnega vodicha ishchete, ne?
- Da ... Ste kandidat?
- Seveda.
- Glavni pogoj za sprejem je znanje jezikov. Jih znate kaj?
- Iz vsake od glavnih jezikovnih skupin znam kakshnega. Slovanske, romanske, germanske, kar zhelite.
- Na primer ... Katere slovanske jezike znate?
- Srbohrvashkega, hrvashkosrbskega, hrvatsko-srbskega, srbsko-hrvatskega, srbskega, hrvashkega, srbohrvashchino, hrvashko srbschino, srbsko hrvashchino, srbschino, hrvashchino, bosanshchino, chrnogorshchino ...
- Pa romanski jeziki?
- Italijanshchino in lashchino, potem pa she shpanshchino, kastiljanshchino, mehikanshchino, kubanshchino, kolumbijshchino, venezuelshchino, panamshchino, bolivijshchino, argentinschino, chilenshchino, paragvajshchino, urugvajshchino, da o brazilshchini in portugalshchini seveda niti ne govorim ...
- Kaj pa germanski?
- Zahodnonemshchino, vzhodnonemshchino, shvabshchino, hohdojch, shvicadojch, avstrijanshchino, pa tudi angleshchino, amerikanshchino, angloamerikanshchino, ameroangleshchino, kanadoangloamerikanshchino ...
- She iz kakshne druge skupine?
- Madzharshchino in ogrshchino na primer ...
- Kateri jezik pa znate najbolje?
- Kitajshchino.
- Kako to?
- Ker je najlazhja. Vse besede so enozlozhne. Vsak zlog nekaj pomeni. S preprostim sestavljanjem zlogov dobish vse polno novih pojmov. Na primer: ping-pong je namizni tenis, bang-bang pomeni streljati, cin-cin zvoniti, tok-tok trkati, hov-hov lajati ...
- Kateri jezik pa imate najraje?

-
- Tega, ki ga lahko pomolim iz ust. Brez tega ne bi znal nobenega drugega. Tudi posušeni svinjski jezik ni slab.
- Kako ste se pa naučili vseh teh jezikov?
- Po direktni asimil metodi ... Spal sem s predstavnicami jezikov.
- Vidim, da ste dobro pripravljeni. Malo počakajte, telefoniral bom direktorju. Mora vas videti, saj veste ... Halo! Halo! Tukaj »Atlasinterglobustranstour« ... Je tam psihiatrična bolnišnica? ... Tisti je, ki vam manjka ... Pridite hitro!

(iz rokopisne zbirke humoresk *Dvogovori*; op. avt.)

RESNICIZMI IN SPOMINIZMI

RESNICIZMI

Resnica, ki ni razkrita do obisti, le lažhi koristi.

Che resnica ni radikalna, je kot lažh rada kalna.

Resnica, ki nichesar ne podira, tudi nichesar ne podpira.

Pribita resnica je zashita devica.

Resnica pride do pravega uchinka, ko z njene lažhi pade krinka.

Lazh pronica v resnico, resnica v laz h pronica.

Tisochkra t ponovljena laz h – resnica, tisochkra t ponovljena resnica – kresnica.

Chim bolj se neka resnica uveljavlja, tem bolj se od resnice poslavlja.

Bolj kot relativna je resnica skrivna.

Resnica je skrita, dokler ni kot laz h razkrita.

SPOMINIZMI

Spomin je zoper minljivost zlochin.

Spomin je vaba, ki jo ponuja pozaba.

Spomin je priskuten, ker ni kot pozaba absoluten.

Spomin je zaveza, ki se sproti v pozabo pogreza.

Spomin je obred, ki s pozabo spleta splet.

Spomin je zavesa, ki zastira pozabe nebesa.

Spomeniki in spominki so pozabe ovinki.

Vsak spominek ima le v pozabi pravi uchinek.

Bistvo spomina: pozabe pritiklina.

Vest je mina zoper otopelost spomina.

Ivo Antich

EPIGRAMIZMI

SLOVENIZMI

TÜRK NA KVIRINALU
(17. 1. 2011)

»Ata Türk« iz komaj vidne razpoke
v mittelevropskem (plinskem) kanalu
naposled sprejet pod slavoloke
na rimskem diplomatskem karnevalu.

(K)RIMSKA MELONA

Argonavtska Emona
kot barjanska melona
med Kvirinusovim Rimom
in Potemkinovim Krimom.

ZLOVENIJA
(Dantejeva jama pri Tolminu)

Reche rasenski (ruski?) Vlah
o tej fojbi tolminski:
»Tu se zachne slovanski strah,
pekel prazgodovinski ...«

LIMONE SEZONE

Sredstva tajkunske
presladke sezone
so prorachunske
neslane limone.

SOCIALNA DRZHAVA

Tajfunška tajkunska
ekonomija –
vrhunška vohunska
egomanija.

TAJKUNSKI KANKAN

»Verizhniki pleshejo kankan,«
je rekel Kosovel. »Moj duh je rdech.«
Niti danes se to ne zdi odvech,
le da zdaj pleshe tajkunski klan.

TRG IZOBRAZBE

Vpise na (vashke) univerze vse
je nujno potrebno omejiti!
Drugo geslo se s tem geslom spre:
Chim vech plachnikov naloviti!

BUTAN

V barjanski Emoni
so tudi snovni
butanski demoni
le puhli klovn.

GOGOTANJE
(Amona – kraj v Izraelu)

Chudno ime mesta Goga
je ugankarska naloga.
Skriva amonskega Goga,
demagoga iz Magoga?

PSI(HO) INVALIDI

Na sledi lepi Vidi
se vse spridi
med psi(ho) invalidi
in prividi.

(Z)VEZE JEZE

Onkraj Kolpe
jaz pomeni jez,
jeza je groza,
ki veze »vez«.

SLO

Kdo she ve, kaj nekoch
je pomenilo SLO?
Splošni ljudski odpor –
zoper jugo-obroč?

SOSED ZA SOSEDA – BEDA
(tudi med ptichi / krzha – hrv. poljska
jerebica)

Za Krlezho je bil France Vrbán
skromen bidermajerski pevski tich.
Kr(le)zha je za Hrvate títan,
za Kosa pa je – praktično nich.

MUHARCHEK

S kriteriji je res hudich.
Za ene kralj, za druge nich ...
Na pticha zre (pol)bratski ptich,
v njem vidi le kraljichka kich.

DEUTSCH SPRECHEN!

Najbrzh nikdar chisto jasno ne bo,
za kaj je pri tem pravzaprav shlo.
Presheren le po nemshko z Anco ...
Je s tem v romanco vnashal distanco?

NA ROBU PAMETI

(med Balkanom in Jadranom)

Banketi v Blitvi
so v skledi plitvi.
Kaj pa v Blatviji?
V blatni latvici.

GLOBALIZMI

DOM DEDOV

(Domodedovo, 24. 1. 2011)

V zrachni dom dedov (medvedov)
vdre suicidni terorist.
S tem kavkashko etnozmedo
naj bi prerasel utopist?

TILZITSKA EKSKLAVA

(die Kante – nem. rob, krajec)

Eks-slava kot hlebca razpad,
sled »kanta« Sovjetske zveze:
Sovjetsk (Tilzit), Kaliningrad –
za Kanta sirov odrezek.

RDECHA BELORUSIJA

Od rdeche sestree Rusije
je naposled ostala rdecha
le sestrea Belorusija –
kot zadnja srecha ali jecha?

NEOAZIJSKA DEMOKRACIJA

Dobrohotne diktature –
vrh politichne kulture:
pragmatiche monarhije
kot shole demokracije?

CUNAMI V JAPONSKI DRAMI

(marec 2011)

Je to naravnih katastrof
nedoumljiva logika:
tudi v dobi tipkanja na »knof«
so prvinska pedagogika?

OTOK IZBRISA

(fuku – jap. udarec, izbris; shima – otok)

Kakor chernobilska »chrna bil«
tudi Fukushima potrjuje,
da mimo vseh tehničnih pravil
toponim usodo nakazuje.

FUKUSHIMA (VECH) NE SHTIMA

Atomski »fuk« je poln muk –
zdaj ta okoljski poduk
she Fukushima daje,
ki potres jo zamaje.

»A SPIRIT OF THE SUN«
(naslov jap. stripa, 2003)

Od Hiroshime
prek Fukushime –
do svetovne zime
zastrupljene klime.

BALKANIZMI

REGIJA »KOSOV«

Nova evroregija
»Zahodna Balkanija«
Juga minus Slovenija
plus po kosih Albanija?

DRZHAVOTVORNOST

Ko potihnejo
pushke in kanoni,
se napihnejo
bush(k)e in kantoni.

YUGO-LEOPARD

S chrno zaplato zraven zaplate
tetovirane zholte copate:
vsaka zaplata je chrna lisa
na kozhi leopardjega vtisa.

BALKANSKI INDIVIDUUM

Ali je oproda,
jetnik svojega roda,
ali pa nezgoda,
»outsiderska« neroda.

POLNI GOLT

Zdaj tudi balkanski poliglot
ima jezikov zhe poln golt:
srbshchina in hrvashchina,
bosanshchina, chrnogorshchina ...

BARVE MORE

Julijcev bela gora,
Prokletij chrna gora,
vmes dinarsko nora
siva krashka mora.

»KITAJSKO« SADJE

Prej so balkanske doline
gojile rdeche mandarine,
zdaj za vse bolj lachne kljune
gojijo le modre tajkune.

SHS-PODZEMLJE

Pacovi, shtakori,
podgane –
Belgrada, Zagreba,
Ljubljane.

(jan. – apr. 2011)

POPARE

(Posthistorichne parabole)

TRAVNE BILKE

(Whitman, *Leaves of Grass*)

Globalne travne bilke,
chloveshke shtevilke:
kolikor milijard,
toliko gluhih petard.

Rojevajo se z roso,
zginevajo s koso.
Zmeraj vech milijard
proizvaja stroj – bastard.

Humanoidni travnik,
makabrichni zabavnik:
z glavami milijard
usoda igra biljard.

NIGHT-POTTY

Balkanska usoda
je chudna nezgoda:
pred vrati Zahoda
dechja nochna posoda,
v njej chepecha negoda.

Balkan je stoletja
v vlogi turshkega smetja
pred pragom krvavel,
v chasu evrocvetja
do vej polnoletja
se povzpeti ni uspel.

Med balkanskimi kosi
vsak zase zdaj prosi,
da ga EU blagorodje
sprejme v svoje ugodje
med kuhinjsko posodje ...

CHAROVNIKOVI VAJENCI
(Zauberlehrlinge)

Po smrti starega Mojstra
so učenenci govorili:
»Potrebni so nam bogatashi,
ne kakršni koli, ampak NASHI.
Za obvladanje sovraga
je nujna kapitalaska podlaga!«

In so bogatenje sprostili,
a so kmalu ugotovili,
da so kot v stari zgodbi chrnosholci
ali kitajski komsomolci
duhove iz rok spustili:
tajkuni so se veselo razpasli
in kvazimojstrom chez glave zrasli.
Zdaj naj bi podivjana metla
lastne smeti nazaj v red pometla?

QUARANTINE
(horror film, ZDA, 2008)

Ne more biti naključno,
ampak je v gluhi lozi ključno:
Karantanija – Atene
alpskoslovanske karantene.

Zdi se, da je simptomalno
in zato tudi fatalno:

zoper viRUSE azijskih trum,
zoper voHUNE naravnih sum
v azilu za um »Norikum«
neguje prikrito nori kum.

MNOZHICHNOMEDIJSKE BELEZHKE: MITOLOGIJA IDENTITETE (XXI)

(drugo shtirimesechje 2010: maj – avgust)

IVANA ORLEANSKA (*The Messenger: The Story of Joan of Arc*; Francija, 1999; Kanal A – 3. 5. 2010). Rezhija Luc Besson, »francoski film« (v angleščini), kot je naslovna junakinja, cheprav francoska nacionalno-patriotična ikona, tudi »skupna zadeva« Angležev in Francozov. Ivanka Orleana je na »bozhji ukaz« povedla Francoze v osvobodilni boj zoper okupatorje Anglezhe, francoskega kralja je peljala na kronanje (groteskna parafraza izreka: *kadar moshki ne zmore, zhenska pomore*), nazadnje so jo v skupni angleško-francosko-cerkveni zaroti sezhgali na grmadi kot charovnico (nekakšna »partizanka«, plebejska osvoboditeljica »po hudichevem navdihu«, s prizvokom od antike do Vichyja segajoče galsko-francoske travme kolaboracionizma), leta 1920 pa jo je katoliška cerkev razglasila za svetnico. She en srednjeveshki »zhenski eksces«, deloma podoben »papezhinji Ivani« (t.i. Ivana Papisa). Vsekakor ena najbolj nenavadnih osebnosti chloveshke zgodovine, nepismeno kmechko dekle je postalo »vojskovodja«. Film je presenetljiv: cheprav v glavnem poteka kot profesionalno korektno organiziran »filmski strip«, je končni vtis vendarle shpektakelsko pozitiven. Mila Jovovich (amerishka starleta srbsko-ruskega porekla, rojena v Kijevu; krajshi chas rezhiserjeva zhen) kot ekstatično akcijska heroina se zdi solidno preprihljiva, kakor tudi zadevna »filmska slikanica« v celoti solidno opravi svojo informativno-ilustrativno vlogo. Skoraj triurna dolzhina je sicer zmeraj huda preizkushnja za navadno potrpezhljivost; zdi se paradoksalno, da je tako dolge filme pravzaprav lazhe prenashati v kinematografu kot pred televizorjem.

WALLANDER (VB, 2008; TVS 1 – 23. 5. 2010). Prvi del angleshke (BBC) tv miniserije po kriminalkah shvedskega pisatelja Henninga Mankella; znani angleshki (»severnoirski«) igralec in rezhiser Kenneth Branagh (Belfast, 1960) igra naslovnega junaka, policijskega inshpektorja. Po svoje dokaj zanimivo, a izrazito ambivalentno: kakor ni jasno, chemu Anglezhi igrajo Shvede (posneto na Shvedskem), trudech se, da bi bili bolj »shvedski« od Shvedov, tako ni jasno, ali gre za psihodramo forsirano problematizirane naslovne osebe ali za »obichajen« krimitriler. Kljub vsestranski profesionalni korektnosti naposled izzveni v blizhini dolgochasja z elementi »zhe videnega«.

PESEM EVROVIZIJE 2010 (Norveshka, Oslo, 2010; TVS 1 – 29. 5. 2010). Prenos finala; zmaga Nemchije s pesmijo *Satellite* (v »afrishkem« ritmu in v

angleshchini jo je tehnično perfektno zapela 19-letna Lena iz Hannovra), »sočno« oznachena z angleškimi (»pure shit«) in francoskimi (»merde«) internetnim komentarjem iz publike; eden od komentarjev nemshko zmago razlaga tudi politekonomsko kot kompenzacijo Nemchiji, stebru EU, ker se je odločila za pomoč »potopljeni« Grčiji. Slovenska pesem *Narodnozabavni rock*, neuvrščena v finale in vnaprej hudo kritizirana, je po svoji zhanrski bastardnosti (folkloro-plus-rock) sorodna letoshnji – bolj uspešni – predstavnici Srbije. Skupaj z norveshko voditeljico, »tipično« novodobno Nordijko (Haddy Jatou N'jie), naposled v povzetku primerno asociativno definicijo celotnega »shpektakla« nakazujeta naslova hrvashkega in srbskega prispevka: *Lako je sve* (brez finala), *Ovo je Balkan* (v finalu). Končni rezultat je namreč: drugo mesto Turchija, tretje Romunija. Naslov turshke pesmi (zapete v angleshchini): *We could be the same / maNga* (manga – tur. skupnost, krog, cheta). Naslov romunske (za pisca teh vrstic najboljsha): *Playing with fire / Joaca cu focul ...* Evropa kot (oslovski) Balkan – je to igranje z ognjem? (Populistichne banalnosti so specifichno simptomalna »znamenja chasa«: vsa EUforija se tako ali drugače dogaja pod patronatom ZDA, avtor Lenine pesmi je Američan – Nemchija/Evropa kot »balkaniziran« ameriški satelit, ki se izroča »ljubezenski eksploataciji« skozi kvazihistorichno popevchico najstniške »ponudnice« ...)

DREVO ZA OBESHANJE (*The Hanging Tree*; ZDA, 1959; Kanal A – 30. 5. 2010). Eden zadnjih filmov Garyja Cooperja, rezhiral ga je dokaj pozabljeni in podcenjeni veteran vesternov Delmer Daves (delmer – alb. pastir). V vsakem pogledu soliden film, z lepim uspehom pri publiku, s popularno popevko, z legendarno vlogo Marie Schell pa tudi Karla Maldena (unikatnega »srbskega grdavzha«), predvsem pa prilozhnostna osvezhitev spomina na eno največjih imen klasičnega Holivuda: Gary Cooper je nekoch imel edinstveno karizmo svetovnih razsežnosti, z minimalistichno zadržanim stilom je posebljal dostojanstvo igralca, poklica, ki ga mnogi nimajo za posebno dostojanstvenega, za klasični puritanizem je blizu prostitucije; po Garyju (njegovo pravo ime je sicer Frank) so imenovali otroke na razlicnih koncih sveta (npr. Gari Kasparov). Na nebu vesterna sta naposled ostala zarisana predvsem dva kavbojska lika klasičnega Holivuda: »plebejski« John Wayne in »aristokratski« Cooper (poleg njiju seveda še druga velika imena, vendar vsi ti vendarle naposled tako ali drugače, tudi s prevladujochimi »civilnimi«, nevesternovskimi vlogami, ostajajo v njuni senci: npr. James Stewart, Henry Fonda, Clint Eastwood iz »prve lige« ter dva izrazita B-vesternovca Randolph Scott in Joel McCrea). Cooper edini med njimi nikoli ni igral pravega negativca; njegov igralski stil je skrajni minimalizem v gesti, mimiki in besedi (Clint Eastwood, ravno tako sijajne fizichne konstitucije, naj bi bil deloma njegov »naslednik«). Charles Laughton: dokler je bil Cooper zhiv, se je na holivudskem avtobusu vsakdo spotaknil ob njegove dolge noge ... Nikakršne kritichne pripombe ne morejo ovrechi dejstva, da je bil Cooper kakshni dve desetletji edini igralski »kralj Holivuda«, z nekoliko odmaknjeno

»vladarsko« pozicijo. Nekateri so o njem menili, da sploh ne zna igrati, drugi da ima avtentichen »naravni dar za igralca« (sicer je bil odličen risar, sprva se je mislil posvetiti karikaturi in stripu; prijatelj Hemingway je o njem povedal, da je globoko sovražil film, Holivud in igrilstvo). Danes je za širšo publiko dokaj pozabljen, brez izrazitejšega vtisa, bolj ali manj velja za »staroveshkega lesenega polizanca in pozerskega kvazikavboja«. V neki nedavni anketi med angloameriški filmski kritiki o največjih igralcih v stoletju filma Cooperja ni omenil skoraj nihče.

POGUMNI SO OSAMLJENI (*Loneley Are the Brave*; ZDA, 1962; Kanal A – 20. 6. 2010). Znameniti modernizirani vestern (dogaja se v sedanosti, podobno kot prav tako »kultno-klasichni« noir-western *Slab dan v Black Rocku*, 1954) »postklasichnega« Hollywooda 60-ih let v suvereni režiji Davida Millerja in z odlično igralsko ekipo s Kirkom Douglasom na chelu (ob njem še Gena Rowlands, Walter Matthau, George Kennedy, Michael Kane). Za snemanje tega črno-belega filma se je zavzel Douglas, ko je prebral roman Edwarda Abbeya; odkril je, da mu je vloga in »ideologija« outsiderskega kavbojskega individualista (na kobilah med avtomobili) v sodobnem svetu pisana na kozho; to je utemeljil z izjavo: »If you try to be an individual, society will crush you.« Film je vsekakor eden od vrhov v karieri izjemno individualno profiliranega igralskega zvezdnika, v holivudsko ikonografijo XX. stoletja vpisanega z jekleno psihofizično konstitucijo (prim. *Spartak*, 1960) ter z dodatkom jamice v bradi – podobno »tough guy« John Payne – in značilno hrapavega glasu; tudi junakom vesterna je dal izrazito svojski pečat (pravo ime Issur Danielovich Demsky, rusko-judovskega porekla, rojen 1916 v newyorškem getu, zdaj zhe v svoji deseti dekadi). Dobro zgrajena zgodba, prepričljivo slikovita in mestoma rahlo karikirana karakterizacija oseb, chvrsta postavitev v specifichen, surovo fotogenichen prostor (meja med ZDA in Mehiko) in chas, s funkcionalnimi simbolichno-metaforichnimi referencami (tudi na Walsh-Bogartov *High Sierra*, 1941), po desetletjih od nastanka praktichno neokrnjena svezhina in gledljivost. Antologijske sekvence v divjem sierrovskem eksterierju, ko se samotni »romantichni izobchenec«, ki se zaveda svoje temeljne, neizogibne izvrzhenosti ali drugachnosti (samega sebe oznachi: »a loner, a born cripple«) donkihотовsko bojuje s policijskim helikopterjem (»nadomestek« za mlin na veter). Vestern kot »noir« na prehodu v »soleik«.

ANA IN KRALJ (*Anna and the King*; ZDA, 1999; Kanal A – 25. 6. 2010). Tretja verzija znane eksotichno kostumske »romantike« (prva *Anna and the King of Siam*, 1946; v drugi *The King and I*, 1956, je blestel legendarni »skinhead« Yul Brynner, eksotichni »Rus« iz Vladivostoka) po dnevniku resnichne angleshke guvernante, ki je leta 1862 prishla vzgajat ok. 70 otrok siamskega »bozhanskega« kralja. Zhe prvi dve verziji sta vech kot dveurni, tretja je skoraj triurna ter kljub populistichni simpatichnosti in shpektakelski informativnosti gledljiva kakshne pol ure. Za Jodie

Foster, ki je v glavni vlogi sicer briljantna kot zmeraj, se melodrama zdi malce prelahka, zato mestoma uchinkuje skoraj »izgubljeno«.

MUNDIAL 2010 (finale 11. 7. 2010). Španija – Nizozemska 1 : 0 (v angl. geogr. množinska ednina *The Netherlands* podobno kot *The Balkans*); med njima je možna kakšna zgodovinska vzporednica, ti dve državi si niti nista tako tuji na relaciji sever-jug, kot se zdi na prvi pogled; v zgodovini imata nekaj nenavadnih skupnih računov in potez. Nizozemska je bila španska kolonija, potem pa je, čeprav majhna stranska veja Nemcev, praktično eno od nemški narechij, postala ena največjih svetovnih kolonialnih osvajalk, podobno kot Španija ... Nizozemska in Urugvaj sta stalna minifenomena mundialov, majhna a vedno med najboljšimi. Leta 2006 je bil finale SP popolnoma romanski (FR-IT) z zmago Italije, letos so oboji povsem »odpovedali«, »romanska chast« je ostala Špancem in deloma Portugalcem, medtem ko je Južna Amerika s kolosoma Brazilijo in Argentino ostala ob strani, chast LA kot kontinenta je resheval le »mali shkrat« Urugvaj, ki je poseben fenomen, saj je bil zhe dvakrat najmanjši svetovni prvak. Pravzaprav si mesto svetovnega prvaka v nogometu podajata le dva kontinenta – Evropa in LA (od dosedanjih 8 je v prednosti Evropa; razmerje 5 : 3 po sštevilu držav in 10 : 9 po sštevilu prvih mest); ob vsem tem se kazhe »manjvrednostni kompleks« kitajskega kolosa, ki je v nogometu povsem »out«, na tem športnem področju pomeni manj kot npr. Slovenija ali kakšna afrishka »lokalna skupnost« (partijski sekretar kitajskega »Osrednjega inštituta za socializem« Ye Xiaowen je izjavil: »Nogomet je zrcalo, ki nas Kitajce sramoti«). Po tej logiki bi najbrzh morali imeti kakšen »nogometni kompleks« tudi Rusi, saj jim je mikrobratska Slovenija onemogochila celo udeležbo med 32 izbranimi. Podobno muslimani: muslimanske države, čeprav gre za milijardo ljudi, v nogometu – kot nasploh v športu – v glavnem ne pomenijo nich, izjema je edina povsem muslimanska država, na mundialu ne posebno uspešna Alzhirija, deloma je muslimanska tudi ogromna Nigerija, a na mundialu she manj uspešna – ali je to simptomalno za nekompetitivno civilizacijo? (Rusija in Kitajska sta vseeno med rekorderji po olimpijskih kolajnah.) Popolnoma zaslužena zmaga Špancev: superiorni v vsakem pogledu, tehnično racionalni, toda, po vsem sodech, premorejo she »nekaj vech«, dolocheno primes »esprija«, ognja, iskro spontane invencije glede na trenutne okolishchine, ki Germanom (tako Nemcem kot Nizozemcem) rada umanjka. Finale mundiala je bil v chasu množichnih demonstracij Kataloncev (dan prej v Barceloni) za vechjo avtonomijo v okviru Španije (nekateri so nosili tudi napise: *Zbogom, Španija*), špansko ustavno sodishche negira pravno veljavo definicije Kataloncev kot nacije, v reprezentanci Španije je šest igralcev Barcelone, zmagoviti zgodovinski gol pa je dal Katalonec Andres Iniesta. Španci so zmagali shele na koncu podaljška v 116. minuti (tako je spet zadel preroshki »superhobotnik« Paul iz nemškega Oberhausna); v tem smislu je zmaga videti »privlechna za lase«, toda dejstvo je, da so Španci ves chas prevladovali, diktirali igro, Nizozemci so zraven tako rekoč le statirali, igra je bila v celoti popolnoma

»taktična«, skrajno oportunistično prerachunana in previdna, za gledalce neatraktivna, pravzaprav »smrtno dolgočasna« ... Finale je bil torej romansko-germanski. Kako je v tej nogometni igri, ki naj bi bila kvintesenca bivanjske vitalnosti, s Slovani? Med 32 drzhavnimi reprezentancami so slovanstvo v znamenju »SSS« zastopali le vsi trije manjši obrobniki z zachetno »serpentino« ali »kachjo chrko«: Slovenija, Slovashka, Srbija (le variante imena Slovan, tudi »Srb« naj bi bil le neka prastara vzhodna korenska varianta zloga slv, slb, srb ...). Slovenci so se nedvomno fenomenalno uvrstili na SP, zhe sama ta možnost sodelovanja je dosežek za mikrodrzhavo, Slovaki so bili v tej trojici najbolj uspesni, prishli so najdlje (do osmine finala), Srbi so v drugem kolu skupine D imeli prav zanimivo zgodbo: najprej so jih premagali Ganci (z 11-m), nato so Srbi celo premagali Nemchijo 1 : 0, nazadnje so izgubili z Avstralijo 2 : 1 (Srbi pod vodstvom selektorja Radomira Anticha, ki naj bi forsiral »shpanski stil«, kot nekdanji trener v Shpaniji); vsi drugi Slovani so na tem mundialu manjkali. So pri vsem tem kakshni »fuzbalsko-simbolichni« nauki? Lahko jih ishche vsakdo sam; marsikaj je zelo spremenljivo, dejstvo pa je tako ali drugache, da je moch v glavnem zmeraj pri velikih, med malimi se lahko nekateri dalech prebijejo, a bolj izjemoma in za okras ... V Juzhni Afriki ne vedo, kaj bodo z vech velikimi stadioni po svetovnem prvenstvu, s chim jih bodo polnili, da bodo rentabilni (mundial jim je sicer prinesel nove ceste in letalishcha) ... Che se tako sprashujejo v drzhavi, ki ima 45 milijonov prebivalcev, kakshna vprashanja se ponujajo ob Stozhichah – kaj bo podalpska »vashka skupnost Emona z okolico« pochela s to svojo »Maracano«? Naposled ni mogoche prezreti, da je bila istega dne kot finale nogometnega »bratstva vsega chloveshtva« tudi mednarodna spominska slovesnost v Srebrenici ob 15-letnici pokola, ko je srbska »paravojska« pod poveljstvom Ratka Mladicha tako rekoeh pred ochmi (kamerami) vsega sveta in pod patronatom OZN pobila ok. 8000 t. i. Boshnjakov (tj. bosenskih muslimanov); vsekakor bi jih she vech, a je mednarodna skupnost naposled le nekako zmogla zaustavitev. Za srbsko avtoracionalizacijo je bil to »geostrateshki preventivni ukrep« (»she ne bi mi njih, bi oni nas, saj so s tem zhe zacheli dalech pred Srebrenico, muslimanske enote so pobile vech kot 3000 srbskih civilistov«) in izjemna prilozhnost za stoletno rodovno mashchevanje nad ostanki Turkov, kot je razvidno iz nekega Mladichevega nagovora svojim vojakom. (Kakshna zveza z nogometom? Ponekod so Srbi med vojno v BiH »igrali fuzbal« z odsekanimi glavami muslimanov ...)

Velikoekranski dodatek

(filmi, predvajani v Ljubljani, jan-jun. 2008)

ELIZABETA: ZLATA DOBA (*Elizabeth: The Golden Age*; VB, 2007; Komuna, 2. 1. 2008). V kratkem zaporedju je angleski film predstavil obe kraljici istega imena: she zhivecho je za oskarja odigrala Helen Mirren (duhovita medijska oznaka, da je igralka »preseгла izvorni lik«), nato pa prednico izpred shtirih stoletij nih manj markantno avstralska igralka Cate Blanchett v *Zlati dobi*. Gre za kostumski, historični spektakel, a vsekakor v profesionalno vrhunski izvedbi; režiral je Shekhar Kapur, ki je z isto igralko posnel zhe film *Elizabeth* (1998) o kraljichinih zacetkih vladanja; ker se *Zlata doba* ukvarja z njenim osrednjim vrhuncem, je mogoche prichakovati she tretji del o koncu. *Zlata doba* je v glavnem razmeroma korektna tudi glede zgodovinske faktografije (v ospredju odnos z Elizabethinim ljubljencem – ne ljubimcem – pomorcem in pesnikom Walterjem Raleighom, prirejen v smislu ljubezenskega trikotnika); uposhtevajoch popularnejshi medijski kontekst, je film pravzaprav neoporechen, z izjemo glasbene spremljave, ki je prepotencirana, mestoma skoraj operetno ali »pedagogshko« vsiljiva. Nedvomno gre za filmsko uchinovit portret nenavadne renesanchne »feministke«, imenovane tudi »devishka kraljica« (the Virgin Queen), ki je kot kompenzacija za esencialno zhensko materinstvo z rezko odlochnostjo izbranke, cheprav ne brez »trenutkov shibkosti«, sprejela nase dolzhnost, kot pravi v filmu, »strashne svobode« biti mati(ca) vsega angleskega naroda (kot protestantka katolishke polovice Anglezhev ni zavrachala). Angleski imperij, kakrshen je globalno zrastel po Elizabetini epohalni zmagi nad ladjevjem shpanskega kralja Filipa II. leta 1588, je pravzaprav »njen otrok«; z njo je pobudo v svetovni zgodovini prevzel angloamerishki protestantizem v nasprotju s predhodnim iberskim katolicizmom (vse je sicer kraljevski »spor v družini«: Filip II. je bil moz h Elizabethine polsestre, »krvave« katolichanke Marije Tudor). Tako vrhunski vzpon angleske zgodovine in naposled tudi dolochen zaton sega »od Elizabete Prve do Elizabete Druge« (prva je celo postala simbolichna inkarnacija »zlate dobe« angleske renesanse s Shakespearom na chelu in s tem po svoje tudi ekvivalent she ene imenjakinje – Leonardove Mone Lise, ki je »imago idealis« zahodnoevropskega, kolumbovskega novega veka).

POMLAD V BOSNI (*The Hunting Party*; ZDA, 2007; Kinoklub Vich, 12. 1. 2008). Film po scenariju in v režhiji Richarda Shepada se zachne z obichajno neobetavno pripovedjo v offu: temnopolti amerishki tv novinar, nekdanji snemalec z bojishch, analizira svoje spomine na boemskega kolega (igra ga Richard Gere), s katerim je dozhivljjal shok vojne v BiH. Pet let pozneje chrnec in mlad novinec spremljata tega od vojnoporochevalskega adrenalina povsem zadrogiranega pustolovca (njegovo geslo, da je avtentichno zhiv samo v smrtnem strahu, vse ostalo je televizija), ko se nameni, da bo pod pretvezo intervjuja ujel, tudi zaradi osebnega mashchevanja, ker mu je ubil dekle, po dogovoru

mednarodne politike »neujemljivega« vojnega zločinca iz Republike Srbske, voditelja genocidnih pobijalcev dr. Boghdanovicha (razviden ekvivalent za Karadzhiha). Vse je tu, kar je potrebno za dober film: atraktivna, aktualno provokativna tema, dober scenarij, profesionalno suverena režija, avtentičnost prostora in časa, dobri igralci z megazvezdnikom na chelu – kljub vsemu temu zadeva »ne vzhge zares« zhe med potekom, končni vtis pa sploh zbledi v občutno ambivalenco. Zdi se, da je problem v nerazchishchenem zhanrovskem izhodishchu (meshanje akcijske in psiholoshke drame, chnohumorne komedije in ostre satire o brezobzirni manipulativnosti tako politike kot medijev) ter sploh v preoblozhenosti motivov in chasovnih perspektiv, zaradi chesar je marsikaj le mimobezhno in tudi shablonsko nakazano. Proti koncu film prehaja zhe kar frivolno skoz vrsto vsebinskih preobratov od obichajnega realizma v vse manj preprichljivo in vse bolj farsichno »fantastiko«, katere vrh je povsem »odshtekano« ujetje (izvedejo ga v chrnogorski hribovski divjini trije »zmeshani« tuji novinarji) in konchno muslimansko linchanje Boghdanovicha ... Nesporno avtentično vrednost imajo sicer nekateri groteskni stranski liki: policisti in agenti mednarodnih sil ali domorodske kreature (med slednjimi zlasti ekvivalent balkanskega vampirja, Boghdanovichev klavec s tetoviranim samopredstavitvenim geslom v cirilici na chelu: *Mrtev pred rojstvom*).

BAMAKO (Kopr. Mali, ZDA, Francija, 2006; Kinodvor 23. 1. 2008). Scenarij in režija malijski režiser Abderrahmane Sissako. Poldokumentaristichna podoba afrishke drzhave Mali, natanchneje njene prestolnice, prebivalci so večinoma muslimani s francoskim jezikom in z domorodskimi govori. Pitoreskno-tragikomichno »domorodsko sojenje« Svetovni banki in MFF, ki »dobrodelno« forsirata afrishko naravno bogastvo v revshchino, se dogaja v »odprtem sodishchu« na dvorishchu med hishami, javnimi lokali, raznimi delavnicami in domachimi zhivalmi. Enolichno opletajoch ritem v spremstvu petja in etnoglasbe, figure se kljub »dramatichnim« retorichnim poudarkom gibljejo kot omotichne od vrochine (vrochice?). Ohlapna »zgodba« se v ozadju nakazuje kot inshpektorjeva preiskava v zvezi z ukradeno policistovo pishtolo, ki je v »finalu« uporabljena za samomor. »Odkritje« bolj v etnoloshkem kot filmoloshkem smislu.

ESTRELLITA – PESEM ZA DOMOV (Slovenija, 2007; Komuna, 2. 2. 2008). Filmi režiserja Metoda Pevca kazhejo dolocheno »kontinuiteto« v smislu kombinacije visoko-nizkega dogajalnega okolja: *Carmen* – ljubljansko klosharstvo, *Pod njenim oknom* – ljubljansko meshchanstvo, *Estrellita* – izrazit preplet obojega: ljubljansko meshchanstvo in (begunsko, bosansko) barakarsko obrobje. Meshchanstvo je zajeto iz specifichnega zornega kota umetnishtva s primesjo bohemstva v vodilnem zhenskem liku (plesalka v *Pod njenim oknom*, glasbenica v *Estrelliti*). Nedvomno je *Estrellita* uspela filmska stvaritev, scenarij (Metod Pavec, koscenarista Gareth Jones, Abdulah Sidran) in njegova ekranizacija sta inventiven preplet dokaj kompleksnih vsebinskih divergenc (dvodelnost naslova kot opozicija

med visoko in nizko funkcijo glasbe: Estrellita, špansko Zvezdica, je znamka dragocene violine za igranje klasike, sintagma »pesem za domov« asociira juzhnjashki oshtarijski populizem kot npr. »burek za domov«), izbira igralcev je ustrezna in zanimiva. Tehnična virtuoznost pa poleg dolge razpoloženjske ekspozicije, ki izpostavlja zadržani meshchanski formalizem ob smrti uglednega violinista in občutno zavleče »zagon« sizheja, ne more prikriti notranje neusklajenosti dramske fabule, ki niha med glasben(ishk)o melodramo in sociološko analizo (materialna in psihološka izločenost priseljencev itd.). Pri tem nihanju izstopa bosanski prispevek (koscenarist sarajevski knjizhevnik Abdulah Sidran ter igralca Senad Bashich in Mediha Musliovich, ki sta svoje lapidarne, poldorechene dialoge prezhela s fascinantno preprichljivostjo, kulminirano v posilstvu), na »slovenski strani« pa glavna junakinja, glasbenica z izrazito evropskim imenom Dora (gr. nadarjena ali darovana?) Fabiani, vdova po violinistu, ki jo sicer s fino odmerjenimi odtenki markantno upodobi Silva Chushin, ostaja brez sebi enakovrednega antagonista (podobno glavna junakinja Dusha v *Pod njenim oknom*) in s tem njena funkcija izzveni kot ne povsem dorechena. Dramski spopad s pohlepni »zgubarskim« sinom ni temeljiteje razvit, tako da se v njem njuna znachaja ne moreta ostreje profilirati; v poanti se Dora »izgubi« v bosanski cholnarski gostilni, ki ji zhe z imenom »Sevdah« obeta nekaj vech elementarnega (»eksotichnega«) chustvenega zadoshčenja v primeri z njeno lastno urbanizirano (mittelevropsko) »izpraznjenostjo« (podoben »eksotichen nadomestek« za pokojnega mozha ji pomeni bosanski najstnik Amir, v katerem s svojim glasbenim erosom zasluči violinistichnega genija; ko mu podari violino in organizira pouk igranja pri mlajshi učiteljici, v njej odkrije mozhevo ljubico in tako je v avtorefleksivni retrospektivi njeno nekdanje bivanje v senci mozha po svoje izdano; analogno je prichakovati, da bodo izdana tudi njena prichakovanja glede »sevdaha« in Amirja).

POZHELENJE, NEVARNOST (*Lust, Caution – Sè, jùè*; ZDA-koprodukcija, 2007; Kinoklub Vich, 9. 2. 2008). Najnovejshe delo fenomenalnega tajvansko-amerishkega Kitajca Ang Leeja (izv. Li An; Taiwan, 1954, zdaj zhivi v ZDA), ki se je povzpel med najvidnejshe rezhiserje v sodobnem svetovnem filmu. V vrsti njegovih tako kitajskih (tajvanskih) kot amerishkih filmov sta po svetu najbolj zaslovela »pravi kitajski« *Prikriti tiger, skriti zmaj* (2000; zhanr wuxia ali kungfu, mitologija borilnih veshchin kot »kitajski vestern«) in »pravi amerishki« *Brokeback Mountain* (2005; homoerotizirana mitologija vesterna); za slednjega, ki je nenavadna kulminacija Leejevega, delno avtobiografsko-emigrantsko pogojenega interesa za razlicne obrobnezhe ali posebnhezhe, je kot prvi Azijec prejel oskarja za rezhijo. *Pozhelenje, nevarnost* je po Leejevih besedah tako znachilno kitajski film, da niti ne prichakuje njegovega posebnega uspeha v ZDA, kjer vse kritike niso bile pozitivne, v Evropi pa so mu bolj naklonjeni. Kot *Brokeback* po noveli amerishke pisateljice Annie Proulx je *Pozhelenje* posneto po noveli kitajske pisateljice Eileen Chang (1920-1995; nazadnje zhivela v Los Angelesu, pishoch v kitajshchini); kakor

prvi v vestern provokativno interpolira homoseksualnost, tako drugi temo odpornishta zoper okupatorja (kitajski »vosovci« kot atentatorji na kolaborante z Japonci med drugo svetovno vojno) provocira z vidika sadomazohizma (zaradi drznih »telovadnih« spolnih aktov je film v ZDA prepovedan za mlajshe od 17 let). Leejevo režijsko mojstrstvo se kazhe zlasti v tem, da film kljub počasnemu, komornemu dogajanju in skoraj triurni dolzhini niti za hip ne popusti v trilersko intenzivni napetosti in psiholoshki preprichljivosti. Vse spremlja perfekcionizem kostumografske in scenografske ozhivitve Shanghaja in Hongkonga okoli leta 1940. Kitajski igralski zvezdnik Tony Leung Chiu Wai kot visok uradnik kolaborantskega rezhima in debitantka Wei Tang kot shtudentka, ki postane njegova ljubica zato, da bi se mu njena atentatorska skupina lahko priblizhala, sta ustvarila markantna lika, ki se v bistvu proti svoji volji zapleteta v kataklizmatichno pornoerotichno zvezo, v kateri se sovrashtvo in ljubezen »zaumno« (presenetljivo za oba akterja) stapljata v travmatichno obsesijo, »uhajajocho« prvotnim namenom in aktualnemu druzhbenopolitichnemu kontekstu. V subtekstu se nakazuje globinski stik med seksom in zlochinstvom v senci t. i. »identifikacije z agresorjem«, neizbezhne pri vsaki kolaboraciji; ta stik literatura, ki je nasploh tesno povezana s filmsko umetnostjo, tako ali drugache fabulira zhe vse od Biblije, saj je umetnishko ustvarjanje kot specifichni »narkotik« tretja funkcija »deviantne energije« (prim. znani izrek »sex, violence, drugs«); v *Pozbelenju* so mladi atentatorji umetniki – chlani shtudentskega gledalishcha. Spolno potentni kitajski uradnik »kompenzacijsko« postopa z ljubico kot japonski okupator s Kitajsko; osvajalsko-kolaborantski sadizem se opravičuje s tedanjim propagandnim geslom japonske ideologije »Azija Azijcem«, pa tudi ljubici vse bolj lezejo pod kozho njegova zrela strast, oblastnishka moč in bogatashko zhivljenje sredi vojne katastrofe. Vsaka strast vsebuje tudi svarilo (*caution* je svarilo), ki se potrdi s sklepnim porazom.

DARJEELING LIMITED (*The Darjeeling Limited*; ZDA, 2007; Komuna, 23. 2. 2008). Nenavaden film režiserja Wesa Andersona; odshtekani liki v bizarnih polozhajih in »stripsko prazni« dialogi kljub fino, skoraj neopazno (najhujsha shokantnost se dogaja, kot da ne gre za nich posebnega) podlozhenim duhovitostim s tezhavo vzdrzhujejo gledljivost med predvajanjem, toda svojevrsten char vsega skupaj oblezhi v zavesti in pride za gledalcem »post festum« kot dobesedno strashna satirichno psiholoshka podoba danashnje Amerike. Trije bratje, dobro situirani newyorshki intelektualci srednjih let (eden je pisatelj in prilozhnostni »porivach«), potujejo po Indiji z vlakom, ki se imenuje »The Darjeeling Limited« – po mestu v podhimalajski pokrajini Sikkim, med Nepalom in Butanom, kjer je njihova mati postala nuna v misijonarskem samostanu. Najbolj sijajna epizoda na tem vlaku se zgodi s pobeglo kacho, ki je edino bitje, s katerim so bratje v »tesnejšem stiku«, namrech poleg domorodske sprevodnice, ki »shnelcugno« seksa s pisateljem: ironija romantichno-kolonialistichne nevarnosti in privlachnosti Orienta v zahodni tradiciji. Od druzhine povsem odtujena mati se ni udelezhila ochetovega pogreba, fantje so se odtujili tudi med sabo in od svojih

partneric, zdaj vlečejo s sabo prtljago, polno ochetove zapushchine, in se prek modnih indijskih (kvazi)meditacij skushajo prebiti do nove medsebojne povezanosti ter rekreirati svojo družinsko-bivanjsko identiteto z odreshilno obnovo stika z materjo. Ko spoznajo, da ta stik ni mozhen, saj je skoraj vojashko mozhachasta mati dokonchno »onkraj«, jim preostane edina »odreshitev« (prim. Boormanov film *Odreshiten*), da med tekom za vlakom pogubijo vso prtljago in se »olajshani vseh bremen« vrnejo v Ameriko. Na ozadju turistichnega srechanja Zahoda z Vzhodom je tako podana cinichno groteskna metafora za aktualno beganje amerishkih vojakov po razlichnih eksotichnih zakotjih sveta (Irak, Afganistan itd.), kjer ob popolni nezmozhnosti razumevanja drugih kulturnih identitet v bistvu zgolj poskushajo »zdraviti« lastne, iz najgloblje intime izvirajoche civilizacijsko-vrednotne komplekse in travme, mitizirana »mati Amerika« pa ima pri tem neke povsem druge, tajne »ochetovske rachune«.

L ... KOT LJUBEZEN (Slovenija, Avstrija, Cheshka, 2007; Komuna, 12. 3. 2008). Celovecherni prvenec rezhiserke Janje Glogovac (Maribor, 1974; diplomirala na filmski akademiji FAMU v Pragi). She eden iz vrste novejsih »slovenskih« filmov v maniri »kontinuitete« exYU (nastaja vtis, da tako rekoch ni mogoche posneti slovenskega filma, ne da bi bil tako ali drugache tudi hrvashki, bosanski ipd.); tokrat je vechina dialogov v hrvashchini, nekaj malega v slovenshchini in cheshchini (lokacije: Praga, Maribor, Ljubljana). Neobetavno nerodna stereotipnost naslova se nadaljuje z enako neobetavnim gostobesednim »avtobiografskim« chvekanjem v offu, do konca filma se vse potrди kot tortura za gledalchevo potrpljenje. Film brez upa na ulov lovi nekakshne like, nekakshno zgodbo, nekakshno »dramo nakljuchja« (med »nachrtovano« prometno nesrecho nakljuchno odkrit kokain) okrog infantilno-adolescentske hrvashke rezhiserke z italijanskim imenom Gina (igra jo Lucija Sherbedzhija), ki »principialno« hoche v prashkem nochnem klubu sredi vsakrshnih – dejanskih ali zgolj moralnih – transvestitov posneti film, očitno ne vedoch o chem in chemu. »Film o snemanju filma«, podobno kot malo bolj znosno infantilna *Instalacija ljubezni* Maje Weiss (tretja dama slovenskega filma Hana Slak je te dni svojo infantilizacijo s filmom *Tea* zapeljala v mlako »mladinske domishljije«), ali podobna »neoromantika« z artistichno-jugomafijskim ozadjem kakor Nabershnikov *Petelinji zajtrk*, le da gre v L ... zgolj za »psiholoshko« nizanje afektirano mrtvih fragmentov, katerih edina razvidna poanta je konec kot »odreshitev« (gledalca).

NI PROSTORA ZA STARCE (*No Country for Old Men*; ZDA, 2007; Kolosej, 19. 3. 2008). Najnovejsi film rezhiserskega tandema bratov Coen (po romanu Cormaca McCarthyja) je eden tistih primerov, ki obchasno kazhejo, da zna Holivud proizvesti tudi kakshen »anti-film« (antiholivudski) in ga nagraditi z oskarji. Vsi oskarji, ki so zasuli ta film, so sicer upravicheni, saj gre za tehnicno suvereno delo, cheprav ni nikakrshnen shpektakel. Vsebina na prvi pogled skorajda »ni nich posebnega«, vendar je v svoji surovi preprostosti (usmeritev

bratov Coen zhe s prvencem *Krvavo preprosto*) funkcionalno ekspresivna kombinacija akcijskega trilerja in sodobnega vesterna (s shpagetnimi elementi), tudi globlje sporočilno tehtna, zlasti s tistim, česar ne pove neposredno (pomenljivost naslova je v slovenskem prevodu okrnjena: ne gre za »prostor«, angl. place, gre dobesedno za nemožnost pokrajine, dezhele, ki bi dala dihati starcem). Po znani nemški sociološki knjigi recheno: »zarota metuzalemov«, trije glavni liki, originalno koncipirana trojica odsluzhenih. Prvi je veteranski polkovnik iz Vietnama in krivolovec (igra ga Josh Brolin), drugi tudi ne vech rosno mladi poklicni ochishchevalec kot epohalna »mitoloshka« inkarnacija morilca (shpanski zvezdnik Javier Bardem kot angel smrti Anton Chigurh – chudno ime, »dishi« po jugovzhodni Evropi), ki ne pozna usmiljenja do nikogar, v njegovih ocheh ni bitja, ki si ne bi zaslužilo smrti iz njegove roke; tako deluje po neki vishji usodnosti in karizmatichnosti, ubija s pushko z dushilcem in s kisikovo bombo, s katero po potrebi odstreli tudi kljuchavnice iz vrat, naposled pa se obrne tudi proti pokvarjenim delodajalcem. Tretji je obmejni sherif tik pred upokojitvijo (Tommy Lee Jones). Chetrty, nekoliko bolj stranski lik je Woody Harrelson kot poklicni morilec, ki ga unichi lastna domishljavost, nedorasla v tekmi s Chigurhom. Pomembna je lokacija v pushchavi ob Rio Grande: zloglasna meja med Mehiko in ZDA (pushchavsko zakotje pri El Pasu, zahodni Texas), visoka zhichna pregraja preprečuje poplavo mehishkih emigrnatov v »amerishki raj«, ki je v tem filmu prikazan od znotraj kot pekel neusmiljene kapitalistichne gonje za denarjem, v kateri ljudje zhrtvujejo vse svoje, tudi najbolj izjemne sposobnosti. Ob vsej surovi akciji film obvladuje tezhka melanholija, ki jo izziva kontekst divje zasoplega turbokapitalizma, kjer so »starci« ali pravzaprav nekoliko starejsi zhe praktichno zunaj prave tekme, naj se tega zavedajo ali ne; che hočejo kaj radikalno she spremeniti, morajo svoje zhivljenje dati na kocko v kakshni nori tatvinski ali morilski akciji, a tudi to jim ne zagotavlja uspeha, dejansko drvijo v neizogibni propad. Povsem pozitivnega lika ni, niti sherif ni nikakrshen vesternovski heroj, je le skrajno previden in izkushen profesionallec, ki se izogne obrachunu z glavnim morilcem, ker v njem sluti po svoje utemeljenega in celo družbi koristnega »chistilca«. Denar ostane odvrzhen na nikogarshnji zemlji med Mehiko in Teksasom. Holivudski »anti-film« prvega desetletja XXI. st., kot je bil Tarantinov *Shund* (1994) v zadnjem desetletju XX. (Tarantinovi morilci so bili afektirano blebetavi »filozofi« na ozadju tedaj she razmeroma aktualnega »new age«, coenovski so redkobesedni minimalisti, ki jim niti »new age« ne pomeni nich, nimajo vech niti retorichnih iluzij, vrtijo pa se, enako kot »tarantinovci«, v istem brezizhodnem družbenem krogu.)

STREGEL SEM ANGLESHKEMU KRALJU (*Obstuhoval jsem anglickébo krále*; Cheshka, 2006; kino Vich, 29. 4. 2008). Klasik cheshkega in eno veljavnejshih imen svetovnega filma Jiří Menzel je po vechletnem premoru posnel film po istoimenskem romanu Bohumila Hrabala. V tradiciji cheshkega shvejkovskega humorja, ki kljub elementom inteligentne ironije ni zmeraj brez priokusov

stereotipne (endemichne) infantilne afektacije, v smislu katere prichujochi film, katerega glavni junak se imenuje Jan Dite (Janez Dete, po potrebi ponosen na nemshkega prednika z imenom Johann Ditie), ne najbolj vshechno spominja tudi na francoski animirani *Ratatouille*, je predstavljen »lahkotno samoironichen« pogled na cheshko izkushnjo »zlatega preroda« po prvi svetovni in v zgodnjih 30-ih ter nato na srehanje z nacizmom, na nemshko okupacijo in naposled she na uvozheni ruski stalinizem (slednji je, v shkodo filmu, le blede in zozheno nakazan). Sicer tradicionalno elegantno posneto, toda z gostobesednim antifilmskim »off« citiranjem iz romana in s forsirano glasbeno spremljavo, ki she poudarja vtis (mittelevropske) operete. Zgodba je v osnovi preprosta, le obilno sekvencirana s fleshbeki: o skromnem natakarkju, nekakshnem prototipu cheshkega »prebrisanega tepchka«, ki se skusha ne glede na chas katastrofalnega zgodovinskega dogajanja z razlicnimi triki prebiti v bogatashko (hotelirsko) elito, pri tem pa nima zadrzhka niti do poroke z »rasno arijsko Nemko«, ki mu umre v gorechi bombardirani hishi, on pa nato petnajst let gnije v stalinistichni jechi, iz katere pride kot »bivshi chlovek«. V celoti vzeto: kljub nedvomnim formalnim kvalitetam v glavnem brez prebojnejshga humorja in brez izrazitejshe dramatichne sugestivnosti, kakrshno potrebuje tudi vsaka komedijska ambicija. Ochitno tudi shvejkovski manirizem ne more brez posledic v nedogled ponavljati svojih klishejev.

Chlovekov razvoj

*Evgen Spektorski*NASTANEK IN TEZHNIJE DANASHNJEGA
NACIONALIZMA

Med problemi, ki otezhujejo in deloma tudi izzivajo moderno krizo, zavzema vazhno mesto *nacionalizem*, t.j. stremljenje, naj se i osebnost i družba i država podredijo narodnostni ideji¹ in da se njej prilagodi celotno njihovo zhivljenje. To stremljenje postavlja v ozadje vchasih vse druge politichne in socialne skrbi. Zato ni odvech, ako pregledamo, kako je to vprashanje nastalo in kakshne oblike je dobilo v danashnji dobi.

Narodnost kot sredishche zajednishkega zhivljenja je nov pojav. She skoro do nedavnega so smatrali za tako sredishche monarha ali drzhavo. Bili so chasi, ko so smatrali kot jedro ljudske zajednice monarha in njegovo potomstvo, ki se je imenovalo v Franciji »rasa«, ne pa družbo ali državo. V dobi Ivane Orleanske se je smatralo kronanje kralja za reshitev Francije. Drzhavne himne vseh monarhij so molitve, naj Bog ohrani kraljevo osebo. Pojem »nacijek« je v skladu z etimologijo te besede pomenil rojstvo, toda to se je nanashalo samo na visokorodne monarhe ali blagodorno plemstvo okrog prestola. Prav v tem smislu je rekel Ludovik XIV.: »Francije ne predstavlja nacija, ampak kraljeva oseba.« V istem smislu je pisal tudi Montesquieu: »Nacija, to so velikashi in shkofje.« (La nation, c'est à dire, les seigneurs et les évêques.) V politichnih pamfletih »monarhomahov« (XVI. stol.) se naziva plemstvo »narod« (populus, v razliko od plebs). Nemshki patriotizem pred XIX. stoletjem se ni nanashal na ochetovo domovino (Vaterland), ampak na monarha kot ocheta dezhele (Landesvater). Ko je bil Königsberg za chasa sedemletne vojne pod rusko okupacijo, je o priliki svechane akademije v proslavo godu ruske carice Jelisavete proslavljal königsbershki rektor carico kot severno Landesmutter. Med navzochimi profesorji je bil tudi Kant.

Svojevvrsten poskus po svetovni vojni, da bi celo v republikah prerodili kult drzhavnega poglavarja kot narodnega ocheta, pomeni proslavljanje Masaryka kot »tatichka«, Pilsudskega kot »deda« in Kemala kot »Ata-Turka«. O priliki letoshnjega X. kongesa »Komsomola« je sovjetska »Pravda« imenovala celo Stalina »ocheta narodov«.

V zvezi s takim pojmovanjem politichne vernosti se zvestoba ni nanashala na domovino, ampak na osebo njenega poglavarja. Zato niso smatrali za izdajstvo, ako je kdo prestopil v sluzhbo tujega monarha. Princ Evgen Savojski, po rodu Francoz, je sluzhil Habsburzhanom in je premagal ne-le samo Turke, ampak celo tudi Francoze. Samo po nakljuchju niso uslishali proshnje mlademu Napoleonu, da bi ga sprejeli v rusko vojsko. Toda njegov korzichanski rojak Pozzo di Borgo je

postal ruski zunanji minister ter je izrabil ta položaj, da se je temeljito mashcheval nad Napoleonom. Oče nemške vojne znanosti (Kriegswissenschaft) Clausewitz se je boril leta 1812 kot ruski oficir proti nemškim četam, katere je pripeljal s seboj Napoleon. Grof Kapodistrias, čigar predniki so izhajali iz Istrije, je bil ruski diplomat, preden je postal predsednik grške republike. Leta 1867 je napravil sporazum med Avstrijo in Ogrsko kot avstrijski ministrski predsednik bivshi saksonski minister grof Beust.

Drzhavno rodoljubje se je pojavilo shele tedaj, ko je bila drzhava postavljena nad vladarja in plemstvo ter so postali ne-le samo drzhavljeni, ampak tudi vladajoči oblastniki sluzhabniki drzhave. Eden izmed prvih rodoljubov te vrste je bil ruski car Peter Veliki, ki je smatral svoje samodrhavje kot samozhrtvovanje. Pred poltavsko bitko je nagovoril vojake: »Ne mislite, da se borite za Petra, ampak za drzhavo, ki je Petru izrochena.« Njegovemu zgledu je sledil pruski kralj Friderik II., ki se je proglasil za prvega drzhavnega sluzhabnika.

Narod se pojavlja namesto monarha in drzhave kot sredishche zajednishkega zhivljenja shele v dobi francoske revolucije. Toda prvotno ta pojem ni pomenil nacionalnosti. V zvezi z znamenito »Deklaracijo chlovechanskih in drzhavlanskih pravic« iz leta 1798 so postavili nachelo, da so vsi ljudje, ne glede na njihovo nacionalno pripadnost, enaki, ker so vsi samo ljudje. Vsakdo ima na vsakem drzhavnem ozemlju pravico biti drzhavljan. In vsi taki drzhavljeni v vsaki drzhavi tvorijo suveren, t. j. vladajoch narod. Toda beseda »narod« se she ni jemala realistischno v pomenu nacionalne celote, ampak nominalistischno kot skupina poedincev, nezavisna od njihove nacionalnosti. Shele ko se je združila proti revolucionarni Franciji koalicija tujih drzhav, se je pojavil francoski nacionalizem. Niso se vech zadovoljevali samo s tem, da bi bil vsak Francoz »chlovek« in »drzhavljan«, ampak so zahtevali od vsakogar, da je najprej rodoljub, »patriot«. In rodila se je himna »marseljeza«, ki se zachenja z besedami: »na boj, sinovi domovine«. Danton ni hotel ubezhati, ker je smatral, da »se domovina ne nosi na podplatih«.

Ko je francoska revolucionarna vojska preshla iz obrambe v ofenzivo, zlasti pa, ko je Napoleon proglasil »veliko nacijo« (la grande nation), je to izzvalo tudi pri drugih narodih nacionalistischno valovanje. Na eni strani je okrepila narode, ki so bili pod tujo oblastjo (zlasti juzhne Slovane) in pri katerih so ostale samo reliquiae reliquiarum njihove kulture, a v Nemchiji je izzvala francoska invazija prebujanje nacionalne samozavesti v borbenni nacionalizem. Nacija je bila proglašena za zhiv organizem z dusho, ki se izzhivlja v kulturi, knjizhevnosti, zlasti v jeziku, kakor je rekel Viljem Humboldt: »v pravi domovini chloveka«. Jungmann je trdil: »kolikor jezikov, toliko narodov«. Italijanski rodoljub Mancini je zahteval za vsako nacijo tudi politichno samostojnost, ker je trdil, da se morajo smatrati kot pravi subjekti mednarodnega zhivljenja ravno narodi, ne pa drzhave.

Med tem ko so se navdushevali slovanski buditelji ter mladina v Nemchiji in Italiji za nacionalni prepород in nacionalno zedinjenje, se je oficialna evropska politika v

dobi med dunajskim kongresom in revolucijo leta 1848 pogajala po principu takega status quo, za katerega je veljalo staro nachelo, da predstavlja državo ne nacija, ampak monarh. Po tem nachelu je nasprotoval Metternichu stremljenju za zedinjenjem vseh Italijanov v eno državo, ko je trdil, da je Italija samo geografski, ne pa politični pojem. Na dunajskem kongresu pa se je württembergski delegat posmehoval zhe sami misli, da so Prusi, Bavarci, Saksonci itd. »tako rekoch en narod« (so zu sagen eine Nation). Vendar sta v tej dobi dva dogodka očitno pokazala, kako velik razmah je zhe dobila nacionalna ideja in kako dobiva odločilen vpliv tudi na državno politiko. To sta bili vstaji v Grčiji in na Poljskem. Grška vstaja je izzvala pri vseh evropskih narodih »filhelenizem«. Pod vplivom tega so se zavzele ruska, angleska in francoska vlada za grške nacionaliste, ki so se uprli proti legitimni² turški oblasti. Posledica tega je bila, da – kakor je rekel Presheren – »Turchije kraljestvo v Heladi konchal je Navarin«. Enako je izzvala poljska vstaja leta 1831 velike simpatije v zapadni Evropi; dasi sicer ni prishlo do intervencij, vendar je francoska vlada zavzela simpatično stališče do poljskih upornikov.

Razvoj nacionalizma je mnogo pospeshila revolucija v letu 1848. V Franciji ni uspel poskus, da bi zamenjali narodno trobojnico z internacionalno rdečo zastavo. Tudi druga francoska republika se je proglasila za zashchitnico vseh narodov, ki streme k politični samostojnosti. Napoleon III. je unichil drugo republiko, toda obdržal je to njeno težnjo. Nemci so zahtevali preko revolucionarnega frankfurtskega parlamenta zedinjenje Nemčije. Slovani pod habsburško oblastjo so proglasili na prashkem kongresu borbo za svojo nacionalnost. Ni pa uspelo Marxovemu in Engelsovemu »komunističnemu manifestu«, da bi zamenjal tako rekoch vertikalno nacionalno solidarnost ljudi raznih razredov, toda iste narodnosti, s horizontalno internacionalno solidarnostjo kapitalistov na eni strani ter delavstva na drugi strani. Nacionalno vprasanje se je pokazalo kot močnejše od socialnega. Zato je popolnoma naravno znanstvenik baron Eötvös v svoji knjigi *O vplivu temeljnih idej XIX. stoletja na državo* (1854) zamenjal znamenito geslo francoske revolucije »svoboda, enakost in bratstvo« z geslom »svoboda, enakost in nacionalnost«.

Po revoluciji leta 1848 je začela reshevatı nacionalno vprasanje država, dochim se je dotlej zavzemala zanj le napredna in revolucionarna inteligenca. Chesar ni mogla dosechi »Mlada Nemčija«, namrech nacionalnega zedinjenja, in sicer na podlagi tistega »mladonemškega« programa, ki ga je proglasil revolucionarni frankfurtski parlament, je dosegel Bismarck s politiko »krvi in zheleza«. Italija je s pomočjo Francije pretvorila svoj polotok, razdeljen med vech dinastij, v nacionalno državo. V parlamentih so se pojavile nacionalistichne stranke. Nacionalizem se je prebudil celo pri Zhidih, ki so dotlej kolebali med kozmopolitizmom in asimilacijo ali pa se zadovoljevali samo s svojim kultom in biblijo kot »portativno domovino« (kakor se je izrazil Heine). Renner je glede na to novo stremljenje dopolnil teorijo o teritorialni avtonomiji z zahtevo po personalni

avtonomiji za tiste nacionalne skupine, ki so izgubile zvezo s svojo domovino. Herzl je sel še dalje in je leta 1896 izdal knjigo z naslovom *Zhidovska država*, ki je dala temelj sionizmu.

Vsi ti dogodki so izzvali veliko zanimanje za nacionalno vprasanje. Gumpłowicz je proglasil prav narodnost kot temeljnega chinitelja socialnega zhivljenja. Pojavilo se je tudi vech teorij o bistvu nacionalnega vprashanja. Najvech uspeha sta imeli dve, namrech nominalistichna in realistichna. Po nominalistichni teoriji je narodnost samo unitas compositionis, po realistichni pa unitas essentiae. Renan je formuliral nominalistichno teorijo takole: »narodnost je vsakodnevni plebiscit«. To pomeni, da vsak poedinec po svoji volji izbira ali (kakor se govori v mednarodnem pravu) optira svoje nacionalno pripadnishtvo. Vsakdo lahko prestopi iz ene nacionalne zajednice v drugo. Ako ogromna vechina tega ne dela, je to znak, da pripisujejo velik pomen temu, da pripadajo ravno svoji narodnosti. Drugo, realistichno teorijo so oblikovali nemshki nacionalisti. Treitschke je trdil, da je narodnost samonikla in nepremagljiva sila, ki vre kakor iz vulkana in se elementarno shiri ter rushi vse, kar ji je napoti.

Ko se je v svetovni vojni sprozhilo vprasanje o njenem cilju, so prav nacionalni problemi dobili v druzhabni in diplomatski akciji pomemben vpliv. Sprozhilo se je vprasanje o nujni potrebi zamenjati staro politichno mapo Evrope z novo, nacionalno. Zlasti veliko navdushenje za to idejo je bilo v Severni Ameriki. Leta 1916 je proglasil amerishki institut za mednarodno pravo nacionalistichno »Deklaracijo o narodovih pravicah in dolzhnostih«, ki naj bi dopolnila »Deklaracijo o chlovechanskih in drzhavljanskih pravicah« iz leta 1789 v smislu Mancinijeve teorije o pravicah vsake narodnosti do politichne samoodlochbe. Isto idejo so vsebovale znamenite Wilsonove tochke o pogojih miru, ki so zahtevale tudi »ustanovitev skupnega drushtva narodov«. Versajske in druge mirovne pogodbe pa niso bile sklenjene na podlagi teh amerishkih sugestij, ampak so ohranile in celo poudarile primat drzhave nasproti naciji. Pod imenom »Drushtva narodov« so ustanovili drushtvo drzhav in dominionov. Nekoliko dushka so dali tudi nacionalnim tezhnjam v zashchiti nacionalnih manjshin, a to zelo skromno. Pustili so celo vrsto perechih nacionalnih vprashanj in sporov nereshenih.

Nacionalne strasti pa se po svetovni vojni ne-le niso polegale, ampak so nasprotno postale celo silnejshe. Skoro vsi ljudje so postali nacionalisti z zelo obchutljivo in bolestno nacionalno ambicijo. Prishlo je zhe tako dalech, da se n. pr. celo mednarodne nogometne tekme pretvarjajo v buchne nacionalne manifestacije. Celó socializem, ki je hotel zavrechi nacionalizem kot umazano navlako (Nationaldreck, kakor se izrazha Engels), je zhe dobil mochno nacionalno obelezhje, o chemer izprichuje povojna francoska razprava (Laskine, *Le socialisme suivant les peuples*, 1920). Pisatelj dokazuje, da dobiva socializem v razlichnih narodih »najrazlichnejshe oblike, najbolj nasprotujoche si forme«. Mussolini je nekoch izjavil, da proletariat po svojem bistvu sploh ni internacionalen. Sombart oznachuje rezhim v danashnji Rusiji takole: »Zhidge so iznashli sistem, Tatari so ga

uvedli v delo, Slovani pa so ga doslej – trpeli.« (Der proletarische Sozialismus, zehnte Auflage, II. Band, 1924, str. 517.) Poskus boljševikov, da bi se Rusija internacionalizirala in da bi se unichilo celó ime Rusija, je naletel na močno nacionalno opozicijo. V prebivalstvu se je neprichakovano zbudilo tisto »chustvo, ki se redko razkriva, ker je pri Rusih sramezhljivo, ki pa tli v globini dushe vsakega Rusa – to je ljubezen do domovine«, o kateri je pisal Tolstoj v *Sevastopolskih povestih*. To je mórala uposhtevati tudi sovjetska vlada. Tako n. pr. vsebuje uvodni chlanek oficialnega moskovskega lista *Pravda* (1. februarja 1956) nacionalistichen slavospev »ruski kulturi« in »ruskemu narodu, prvemu med enakimi«. V Nemchiji je premagal Hitlerjev nacionalni socializem Marxov internacionalni socializem. V Cheshkoslovashki so mestni proletarci kljub geslu »proletarci vseh dezhel, zedinite se!« tako neenotni ravno v nacionalnem pogledu, da obstojata dve samostojni stranki socialnih demokratov, namrech cheshka in nemshka stranka. Enako obstojata prav v tej dezheli kljub vsemu univerzalizmu katolishke cerkve tudi dve nacionalni katolishki stranki: cheshka in slovashka. Celó v Franciji, ki se je splošno smatrala za trdnjavo nacionalnega univerzalizma, se razlega zdaj geslo »Francijo Francozom!« O priliki letoshnjih volitev francoskega parlamenta je imel ministrski predsednik Albert Sarraut v radiu govor, v katerem je poudaril prvenstvo nacionalnosti (la primauté du national). Zhidje se z vso vnemo bore za ohranitev in razvoj svojega »nacionalnega ognjishcha« v Palestini. Naposled so dobili tudi med Slovani usodni prepiri, o katerih je shkodozheljno pisal zhe v VI. stoletju car Mavricij, zdaj prvenstveno nacionalistichen znachaj.

Nacionalizem je prodril celo v področje znanosti. Tako n. pr. trdi poljski znanstvenik, profesor varshavske univerze Sigismund Cybihowski, da »mora biti metoda v drzhavnem pravu in drzhavoslovju nacionalna«. (*Deutsche juristen-Zeitung*, 1934 den 15. Mai; str. 645). Slavni nemshki znanstvenik Filip Lenard, ki je dobil leta 1920 Nobelovo nagrado, je izdal leta 1936 knjigo *Deutsche Physik*. She vech, pojavljajo se celo poskusi nacionalizirati – Boga. Leta 1930 je izdal Nemeec Sieburg knjigo *Dieu est – il français?*, v kateri ochita Francozom, chesh da so pofrancozili Boga. Italijanski nacionalisti se navdushujejo za Christo Romano. V tretjem cesarstvu poskushajo pretvoriti krshchanstvo iz univerzalne religije v »nemshko krshchanstvo« ali zamenjati ga z nekako popolno nacionalistichno »nemshko vero«. Ne zavrachajo krizha, a zahtevajo, da bodi »kljukasti krizh«; ne zavrachajo vere v odreshitev in odreshenika (Zvelicharja), a postavljajo Hitlerja kot odreshenika, ki mu gre hosana »Heil Hitler!« Mussolini je proglasil »mit nacije«. Fashistichni kredo se glasi, da je »fashizem vera«, katere »apostoli« so ljudje v chrnih sracijah. Po vsem tem ni chudno, da trdi v 20. stoletju Izrael Zangwill, da je nacionalizem edina religija bodochnosti, saj je leta 1861 proglasil Renan religijo liberalizma. Francoski pisatelj L. Romier dokazuje v svoji knjigi *Explication de notre temps* (1925), da je za nasho dobo poleg mashinizma karakteristichna »religiozna ideologija« – nacionalizem.

Kriza modernega kulturnega in političnega zhivljenja obstoji v veliki meri v tem, da se zapleta borba okrog nacionalizma in internacionalizma ter okrog raznih celo nasprotnih si nacionalističnih teženj. Kakshne so te težnje? Trojne: sredobezhne, sredotezhne in osvajalne.

Sredobezhne težnje se izražajo v tem, da se v celi skupini modernih drzhav pojavlja tako zvani regionalizem, t.j. samozavest oblasti, ki zhivi v spominih na nekdanjo plemensko samostojnost. V tem pogledu so zlasti karakteristični regionalni pokreti v moderni Franciji: bretonski, normanski in provansalski. Dasi so smatrali Francijo she do nedavnega kot vzor drzhave, kjer so si drzhavljeni nacionalno edini in brez vsakršnih nacionalnih nasprotij, so se neprichakovano pojavile v njej separatistichne struje. Provansalski rodoljubi trdijo celo, da je njim shpanska Katalonija blizhja od Francije, bretonski fanatiki pa so celo razrushiili neki francoski spomenik in propagirajo svoj nacionalizem s terorjem. Letos spomladi so hoteli zazhgati magistrat v Nantesu in tudi po drugih mestih.

Po vsem tem in iz sredobezhnega nacionalizma, ki se je pojavil v Alzaciji po njeni prikljuchitvi Franciji, vidimo v moderni francoski knjizhevnosti, ki obravnava nacionalno vprashanje, stremjenje, da hochejo teorijo o volitvi in plebiscitu narodnosti (*nationalité électorale*) zamenjati s proglastitvijo primata drzhave – (Johannet, *Le principe des nationalités*, 1925) – ter z »deklaracijo o pravicah drzhave« (Le Fur, *Races, nationalités, États*, 1922).

Sredotezhni pravec modernega nacionalizma se izrazha v težnji, da naj se zdruzijo vse osebne, družhabne in politichne sile v enotno nacionalno celino. Da se lochi ta pravec od diferenciacije, t.j. od razdeljevanja in razdvajanja, se imenuje integracija. Taka integracija se proglastha v fashistichni Italiji in v nacionalno-socialistichni Nemchiji. Po prvem chlenu Mussolinijeve »uredbe o zaposlitvi« (Carta del lavoro) iz leta 1927 »je italijanska nacija organizem, chigar cilji, zhivljenje in delovne metode so po svoji mochi in trajni vrednosti vazhnejshi od razcepljenih kakor tudi od zdruzhenih posameznikov, ki sicer tvorijo nacijo. To pa je moralna, politichna in gospodarska celina, ki se integralno ostvarja v fashistichni drzhavi.« O taki drzhavi je dal Mussolini znamenito izjavo: »Vse za drzhavo, nichesar mimo nje, zlasti pa nichesar proti njej!« Chisto enak smisel ima tretje cesarstvo, ki naj po Hitlerjevi formuli »Das Einzelne ist nichts, das Volk ist alles« ostvari nacionalno integracijo Nemcev, in sicer samo Nemcev. Skrb za etnichno chistost nemshke rase izgleda, kakor da izkljuchuje tudi najmanjsho osvajalno težnjo, in profesor Carl Schmitt trdi, da nemshki ideal ni »universum«, ampak »pluriversum«. Tako si tolmachijo tudi one pomirljive izjave, ki jih vchasih daje Hitler.

Toda osvajalni nacionalizem se ne zadovoljuje samo z zedinjenjem vseh ljudi iste narodnosti v eno trdno celino, ampak težhi tudi za tem, da si osvoji bodisi kulturno, bodisi politichno tudi druge narodnosti. Imperializem je dobil tolikshen razmah, da je napravil francoski pisatelj Ernest Sellière iz njega kar cel metafizichni sistem. V Mussolinijevi drzhavi se ne proglastha mirna italietta, ampak izzivajojcha italianità. She bolj vznemirjajojcha je v tem pogledu popularna nemshka

teorija, ki ji ni dovolj samo totalitarna integracija vseh Nemcev, ampak je treba tudi njihove ekspanzije, ker se smatrajo Nemci za »gospodski narod«, kateremu je svetovna zgodovina izročila vladanje nad drugimi narodi in mu dala tudi pravico, da celó unichi tiste, ki bi ga ovirali na njegovi triumfalni poti. To chisto naravno izziva nezaupanje v miroljubne izjave Hitlerjeve in njegovih diplomatov.

Srednjeveshki »ungarizem« je po nachelu sv. Shtefana »regnum unius linguae imbecille est«, che zhe ne stvarno, pa vsaj nachelno dopushchal mirno zajednishko zhivljenje razlichnih narodnosti pod isto krono, toda moderni »madzharizem« je tudi nachelno osvajalen ter zahteva tudi madzhariziranje Nemadzharov. V zadnjem chasu so se razmahnile enake struje tudi na Poljskem. Johannot trdi, da je Poljska imperij ali pa nich. Na filozofskem kongresu v Pragi meseca septembra leta 1934 je poudaril poljski filozof Lutoslawski chisto v duhu novega poljskega imperializma, da spadajo v bodocho integralno poljsko »nacijo« razen Poljakov tudi Litvanci, Malorusi, Romuni in celo tudi – Chehi.

Take so osnovne tezhnje modernega nacionalizma. Tezhko je presoditi, katera bo zmagala. Ne vemo sigurno niti tega, ali vodi moderni nacionalizem, cheprav z velikimi tezhkochami, do miru med narodi ali pa jih zhene v novo bratomorno vojno. Jasno je samo to, da se opira usoda posameznih narodov in tudi sama ohranitev njihova v danashnji dobi v veliki meri na njihovo nacionalno zavest in odpornost. V neverjetno napeti danashnji mednarodni atmosferi ne gre le za vprashanje o razdelitvi trzhishch in ekonomskih sfer, ampak tudi za razdelitev narodnostnih sfer, t. j. tistega, kar imenujejo Nemci Volksgebiet ter Kulturgebiet.

(Misel in delo; kulturna in socialna revija, 1936/7-8)

¹ velikonacionalni – »la grande nation«, kot je razvidno v nadaljnjem tekstu (op. ur. R. Sh.)

² legitimni – dejansko v pomenu: legalni (op. ur. R. Sh.)

Che pogledamo le skope biografske podatke o Evghenu Spektorskem (glej op. Ivo Antich, na str. 48), lahko rechemo, da je njegova osebna usoda – simbolichno recheno – »usoda vechnega emigranta«. V nashem izrazhanju pa je Evghen Spektorski (Jevghenij Vasiljevich Spektorskij) individuum, svobodomislec, ki se ne ukloni (ne poda) nobenemu sistemu, raje izbere samo-svoje mishljenje kot pa minimalno prichakovani konformizem, ki se prichakuje od nosilca ugledne vloge (sluzhbe) v sistemu. Zato izbere emigracijo vsakich, ko postane njegovo razmerje do deviiiranega sistema zanj ne le nevzdrzhno, marvech nemogoche.

Che se poglobimo v njegov gornji zapis *Nastanek in tezhnje danashnjega nacionalizma*, nedvoumno uvidimo: kaj je bila takrat in je she danes temeljna razlika med Nacijo in narodom, med nacionalizmom in narodovim samo-zavedanjem (narodove identitete). Brisanje te razlike pod pretvezo globalizma (prej proletarskega internacionalizma, kozmopolitizma) je prignano do absurda, tako da se Slovenci kot narod zopet chutimo krive pred obtozhbo nacionalizma.

(Op. ur. Rajko Shusstarsich)

Rajko Shushtarshich

NASHE RAZMERJE S SISTEMOM – NEODVISNI SRP

*Sejal je veliko, žbel malo, skoraj nich,
žagotovo nichesar, kar bi žhelel sistem.
Uresnichili pa smo: svojo neodvisnost –
svobodo misli in pisanja.*

Naslednje leto bo dvajseti letnik *Revije SRP*, s koncem leta 2012 bo ali bi revija izpolnila svoj program. Devetnajst ali dvajset let izhajanja neke revije pa ni ravno majhna doba, posebej ne revije, ki ima za vrednotno orientacijo Svobodo, Resnico, Pogum; ki jo je sistem od ustanovitve naprej ukinjal, revija pa je to ukinjanje vestno belezhila in sproti objavljala v dokumentih.¹ Veliko besed smo porabili, da bi obranili oziroma ohranili neodvisnost, svobodo misli in izražanja individuumov, se pravi individualnih umov, ki se v svojem mishljenju in ustvarjanju ne udinjajo sistemu. Formalno-pravno smo neodvisnost dosegli shele leta 2003, ko je Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije revijo zavrlo oziroma diferenciralo, po šestih letih pa je sistem she potrdil ta sklep s pravnomočno sodbo Vrhovnega sodishcha Republike Slovenije z dne 10. septembra 2009. (Ta proces je she posebej natanchno opisan v e-knjigi *Zbigosana ustvarjalnost*.²) Svojo dejansko neodvisnost pa smo zapisali zhe ob ustanovitvi, bolj določno sem jo poskushal izraziti leta 1999.³ Danes jo le reflektiram (primerjam) s svojimi takrat zapisanimi ugotovitvami.

She prej pa poglejmo na zadevo z druge strani. Nekaj let je bila *Revija SRP* celo prejemnik subvencij MzK RS (cheprav zgolj simbolichnih, natanchneje recheno: sramotno nizkih). Sistem nam je na vsak nachin hotel pomagati, da bi se uveljavili na trzhishchu blaga in storitev. Pravi odnos pa je bil zhe od ustanovitve naprej zgolj prizadevanje, kako se s chim manj hrupa znebiti nadležhne revije – kako jo diferencirati. Za sistem smo namrech bili le skrajno sumljivi osebki, potrebni nadzora, systemske kontrole; zgolj neudomacheni, tj. nesocializirani individui (posamezniki), malodane teroristichna svojat (tudi to nam je bilo perfidno servirano z najavo odlochbe in s samo odlochbo, obe datirani na isti dan, in to ravno na »obletnico« – 11. sept. 2002, dokumenta pa nista bila izdelek kogarsibodi, ampak vishjega inshpektorja za chistunstvo – svetovalca vlade Republike Slovenije).⁴

Za nas pa je bistvo seveda ravno nasprotno: problematičen je sistem, njegova duhovna neobchutljivost za chloveka, sistemski redukcionizem individuumov na zgolj vlogo posameznikov in skrajno neutemeljena (nelegitimna) hierarhija povzpeticov v vsakokratnem sistemu.

Potemtakem bi bilo morda she najblizhje resnici, ko bi rekli, da si neodvisnosti nismo ne priborili ne pri-svojili (ker ni bila v lasti nikogar, razen nas samih), in da je bil *SRP* tudi pri tem osamosvajanju svojski, se pravi samo-svoj. Sistemski vlogoslovci bodo seveda trdili, da neodvisnih revij ni, tudi *Revija SRP* naj bi bila odvisna, vsaj od nekoga, npr. od mene (odgovornega urednika). A jaz sam, ne kdo drug, brez sodelavcev – avtorjev, posebej ne brez aktualnega urednistva – bi ne mogel izdajati revije. Torej smo odvisni samo drug od drugega. Taka revija je mogoča le s spontanim sodelovanjem individuumov, tj. individualnih umov.

Morda pa bodo nekoch neke druge individuumove v nekem drugem sistemu she najbolj zanimala zgoraj omenjena dokumentirana dejstva, ki prichujejo, kako je v post-totalitarnem sistemu (in v kakem post-drugachnem tudi) sploh mogoče obstati kot neodvisna revija. Nasha vrednotna orientacija, objavljana na koncu vsake shtevilke revije, je okvirno vzdrzhala preizkushnjo, vsaj tako se to meni kazhe. Vsebine za nadaljevanje take revije, ki ji je okvirno vodilo svobodno in pogumno iskanje resnice o chloveku v sistemu, ne bo nikoli zmanjkalo. Tudi prikrievanih, zabrisanih in ideoloshko izkrivljenih dejstev iz nashe zgodovine ne bo mogoče kar tako na hitro izchrpati. Kajti sistem se neizmerno trudi, da bi na vsak nachin brisal zanj neprimerna dejstva iz nashega *Zgodovinskega spomina* in prav tako dejstva, prichujocha za nash *Zgodovinski spomin* (to sta bili namrech v reviji rubriki, she posebno pomembni za nashe razmerje s sistemom). Za tretjo rubriko – *Chlovekov razvoj* – pa je znachilna nekoliko vechja raznolikost glede njenih vsebin, zato velja biti nekoliko strpnejshi tudi pri njenem razumevanju. V tej rubriki se avtorji in nashi prispevki v njej she najbolj razlikujemo: od prispevkov o konkretnih posameznih dejstvih, indikativnih za sistem (vchasih ironichnih – po pripovednem izrazu), do takih, ki so blizu utopichnim zamislim, pa vendar to niso. Kdaj pa kdaj je bilo neizogibno tudi kaj povprashati mogočne administratorje, cheprav v nashem razmerju odgovora niti nismo prichakovali. Pa tudi sami smo se sprashevali, kajti vprashanj je vedno veliko vech kot pravih odgovorov; do slednjih se ni lahko dokopati. Hvalili in slavili smo karseda malo; hvalospevi bi bili she najbolj dopadljivi skrbnikom – usmerjevalcem kulture na Minikultu, a verjetno ni treba rechi, da taka poroka, tudi che bi jo hoteli, ni bila mozhna. Ni pa mogoče prichakovati, da bi taka revija svobodomiselnih individuumov (»frajgajstov«) imela kak skupen program v smislu uglashenosti oziroma enumnosti ali celo jasno izrazhene cilje, posebej ne takih za danashnjo rabo. Takoj bi nas zaneslo v vode sistema, njegove ideologije.

Zagotovo pa ima *SRP* jasno izražene smotre. Sicer pa, ne glede na svojskost sodelavcev-individuumov in vsebinskih sestavin revije, je bilo temeljno prizadevanje skupno:

Iskali smo odtenke dushe in iskre duha. Zakaj bi bilo to zavrženo pochetje? Koliko tega smo nabrali in priobčili na svojski način, pa bodo, če bodo, razbrali bralci-zapisovalci chez kar nekaj let; pochakati velja vsaj dotlej, ko bo premenil sistem. Prej pa bi bilo nesmiselno, vnaprej bi bilo ujeta v zameglje(val)ne razprave sistemskih vlogoslovcev.

Tako sem razumel neodvisni *SRP*, nas in nashe temeljno razmerje s sistemom: kot individuum – Rajko Shushtarshich. Vsak od individuumov pa ga vidi drugache – po svoje! (Op. avt.)

V Ljubljani, 10. julija 2011

¹ *Dokumenti uredništva v Revijah SRP (od leta 1993)* http://www.revijasrp.si/knrevsrp/avtkaz/z_dokumenti.htm

² *Zhigosana ustvarjalnost [Elektronski vir]; Rajko Shushtarshich, Franci Zagorichnik, Matjazh Hanzhek - Ljubljana : Revija SRP, 2003-2009.* <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/pogum2003-3/zhigo.htm>

³ *Vrednote socialne stratifikacije Matjazh Hanzhek, Rajko Shushtarshich; Uvod ali predgovor - Ljubljana, 1999* <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/pogum1999-1/uvod1.htm>

⁴ *Dokument 1: Najava odločbe; Dokument 3: Odločba visnjega inshpektorja; Vprashalnica, Chemu taki toni?* <http://www.revijasrp.si/knrevsrp/revsrp53/rajsh53/chemu53.htm>

³ UVOD ALI PREDGOVOR

(iz leta 1999)

Res nepotreben je, tale uvod ali predgovor, kakor hochete, pa vendar, za vsak primer ..., ker vem, da se vechina bralcev danes najprej vprasha:

»Kaj je zdaj to?«

in

»Kdo je za tem?«

ter

»Kaj hochejo, zhe spet?«

itn.

ipd.

vam bom vseeno poskusil pojasniti, pa cheprav, malo vas je, ki bi she verjeli zgolj besedi, prevech besed je bilo zlaganih doslej.

Ne, ne,
ni program kake politichne stranke,
ne njeno nabiranje glasov volivcev;
ne vodi nas kaka skrivna lozha,
ne katera od mogochnih institucij;
ne duhovni vodniki,
ne agitatorji,
ne propagandisti, nismo;

niti civilna druzhba ni za tem, ker njeni predstavniki so zhe razporejeni
– med Njimi so – pa saj ni chudno,
ko se danes pri nas skoraj vsi, ki dajo kaj nase, ukvarjajo z mislimi:
kako do oblasti, se ji posoditi, in zopet odposoditi,
ne da bi plachal ceno svoje zveze – zaveze;
drugi pa: kako chim vech na hitro polastniniti, ne da bi
se vprashal, kaj je z bednimi in obubozhanimi, saj eno
gre z drugim – bogastvo gre z bedo – enega brez drugega ni;
in tretji (skupaj, z zhe omenjenimi): kako chim vech potroshiti,
da se vidi »Who is Who« (kdo je kdo).

Ne, politika,
ne, religija,
ne, znanost,
she kultura ne;
niso za to,

kar hochemo, cheprav bi v slednjo naravno sodili, pa nas noche, in sama sebe tudi ne.
»Kaj pa, che nas mamite v kako novo gibanje?«
boste morda she vprashali. Zhal ne, cheprav, morda nekoch,
ne bi se branili, che bi bilo spontano, in bi ne bil animator kdo od zhe omenjenih.
Je tako gibanje sploh
mogoche?

Morda, nekoch.

»Kaj pa vrednote, ki jih prodajate?«
se boste gotovo she vprashali.
Prodajamo samo »artikel«?

Ne!
Vrednote niso na prodaj!
Vrednot vam nihche ne more prodati;
ne prodati, ne vsiliti,
ne vzeti, che jih vsaj slutite v sebi,
che tega sami nochete.
To je to!
Tako!

Rajko Shushtarshich
Ljubljana, februar 1999

Za zgodovinski spomin

Fran Levstik

MISLI O NARODNOSTI

MISLI O NARODNOSTI

I

Po vseh kraljevinah in dezhelah nashega cesarstva, koder bivajo Slovani, gojé in oznanjajo domoljubje, prisrčne zhelje, da bi jim bila narodnost zagotovljena. Zlasti Slovenci se potezamo, ne samo, da nam se narodnost pripozna v drzhavnopravnem oziru, temvech da se tudi narod vpelje v dejansko, javno zhivljenje. Zdaj se she bolj vprasha nego prej: chesa nam je treba, da pridemo tja, kamor bi radi? V chem najdemo najkrepkejshe poroshtvo in gotovo, trdno brambo svoji narodnosti? Preverjen sem in trdim, da najpoprej v sebi in svoji lastni mochi, in ako tu ne, potlej nikjer. V sebi, v lastni navdushenosti moramo izvirka narodnemu razvoju iskati, in tudi najdemo ga. Razen te podloge pa dalje potrebujemo she drugih naprav, ki so tudi primerna poroshtva nashi narodnosti. Da to dokazhem, treba obshirnejshega razgovora.

Narodnost je visoka, rodovita, zhivotvorna misel kakor svoboda, vera in druge. Misli so si v rodu; logichno se torej morejo primerjati druga drugi; sklepati se dá od druge do druge. Che le povrhu preishchemo misli o svobodi in veri, vidimo, da sta dolgo dremali; da sta imeli majhen pochetek da sta bili vechkrat zatrti: ali vendar najdemo, da sta se potem krepko ustanovili, premagavshi vse ovire in zadržke. Ako vprashamo zgodovino, kako se je te zgodilo, odgovarja nam, da svoboda, o kateri hochemo najprvo besediti, vkoreninila se je le tedaj in ondod, kadar in koder so drzhavljanje bili zanjo vneti, pripravljene zanjo iznebiti se dragih rechi; kadar se je v drzhavljskih prsah krepko utrdila. Je li Grkom pomoglo kaj drugega nego to, da so vrgli na videz vsemogochnega Kserksa in da so strli druge sovrazhniko? Ali kadar je pa izginila gorecha ljubezen do svobode in domovine; kadar se je med Grke vperila sebichnost in nezlozhnost: hitro so se morali vdati Aleksandru Velikemu in potlej Rimljanom. Zastonj jim je rimski senat in narod obetal svobodo, kajti ljudstvo ni vech svobodno, kadar mu dovoli svobodo drug narod, ker zhe sama ta privolitev razodeva nesvobodo in suzhnost. Enako se je zgodilo Rimljanom, ki so mnogo sto let zhiveli svobodni; ali kakor jim je ugasnil plamen do stare svobode, umrla je tudi she svoboda. Katon, Cicero, Brut in drugi so se zastonj borili; Cezar in Avgust prideta in vzameta jim jedro nekdanje svobode, pustita le same lupine, same oblike, in celo te so se kmalu pogubile. – Enaka usoda je zadela druga nemarna ljudstva v srednjem veku in v danashnjih chasih.

Videli smo, chesa je potrebovala svoboda, preden je zmogla. Preishchimo zdaj, kako je nasprotne zadržke s pota spravila misel, ki se tiche vere. Znamo da je krshchanska vera unichila vse in prelomila strashne verige zato, ker so bili prvi kristjani tako vneti zanjo, da so jo nadvse chislali; znamo, da so protestantje za svoje misli iznebili se najboljshlega, najvechjega blaga, in da so tudi potem zmogli; znamo, da so celo Zhidje (Judje) za vero prebili dosti groznega in hudega. Mislim torej, da sem dokazal po zgodovini, da ideji o veri in svobodi se nista dali s korenem izruvat, dokler sta zhiveli v narodu, ampak nazadnje sta se zmagonosno venchali. Toda tega ne pricha samo zgodovina, temvech tudi teorija. Resna in stanovitna chloveshka volja je zhelezna moch. Ko se je mnogo takih mochi zedinilo za misel o veri in svobodi; ko je vse ljudstvo za tisti misli vstalo: potem sta bili nepremagljivi.

Ali je z narodnostjo tudi taka? Menim da. Misli teko vse iz istega studenca, to je iz iste dushe, ki je nerazdelna. Da je gotovo le-ta teoretichna sodba veljavna v dejanstvu, to nam zopet zgodovina kazhe. V stari dobi sta bila rimski in grshki narod najbolj omikana in izobrazhena. Grkom ni pomogla samo prirojena bistrumnost, ne samo jasno, lepo nebo, pod katerim so zhiveli, ampak ljubezen do svojega bogatega jezika in do svojega iskrega naroda jim je dajala podporo, da so Rimljane izobrazhevali, ko so bili sami Rimljanom sluzhni; da je grshka literatura she vedno luch vsake izobrazhenosti. Navdushenost za svoj narod je dosti pomogla tudi Rimljanom, da niso le prishli na vrh slavne izobrazhenosti, ampak da so celo drugim narodom vcepili svoj jezik in svojega duha. Kdor tega ne veruje, vprasham ga: ali bi svet bil kdaj chudil se velichanski rimski in grshki izobrazhenosti, ako bi Grki in Rimljani bili zanemarjali svoj krasni jezik in sramovali se svojega naroda?

II

Da ne bodemo preobshirni, preskochimo srednjo dobo in pregledimo novo. – Nashi dnevi so polni prechudnih in krasnih prikazni, kar se tiche narodnega razvoja. Moramo se chuditi Grkom nove dobe, vnukom slavnih pradedov, ki so v tridesetih letih v narodnem razvitku naredili tolikshne korake, da bi si morda utegnili staro omiko zopet povrniti. Celo Nemci so nam v poduk. V Holstein-Schleswigu se neté poprijeti danskega jezika, dasitudi si je z njihovim v rodu. Malo jih je, pa vendar jim Danci ne morejo kaj, ker so vneti za svoj narod. V nashem cesarstvu imamo druge lepe zglede. Chehi, ki so z nami v enakih okolnostih, odpravljajo vse ovire, zanemarjeno ljudstvo hitro izobrazhujejo in krepko dvigajo. To se pa godi zato, ker so ene misli, enega srca. Tudi pri juzhnih Slovanih vse giblje. Madzhari so od 1830. leta chudovito izobrazili svoj jezik.

Che vse to pomislimo in dobro presodimo, pokazhe se nam, da vsako ljudstvo, od tachas, od kadar zachne zhiveti za narodnost in dokler zhivi zanjo, radovoljno in veselo vse poskusha in vse pripravlja, chesar je treba, da vtisne misli svoje narodnosti vsakemu vazhnemu dejanju zasebnega in javnega, materialnega in dushevnega zhivljenja, in da na to stalo zida svojo slavo. Iz tega premishljevanja pak nam se pred ochi stavi dvoje, in sicer: da le navdushenost in vneto srce za narodno rech je podloga in ogelnik vsemu narodnemu razvijanju, in da je temu prvi porok in tudi najkrepkejsa bramba, ako imajo narodno svest posamezni rojaki in vse ljudstvo. Resnichne so besede:

Nasha rech slovenska zhivo klije,
dokler nashe verno srce za nash narod bije.

Che smo se pa te resnice preverili, potem je nam Slovincem prva in tudi najvechja dolzhnost, da narodu v svojih srcih utrdimo nerazdrten grad. Kdor je tega prepričan, lahko dobode, chesar je treba narodnosti, ker izpoznana resnica in v srce od rojstva polozhena ljubezen do mile domovine morata poshteno in vrlo slovensko dusho hitro in siloma vneti za to idejo. Sramota bi nam bilo, ako se to zgodilo ne bi, ker prav nam Slovincem ni treba iznebvajati se toliko dragega in ljubega, kajti narodna ravnopravnost nam je ustavno zhe dana, torej nimamo drugega posla, nego da si to dragocénje za veke osvojimo. Kdor se pa neche vzdramiti, naj bi pomislil, da je tukaj shkodljiva mlachnost kakor pri vseh vazhnih, dejanskih mislih in javnih zadevah, shkodljiva posebno celoti. Ne pozabite, da nemaren Slovenec samo zbog tozhljivosti lahko zachne vrazhiti svoj narod. Ker je len, zato ga bode jezilo, potezati se za to misel, katera, kakor vsaka druga hoche imeti, da se zaradi nje iz vse dushe iznebimo te in one stvari; jezen jo bode gledal in tudi morda chrtil; ali dvojna krivica je, nasprotnik biti narodu, kateri se povzdiguje. Schiller v Tellu pravi: »Ah, Uli, Uli, ne zapiraj srca pravicam svetim drage domovine.«

Naj se ne ugovarja, da Slovencev nas je malo in da torej ne moremo obroditi lastnega slovstva. Ne opominjam, da je bilo starih Grkov malo; da ni mnogo tudi Holandcev, Dancev in Shvedov, pa vendar imajo lastno slovstvo; temvech le odgovarjam, da smo zhe lepo zacheli; odgovarjam, da smo otroci juzhnoslovanskega kolena in da se tudi moremo naslanjati na dushevna dela vseh drugih slovanskih bratov, ker neovrzna resnica je, da le dobrih uchilnic potrebujemo in, kadar jih dobimo, potem nikakor vech ne bode izobrazhenemu Slovanu tezhavno na podlagi stare slovenshchine in svojega narechja razumeti govor in pisanje vsakega drugega Slovana; in zato je tista misel, naj bi narechja nepotrebno priblizhivali, da naposled naredimo en jezik ali vsaj manj jezikov, nego jih imamo zdaj, ostarela misel nekaterih, ki bi jim le svetovali, naj se najprvo jezika sami dobro nauche, preden sodijo o njem, in tudi naj pomislijo nashe politichno razmerje, potlej bode njihova sodba drugachna; odgovarjam dalje, ko ne bi vsega tega bilo, da prav zato, ker nas je malo, moramo si prizadevati na vse kriplje, zdruzheni se moramo vpirati in vzajemno si pomagati. Concordia parvae res crescunt.

III

Tudi moramo premisliti, da smo ustvarjeni za Slovane; pa naj se le silimo, vijemo in obrachamo, kakor hochemo, nikoli ne moremo biti pravi Nemci, Lahi ali Madzhari, najsi tudi znamo govoriti njihov jezik tako, kakor ga oni sami znajo. Zato je gotovo bolje in lepshe, da svoje dushevne lastnosti rabimo na korist svojemu narodu nego drugemu, tujemu. Kakor zheli vsak svoj imetek, svoje dragocénje zapustiti svoji družini, pa ne tujcem, tako moramo svoje dushevne mochi darovati svojemu narodu, ki ni drugega, nego vechja družina, med katero spadamo. Ko bi vsak narod nashega cesarstva tako napredoval, gotovo bi se po tej meri razcvela vsa drzhava; kajti le zhivi in krepki chleni delajo zdravo in krepko celoto, in drzhava potrebuje le navdushenih udov, a ne zaspancev. Nekateri se res izgovarjajo, da se ne morejo vech narodno izobraziti, ker so prestari. Poglavitna rech je ljubezen do naroda, in ljubezen polajsha vsako breme, zlasti mozhem, ki so v krepki dobi. Starci pa vech ne delajo, ampak pochivajo; torej o teh tudi ne govorimo. Kadar mozh opominja, da je prestar, da bi se uchil slovenskega jezika, takrat samo kazhe, da je tozhljiv in len. Ni spodobno bistrournnim mozhem govoriti kaj takega, kar bi se le slabemu starcu prizaneslo. Zlasti vi Slovenci, ki ste ali nemshki ali pa lashki izobrazheni, premislite, da prav ta vasha omika vam ni ovira, temvech velik pripomocek, da se lazhe nauchite jezika, katerega koli si bodi, zlasti pa materinega. Saj vedno she nosite v sebi kolikor toliko svojstva slovanskega jezika; torej ne potrebujete drugega, nego da se vadite in pridno berete. – Vi bogata gospoda pa, ki morda nechete kaliti svojega dushnega miru, odprite zaklade in podpirajte naprave narodnega razvijanja. Vsaj v tem oziru hodite po stopinjah g. Strossmayerja; ali pa tudi posnemajte Grke danashnje dobe, ki vseuchilishchu v Atenah pogostoma zapushchajo vech ali manj podpore, ko umró doma ali v tujih dezhelah, in tako najsveteleje prichajo svetu, kako ljubijo svoj narod. Ne podméchite, da je odlochena le mladina, da izobrazhuje jezik in oslavlja svoj narod. Res je, da se mladina lazhe vnema za lepe in visoke misli; pa tudi je res, da mladina posnema starejshe ljudi. Ciceron, Demosten in drugi stari govorniki, kadar so naganjali narod, naj sklene ali stori kaj velichanskega, opirali so se na svoje pradede, na »majores«, ki so jih priporochali posnemati; pa niso govorili zastonj. Ciceron veli: »Videte ergo Quirites, ne, ut illis (majoribus) pulcherrimum fuit tantam vobis gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri ac conservare non posse«, t. j. Torej gledite Rimljanje, da kakor je bilo onim (sprednikom) na preveliko lepoto, da so vam zapustili toliko slavo, ne bode vam na preveliko sramoto, ko bi ne mogli varovati in hraniti, kar ste prejeli. – Ako bi imeli mi take, za narodnost goreche prednike, mogli bi tudi mi tako ponosno in krepko govoriti, a ne bili bi v takih zadregah in tezhavah. Ker pa nismo tako srechni, skrbimo vsaj, da bode nashe moshko prizadevanje za narodno rech lep zgled slovenski mladini; da se bodo zanamci radostno opominjali sedanjega chasa, nashega truda in boja. Varujmo se prihodnjega ochitanja, da se nismo prijeli ugodne prilike; zgodovina je neizprosna, neusmiljena sodba.

Zdaj vzemimo na vrsto druga poroshtva, ki so tudi jako podpirajoča, da to plemenito misel okrepčamo in vnesemo v javno zhivljenje. *Rotteck* pravi, da svoboda je mati vsega, kar je lepo in veliko. Če je to res, potem je svoboda gotovo prvi pripomoček narodnemu razvoju. To je tudi lahko razumeti, ker v svobodni drzhavi vse dobre dushne mochi in lastnosti lahko hodijo na dan; ker se pametnim narodovim zheljam hitro ustreza; ker se mnogotere naprave narodnega izobrazhevanja lahko ustanavljajo pod zakonitim varstvom dezhelnih zborov, svobodnega tiska in sploh pod brambo javnega zhivljenja. Oziraje se po svetu vidimo, da ima le v svobodnih drzhavah narodnost uspeh, ki jo povzdigne do najvishje stopnje izobrazhenosti. Resnico teh besed nam prichajo Grki stare in tudi nove dobe, Anglezhi, Francozi itd. Pri narodih pa, ki nimajo svobode, zaostaja narodna omika. To se najzhalostneje kazhe nad ubogimi juzhnimi Slovani pod strashnim turshkim jarmom. Da pa le kolichkaj odneha stiska, narod hitro ozhivlja ter zachenja gibati na vse strani. To dandanes kazhejo Madzhari, Chehi, Rusi, Hrvatje in Srbi pod knezom Mihaelom.

Logichno je torej, da je vsem Slovanom, zlasti pa nam Slovencem, prva politichna potreba in dolzhnost, da smo svobodoljubi. Kdorkoli hoche dobiti, chesar zheli, mora prijeti se potrebnih pripomochkov in rabiti jih.

IV

Krepek pripomoček, rekel bi, drugi porok nashega razvitka je tedaj svoboda, krasna in sadonosna, ker ima v sebi zakonodajne zборе, svoboden tisk, ustne in javne sodbe, porotnice, svoboden srenjski zakon, udelezhevanje vsega naroda pri javnih opravilih itd. Vse drugo vnemar pushchaje naj govorim samo o eni napravi, ki se je zhe pretresala po vsem cesarstvu. To so porotnice, vazhne s treh pogledov. Anglezhi in druga svobodna ljudstva jih prishtevajo najmochnejšim stebrom svojega politichnega zhivljenja; pravoslovci vech dezhel pak so potrdili, da so dobre in koristne v kazenski razpravi; a jaz hochem o njih samo besediti, kar se tiche narodnosti, in dokazati, da so nam Slovencem silno potrebne, ker pospeshujejo narodno razvijanje. Pri porotnicah sodijo prisezhniki, vzeti izmed ljudstva, torej mozhje, ki znajo narodni jezik; zato pa tudi morajo le v narodnem, prisezhnikom razumljivem jeziku govoriti potlej vsi drugi, kateri imajo kaj opraviti pri porotnicah; taki so: prvosednik, drzhavni pravdnik, zagovorniki, priche in veshchi mozhje. Ni torej dvomiti, da bi potem hitro veljavo dobila narodna, tako rabljena beseda. In da je zlasti nam Slovencem te naprave silno treba, kazhejo vse okolnosti. Ko je pravosodni minister odgovoril Chernetovemu vprashanju, ukazal je c. k. sodnijam, naj rabijo po mogochosti slovenski jezik. To bi veljalo, ko bi le povsod resnichno za narodne zadeve skrbela gospoda, ki ima v roki sodna opravila. Ker se pa največ ne godi tako, kakor bi se imelo, zato se nam korist porotnih sodb sama razodeva, ker one bi uradnike primorale, da bi se podali narodnemu potezanju. Prvosedniki, zagovorniki in drzhavni pravdniki bi se ne mogli pogovarjati nikakor drugache nego slovenski s prisezhniki slovenskega rodu.

Zato bi se pa tudi vech ne obotavljali, ampak lotili in korenito bi se uchili nashega jezika. Dejansko zhivljenje bi pa she nekaj zahtevalo. Videli smo 1850. leta, da se je govoril samo lashki jezik pri nekaterih porotnicah, pri drugih pa le nemshki. Slovence sicer so tudi klicali, toda vselej so bili odvrzheni, tako da so naposled za porotnike bili samo taki mozhje, ki so bili vajeni lashkega ali nemshkega jezika. Godilo se je, da so chasi prihajali Slovenci k porotnicam; toda zastonj so trpeli stroshke, mudili so chas in ljudje so se jim celo posmehovali. Ker je pa nespodobno ljudi motiti in tako jemati zakonu resnost in sposhtovanje; ker je chisto nemogoche, da bi Slovenci bili od porotnic locheni: zato bi se moralo po ustavi skrbeti, da bi tudi porotnice ustrezale narodni ravnopravnosti. Samo tako, pa ne drugache, bodo porotnice Slovencem to, kar morajo biti in kar so bile vselej drugim narodom.

Narodnosti silo vazhen pomocek so dalje uchilnice, ki pridovajo dorastlemu svetu, najvech pa mladini, po njej pa tudi prihodnjemu zarodu. Humboldt pravi: »Die Jugend ist das unzerstörbare, uralte, immer erneuernde Institut der Menschheit«, t. j. Mladost je chloveshtvu nerazdrtni, starodavni, zmerom se obnavljajochi zarodek. Ljudstvo se po svoji mladini vedno ponavlja in pomlaja. Kakrshna je mladina, takshna je narodova bodochnost. Domoljubi mozhje torej morajo skrbeti, da se mladina po uchilnicah narodno izobrazhuje; da se ji ljubezen do naroda globoko vceplja, in gotovo bodemo zhe prvo prihodnost imeli vse drugachno; truditi se je, da se povsod napravijo narodne uchilnice vsake vrste: potem shele se iz pepela slovenstvo pri nas dvigne kakor nova ptica fenis. – Naposled ne smemo zabiti petja, ki je zhe mnogo pomoglo in she pomaga, da se cele narode vnema za razne misli; posebno pa ne smemo pozabiti narodnega petja, ki je tako pripravno, da ozhivlja in krepcha ljubezen do naroda in domovine, ker v srce segajochi napev chloveka pretresa in mora ga navdushiti.

Vazhnejshi poroki nashemu narodnemu razvoju in razcvetu so torej ti-le: zhiva narodna svest med vsemi Slovenci; svoboda in vse njene liberalne naprave, posebno porotnice, kakrshne sem imenoval; dezhelni zbori, ki bi morali skrbeti za narode in voditi jih; narodne uchilnice nizhje in vishje vrste in tudi narodno petje. Che se poprimemo vsega tega in che ne zanemarimo she drugih pomocchkov, kmalu nam vstanejo novi pisatelji vsake vrste, ki bodo hitro pospeshevali knjizhevnost, chasnikarstvo, lepoznanstvo in resno slovstvo, ter potem bode nasha narodna literatura to, kar mora biti, namrech bozhje poslanstvo, ki plemenitejshe dela posamezne ljudi in cele narode. – Vsi Slovenci naj bi se junashki poprijeli vazhnega dela; vsak naj bi to misel shiril in budil pri drugih; vsak naj bi po svoji zmozhnosti oslavljajal narod, ochetje v svojih druzhinah, duhovni pastirji med svojimi ovcami, uchitelji po uchilnicah, zlasti profesorji pri mladini vishjih uchilnic, uradniki pri javnih opravilih, chasnikarji po chasopisih in poslanci s primernimi zakoni. Naj bi se kazalo povsod, po mestih in vaseh, po planinah, ravninah in bregovih, da Slovenec resnichno ljubi svoj narod in njegovo omiko!

Naprej, Ljubljana, 1863, sht. 31-34

Fran Levstik, *Zbrano delo*, VIII, Ljubljana, 1959

MISLI O SEDANJIH MEDNARODNIH MEJAH

I

Mednarodne meje so med narodom, ki govori en jezik, n. pr. med koroshkimi in kranjskimi, med shtajerskimi, kranjskimi in koroshkimi Slovenci itd. Če hočemo, da ravnopravnost vseh narodov zares kdaj stopi v življenje, da pomiri dezhele, prinese blagost in pospeshi omiko; potem je gotovo treba prenarediti sedanje mednarodne granice in postaviti medjezichne mejnike, t. j. mejnike med narode raznih jezikov.

Ako ostane ta rech, kakršna je zdaj, ne bode nikoli med narodi niti miru niti sprave. Pogledimo, kako na Koroshkem, Shtajerskem, Primorskem in Gorishkem sedanje meje na dvoje rezhejo enojezichne rodove in devajo raznojezichna ljudstva pod enako ime, pa ne v enakem shtevilu. Koroshka in shtajerska imata dve tretjini Nemcev in tretjino Slovencev; a na Gorishkem in Primorskem je Slovencev mnogo vech od Lahov. Ravnopravnost pa hoče, da bi vsak narod poslal primerno shtevilo svojih zastopnikov na dezhelni zbor; zato mora priti v zbornico na Koroshkem in Shtajerskem vech Nemcev nego Slovencev, na Gorishkem in Primorskem pa vech Slovencev nego Lahov. Ali gotovo je, da tisti, katerih je vech, bodo vselej premagovali one, katerih je manj, zlasti v narodnih recheh. Tako je bilo v drzhavnem zboru na Dunaju; tako se je godilo v sedanjem dezhelnem zboru v Celovcu, kjer se je potezal g. Einspieler, da bi se zborovi zapisniki prestavljali na slovenski jezik in razposhiljali zhupanom slovenskih krajev; toda prehrula ga je velika nemshka mnozhina in ravnopravnost je Slovincem vzeta. Reklo se je in rekalo se bode na vechne chase: drugi dezhelni jezik (die zweite Landessprache) mora biti zadovoljen s tem, *kar mu sama rada podari vechina*. Delala bode torej sama vechina sebi in manjshini zakone (postave), katerih ne bi potrdila manjshina, ko bi se le mogla ustaviti; kar se pa tiche drzhavljanskih dolzhnosti in davkov, stoji manjshina v enaki vrsti z vechino. To pa nikakor ni po ravnopravnosti, da bi vechji narod ukazoval manjshemu; to je slabshe od zavrzhenege absolutizma, pod katerim so koroshki Slovenci vendar she dobivali zakone v domachem jeziku. Vlada zahtevati ne more takih krivic, ki so nastopki starih mej, katerih bi ustava nikakor ne smela trpeti. Koliko se je pa zanashati na pravichnost in velikodushje tujih poslancev, nam je glasno oznanila tista vechina drzhavnega zbora, katera nima usmiljenja z nobeno drugo narodnostjo, kakor je rekel nje plesovodja Giskra. Torej ni druge pomochi, da se ali ovrzhejo mednarodne meje ali pa naj se ljudje tako ukroté, da bodo zadovoljni s temi, suzhnosti podobnimi krivicami.

Che meje ostanejo, kakršne so, potem se ne bodo poslanci po dezhelnih zboréh nikoli prav umeli, ker ima v drzhavnem, she mnogo bolj pa v dezhelnem zboru pravico vsak poslanec govoriti v svojem jeziku. To hoche imeti ravnopravnost in tega se tudi morajo poslanci drzhati zhe iz ljubezni do materinega jezika, dalje zaradi sposhovanja do svojih volivcev, in tudi zato, da uzhivajo dane pravice. Ako dezhele ostanejo she prihodnjih razdeljene tako, kakor so zdaj, potem se bode vedno v dveh jezikih govorilo na koroshkem, shtajerskem in gorishkem zboru ter stranka ne bode poslushala stranke, pa tudi je dobro ne umela, in Avstrija bode nekdanji Babilon. Vsak pa ve, da ni ravnopravno to zahtevanje, naj bi poslanci manjshe stranke govorili tisti jezik, v katerem se vechja stranka glasi, kakor se je godilo v preljubeznivem mestu v beli Ljubljani. Manjsha stranka bi morala potem, ako bi med seboj ne imela dovolj dvojezichnikov, svojih poslancev iskati pri nasprotnikih samo zaradi jezika; toda redko bi nashla prave mozhé, kajti izkushnja uchi, da se ptice vsakega lova zbirajo. »Graculus graculo assidet; similis simili gaudet«. Tudi slovenska omika in slovstvo se ovira, che ostanejo mednarodne meje. V diplomii 20. oktobra je Nj. velichanstvo spoznalo, da bode Avstrija mogochna le tachas, kadar se njeni posamezni narodje na ustavnem potu okrepchajo, razvijó in omikajo; to pa bode Slovincem speshnó in mogoche le tedaj, kadar se zopet združijo njihovi drobni kosci; kadar nashe ljudstvo dobi uchilnice v svojem jeziku. Slovanov je do zdaj 18 milijonov zhe vech sto let prilagalo za uchilnice; kje pa imajo *svojo* viksho narodno uchilnico? Izgovarjalo se je, da je Slovencev premalo v eni dezheli; da bi torej ne bilo vredno, snovati jim narodne uchilnice. *Qui calumniatur egentem, exprobrat factori ejus.* Ta prazni izgovor izkopni, che se nam Slovincem umaknejo sovrazhne mreze zastarelih mednarodnih mej ter namesto njih postavijo medjezichne. Drugi pa uché: slovenski jezik ni dovolj omikan, da bi mu vrata odprli v uchilnice. – Chlovek sam ne ve, chemu bi se bolj chudil, ali neumnosti takih ljudi ali pa nashega jezika divni mochi, katero mu prilastujejo ti malovednezhi. Oni hoté , da bi se morala slovenshchina plavati nauchiti, preden bi shla v vodo, t. j. da bi se morala omikati sama od sebe brez kakih uchilnic. Zakaj se le neki tako pridno uchi po sholah nemshki jezik, slovenskemu pa tako uboge, male urice odmerjajo? Menda samo zato, ker nima v sebi nemshchina tiste chudne mochi, katera je v slovenskem jeziku, da bi se mogla sama umiti, chetudi ima roke na hrbtu zvezane.

II

Na Koroshkem v Shentpavelskem samostanu duhovski imenik (Schematismus) krshke škofije za leto 1863 kazhe, da trije učitelji razlagajo nemshchino uchencem, ki so največ nemshkega rodu; v Celovcu pa jih je iz istega samostana šest, ki se boré z ukom nemshkega jezika. Pach res tezhak mora biti nemshki jezik, da mu je na dveh nemshkih gimnazijah treba 9 učiteljev! Da je slovenski jezik pravi korenjak, nam kazhe to, da se je samouk v sodije povzdignil po naredbi visokega pravosodnega ministrstva 17. sushca 1862, v učitelnice pa she ne. Kaj bi shele obrodil, kako bi se izobrazil, ko bi ga učitelnice podpirale tako kakor zdaj nemshkega. Ker je pa to vse enako, v katerem jeziku se chlovek izuchi, kar potrebuje za zhivljenje, in ker tudi znanje nemshkega jezika samo na sebi she ni prava omika; naj bi se torej Slovenec uchil v slovenskem jeziku, ki je njegov, pa ne v nemshchini, ki mu je tuja. Ne hudujte se, Nemci, ali nemshki ključ do omike nam je predrag.

Slovstvo ni sicer na mednarodne meje tako navezано, da ne bi jih moglo prekorachiti: ali brez njih bi knjizheвна slovenshchina speshneje hitela do zrelosti; bolj bi se podpiralo domache slovstvo, posebno politichno. Slovenci smo zhe zdaj majhna panoga (mladika) velikega slovanskega rodu, in vrh tega smo pa she na 5 koscev razcepljeni. Kakshno slovstvo, kakshna omika je mogocha Slovencem v teh okolnostih? – Pa vendar poleg vsega tega smo v zadnjih letih storili dobrshne korake. Nemeц se hvali:

kein Augustisch Alter blühte,
keines Mediceers Güte
lächelte der deutschen Kunst;

mi pa molche delamo, kolikor moramo, in od svojih nasprotnikov trpimo zaviranje in ustavljanje; ali vendar ne obupamo.

Dokler ne bodo ovrzhene sedanje mednarodne meje; dokler ne bodo she zdruzheni Slovenci: vedno jim bode she k Lahom ali Nemcem hodrti v učitelnice; vedno se bodo morali uchiti najprvo lashkega ali nemshkega jezika, potem shele kaj drugega, kar jim je potrebnejshe za zhivljenje; pa tudi vedno bodemo ostajali dober korak za drugimi izobrazhenimi narodi. Iz tega izvira, da ima Avstrija vech nemshkih uradnikov nego slovanskih; Slovanov pa je vendar v cesarstvu blizu do trikrat toliko kolikor Nemcev. Nemeц je bil hitro dober za uradnika, che je le vedel, kaj se pravi »pach«, zato jih je pa zdaj tudi vech od 1000, ki se z njimi ne ve kam in ki uzhivajo plachilo zastonj. – Ali ni to resnichen nastop mednarodnih mej in zatiranja slovanskega naroda? Che ostanejo sedanje meje, tudi ne bode med Slovani krepke vere do drzhavnih uradov. Po ravnopravnosti gre pravica vsakemu narodu, da sme imeti v svojih uradih svoje narodne uradnike, na katere se bolj zanasha, katere tudi rajshi poslusha nego tujce.

Ako se pa sedanje mednarodne meje pusté: vedno se bode she med Slovane po uradnem imenu meshalo nekoliko Nemcev, Lahov in Madzharov, kateri bodo nagajali in rabili tuj jezik; vedno bode med Slovani sedelo tujstvo na konju, slovanstvo pa bosonogo poleg njega tekalo po ostrem trnju; vedno si bodo prizadevali tujci, kako nam bi skrivali kljuch do vira, ki teche iz oktobrske diplome – toda kazala se bode pa tudi med narodom she zmerom tista nezaupnost, mrzlota in nepokorshchina, katera do sedaj. Bilo bi vse drugache, ako bi storili Nemci, kateri pridejo k nam, tako, kakor delajo tisti, ki se vezó chez morje v Ameriko. Zhe med potom na ladjah si nehajo briti brade in hrustijo se, koliko si bodo prizadevali, da bi se nauchili ameriksanskih navad. Kadar so pa tamkaj, hitro se do polti obrijó /obrijejo/, in vech neté biti Nemci: kajti Amerikanec ne da gospodariti tujcu, zlasti Nemcu ne. Che zachne kak Nemeec pripovedovati, kako je po Nemshkem, hitro se mu pové: Nemeec je hudoben chlovek. Amerikancu se zdi nespodobno, da bi narod narodu zapovedoval. Ko bi se le tudi tako hitro izpreobrachi tujci, kadar pridejo k nam, potlej bi ne bilo toliko ravsanja; pa tudi tuji uradniki bi vere imeli mnogo vech nego zdaj, ko nas hoté uchiti nemshkih navad, za katere pa mi nismo rojeni. Torej stran te zartarele mednarodne meje! Naj se nam dadé domache uchilnice, iz katerih bodemo dobivali narodne uradnike in tujih nam ne bode trebalo. Ljuba zaupnost se med nami zopet prikazhe kakor svetlo sonce.

Ako se ne odpravijo mednarodne meje, tudi ne bode prave srchnosti. – Srchnost je vera do samega sebe. Srchnosti je posebno treba dveh rechi: prvich mora chlovek vedeti, da ni sam, temvech da je med svojimi, do katerih si je v zadregi lahko v svesti gotove pomochi, kakrshne se od tujcev ne more nadejati v silí; drugich mora opirati se na to, da stoji na svoji zemlji, katero so obdelovali in zapustili mu njegovi pradedje in katero misli tudi on s pravim narodnim imenom pustiti svojim vnukom. Pregovor uchi, da celo petelin je huji na svojem. Slovenski narod pa zdaj tega nima chisto nich. Ne more se chutiti med svojimi; pritaknjen je ali on k drugim, ali pa drugi k njemu; pomeshan je s tujci, ki se résijo v njem, pomagajo mu pa vendar ne, kadar je v silí, ampak shele zasmehujejo ga. Celo zemlja ni vech nasha, dasitúdi jo obdelujemo; tujci so jo prekrstili v »nemshko-slovensko dezbelo«. V teh okolnostih morajo biti Slovenci neka stvar, ki sama sebi ne upa, ki le zhivari. Kar sem tukaj v misel vzal o razkosanem slovenskem narodu, to velja tudi za vse slovanske vojake, ki so raztreseni po vsej avstrijski vojski (armadi); ki drug za drugega ne vedó, da nas poleg tolike vojske dostikrat vojna srecha gleda samo z enim ochesom. Viribus unitis! Zdruzheni Slovani bi avstrijskemu prestolu bili najvechja podpora.

III

Sedanji chas hoche, da se opusté mednarodne meje in združijo narodi enakega jezika. Pogledimo, kaj so pravzaprav mednarodne meje v slovenskih dezhelah? Ko je nehal stari, skoraj suzhnosti podobni absolutizem; ko so moch izgubile domalega vse pravice, po katerih so narodi volili si lastne svoje vojvode; ko je prishel imetek le-teh dezhel, ki so zdaj le pod enim vladarjem, najvech v drzhavno blagajnico: potem so stare meje med Slovenci le she zhalostni spominki, kako neusmiljeno so nekdej trgali ta narod in tlachili ga v jarem po starem poganskem pregovoru: »Divide et impera.« Ali sv. Avgushtin pravi: »Napuhov duh rezhe jezike, ljubezen pak jih vezhe.« Sedaj ni vech suzhnosti, ni vech napuha, ampak milost in pravica je na vladni mizi; zato danashnjim okolnostim kaj slabo ustrezajo mejniki, narejeni v zhalostnih dnevih. Poleg drugih potrebnih prememb naj bi se tudi predrugachile mednarodne meje, ti bridki ostanki krivichnih chasov, in utrdile naj bi se druge, sedanjosti primernejshe.

To hoche imeti celo vechni zakon, ki je v naravi. Ta zakon je tak, da vleche v družbo, kar si je v rodu. Juzhni Slovanje pravijo: »Jedna krv nam po zhilah teche; jedna je nam slava, jedna proshastnost; jednim govorimo jezikom; jednoga imamo vladara: zashto dakle nesmo i u jednom okruzhu?« Zategadelj se tudi zdaj s tolikim veseljem razkosani udje slovenskega naroda obiskavajo po chitalnicah, pevskih drushtvih in o drugih prilikah; zategadelj chasopise krizhem narochajo, vzajemno chitajo knjige ter uché se z veliko skrbjo drugih bratovskih narechij. Kaj bi jim pa vendar vpiralo, ko bi se hoteli združiti vsi slovenski deli? Novchna (denarna) zadeva gotovo ne, ker potem bi se odvrnilo mnogo sedaj dragih uradov in s tem dosti velikih stroshkov; tudi ljudstvo ne, ki je to zheljo zhe očitno pokazalo v tisti slovenski proshnji, katero je bilo z 20.000 podpisov dalo visokemu ministrstvu. Ali nekaj drugega bi utegnulo zavirati, namrech zavist srchni radosti vseh Slovencev, tista nesrečna zavist, ki bi Slovence utopila v zhlici vode, ko bi se dalo; ustavljala bi se tudi tista nemshka, Avstriji shkodljiva politika, ki izhaja iz straha od velikega slovanskega naroda; ki pa ne pomisli, da izpodsekuje vejo, na kateri stoji. Che hochemo graditi mochno, po ustavi prerojeno Avstrijo, moramo skrbeti za veliko, trdno kamenje, pa ne za drobizh, kakrshen smo zdaj Slovenci. Novo telo, kakor bi zdaj Avstrija morala biti, potrebuje prostornejshe, mochnejshe suknje, primerjene vsemu telesu vsakega naroda, pa ne stare mrzle mreze, v katero smo Slovenci zapredeni kakor muha v pajchevino. Kaj pomaga dosti dezhel, pa v njih malo moch, a mnogo stroshkov? Ali morda se vnani sovrazhniki ustrashijo samih dezhelnih imen? Nikdar! To jih bode shele vabilo, dajalo jim srchnost, da se loté Avstrije; kajti zhe dobro vedó, koliko velja in more ta ali ona dezhelica; znajo, da se je lazhe poskusiti z razkosanimi ljudstvi nego s celim narodom. Napoleon I. bi nikoli ne bil tako lahko osvojil Nemchije, ako bi se mu bila njena ljudstva ustavila združena; zato pa Nemci dandanes nobene stvari bolj ne zhelé, nego da se zvezhejo v celotno veliko Nemchijo.

Zakaj so se osvobodili Grki in Srbje neizmerne turshke sile? Zato, ker so bili en narod, srce ene misli; Turchija pa je imela vojake, prignane od vseh shtirih vetrov. Naj bi se torej ne zabilo v nashi Avstriji, da so zdaj do dobrega drugi chasi, nego so bili, in da se ni varno vtikati v vechni zakon, ali izkushati, kako bi se ta zakon dal obvladati; kajti prej ali pozneje se on ostro mashčuje zaradi pomot, ki so se mu storile.

Naposled nam kazhe vedenje vsega chloveshkega rodu, da le v zdruzbi je prava moch in srecha. Kmetje sem ter tja podirajo stare plotove, ker je lesa malo, deske pa drage. Ljudje se devajo v drushtva in bratovshchine, da bi si zlozhni lazhe pomogli z manjshimi stroshki, in po tem potu se res napravijo divne rechi, katere poprej she na misel nikomur niso mogle priti. Enako naj bi storila tudi Avstrija; zdruzhila naj bi razkosane narode. Samo tako bi se osnovala krepka moch, kateri bi se uklanjati morale tuje drzhave; tako bi se prihranilo mnogo novcev (denarjev), davki bi se zmanjšali in povrnili bi se zaupljivost, ki je tako zelo potrebna. Le zdruzheni Slovanje bi imeli zmozhnost, da bi pomagali, naj se ravnopravnost preseli s papirja v dejansko zhivljenje; drugi avstrijski narodje se ne bodo mnogo poganjali za ravnopravnost, ker zhe zdaj uzhivajo, chesar mi shele zhelimo. Vse njihovo prizadevanje bi le nam koristilo, njim pa ne, ker bi ali nas morali k sebi kvishku potegniti ali pa se k nam ponizhati, da bi jim bili enaki; ampak ne vem, da bi se to kdaj zgodilo. Zato se je tako mlachno drzhala nemshka stran v drzhavnem zboru, ko smo se mi poganjali za ravnopravnost. Noben avstrijski narod ni tako mnozhen kakor Slovanje, pa tudi sploh toliko ne mara za Avstrijo, kar se je pokazalo nam leta 1848. Da bi le hoteli razumeti, kako bi Avstriji koristilo, pa ne shkodilo, ko bi Slovanom pomagali na noge, a ne trli jih!

Naprej, Ljubljana, 1863, sht. 14-16

Fran Levstik, *Zbrano delo*, VIII, Ljubljana, 1959

SHE ENKRAT NASH PROGRAM

Naj nam slavno uredništvo za zlo ne vzame, ako she enkrat o našem slovenskem političnem programu katero povemo. Ta rech je vazhnejsha, nego si morda kdo misli. Trdni politični programi dajejo edini narodu samozaupnost, bivajo mu v burnih chasih varno pristanishche ter pomnozhujejo krepost njegovega delovanja. Primeri najnovejsho prusko politiko! Nasproti pa negotovi programi vzrokujejo nezaupnost naroda do samega sebe, jemljejo dejanju krepost in hitrost ter ves uspeh trmasti srechi in okolnostim prepuschajo. Zhalosten zgled nam dajejo nashi brati Hrvati. Saj z narodi ni drugache nego s posameznimi ljudmi; iz njih moralichne kreposti ali slabosti izvirajo kakor iz majhnega vrelca vse njih sreche in nesreche. In ako na sedanje politichne razmere pogledamo, bogme, nam je treba moralichno prav dobro se okrepcati, treba nam slozhnim in trdnim stati, da ob svojem chasu ne postanemo igracha svojim sosedom in pa brezvestni politiki. Trdnega politichnega programa nam je neobhodno, neogiblivo, krvavo treba!

Kar vsi nashi dosedanji rodoljubni programi zahtevajo, to je obsezhen v malo besedah: *Vsestransko blagostanje slovenskega naroda*. Vsi hochemo, da bi nash narod postal izobrazhen, bogat, slaven in chislan. V teh mislih se zlagamo vsi, samo potje so razlichni, po katerih bi to bilo dosechi, in teh je do sedaj troje zaznamenovanih.

Prvi politichni program nashega naroda, nachrtan pred letom dni v Mariboru, meri na zdruzhenje vseh dezhel, koder Slovenci stanujejo (razen Ogrskega in Benechanskega), *v eno*, tako imenovano *notranjeavstrijsko skupino*. Po tem programu bi se imelo gledati na zedinjenje Kranjskega, Primorja, Koroshkega in Shtajerskega celega v eno skupino, ki bi obsegala tri razlichne narodnosti: Slovence, Nemce in Lahe, ki bi imela eno dezhelno vlado in en dezhelni zbor, oboje v Ljubljani. Ta program je prvi nasvetoval »Slovenec«, in kakor se iz lista 81. vidi, je »Slovenec« she sedaj teh misli. Toliko bi gotovo bilo pri tem programu dosezenega, da bi vsi Slovenci pod eno upravo prishli.

Drugi program, razodet v vech dopisih »Slovenca«, nasvetuje *narodno slovensko skupino*, to je zedinjenje vseh Slovencev v eno dezhelo z enim dezhelnim zborom in eno vlado, kateri bi pripadalo celo Primorsko, celo Kranjsko in pa slovenski deli Koroshkega in Shtajerskega. Ta skupina bi torej bila skoraj popolnoma slovenska. Gotovo bi se po tem programu Slovenci lazhe po narodno izobrazhevali in omikali nego po prejsnjem.

Tretji program, v »Slovincu« priobchen in tudi letos v Ljubljani zbranim rodoljubom priporochan, sega she za en korak dalje nego drugi, ter hoche iz Hrvashkega in cele Slovenije eno dezhelo napraviti, tako imenovano *jugoslovansko skupino*, ki bi obsegala juzhno Shtajersko, juzhno Koroshko, Kranjsko, Primorje in celo trojedino kraljevino z Dalmacijo in Granico vred; o Srbih v Vojvodini ta program ne govori. Dobrota te velike skupine bi bila dvojna, prvich zdruzhenje

Slovencev z brati Hrvati in drugih mochen jez proti Madzharom, Nemcem in Lahom. – To je kratek pregled dosedanjih političnih slovenskih programov. Vprasha se: Katerega se naj drzhimo, da svoj cilj dosezhemo?

Pred vsem drugim moramo si pred oči postaviti, da Nemci, ki imajo sedaj nasho usodo v rokah, ni enega teh programov prostovoljno ne bodo potrdili. Ako torej kdo pri katerem programu na to misli, kateri bo Nemcem bolj vshech, ta se po mojih mislih gotovo moti. V notranjeavstrijansko ali »ilirsko« skupino ne bodo Nemci po tem, kar sedaj mislijo, nikdar stopiti voljni. Oni bodo sicer vedno na to merili, da si koroshke in shtajerske Slovence v stari suzhnosti obdrzhe, ali za Kranjsko in Primorsko se vech ne brigajo, ker je njih politika sedaj – vsa druga. Do sedaj so she namrech bili gospodovali celi Avstriji in so na podlagi nemshkega bunda posebno nasho Slovenijo za nekako svojo domeno ali drzhavno posestvo imeli, ali odslej so jeli svojo lastno nevarnost spoznavati in se *med seboj* ozhe zdruzhevati za kake bodi mogoche zunanje eventualitete. Ausseejski in beshki dogovori, mislim, so nam oči dovolj odprli. Torej menim, da s to skupino ni nich. Ali vzemimo, da bi se res kdaj osnovala. Kaj mislite, da bode tedaj za nas bolje? Jaz mislim, da ne; ampak vse bi pri starem ostalo. Mi bi se z Nemci morda she huje boriti morali nego do sedaj, ker oni chisto kam drugam tezhijo nego mi, ker je njih politični ideal, njih bodochnost vse drugje nego nasha. Ta zveza bi zanaprej istotako nenaravna bila kakor do sedaj. Pustimo torej jalove misli rajshi koj pri prichi nego kasneje in nastopimo pod krilom avstrijanskega orla *svojo* pot, ker se to storiti *mora*, ako mislimo sploh kdaj kak svoj namen dosechi.

Ali tudi Hrvatom bi se mi ne smeli sedaj pridruzhati, da bi se tudi mogli. Kaj Hrvati hochejo, kdo to ve? Njim samim manjka she bolj nego nam edinega programa. Ena njihova stranka – madzharonska – tezhi po vsej sili v Peshto, druga – samostalna – sama ne ve, kam. Dokler se hrvashka politika – od pamtiveka zhe nestalna – na nobeno stran trdno ne ulezhe, dotlej nam Slovencem ni mogoche njim se pridruzhevati. Hrvati bi morali shele sijajno pokazati, da so slozhni, da so zares Slovani po politiki, da hochejo nash prid. Tega pa Hrvati do sedaj niso she pokazali, temvech je njih poslednji sabor ali zbor bil pravi kaos (zmeshnjava) popolnoma navzkrizhnih mnenj. Torej mi ne moremo na njih pomoch rachunati, mi jih ne moremo in ne smemo v svoj politični kalkil ali rachun jemati. Ali vzemimo kakor optimisti, da smo njim pridruzheni.

Kaj bi od tega imeli? Jaz – odkrito rechi – bi se bal za pravo bratovsko ljubezen, za slogo, za bodochnost nas vseh. Ako Hrvati s svojimi po krvi in jeziku sorodnimi brati Srbi tako slabo edinstvo imajo, kakega se je shele nam od njih nadejati? Naj me Hrvati krivo ne razumejo; oni morajo prej med seboj slozhni in zdruzheni, s Srbi prijazni, pravi *slovanski*, a ne madzharski ali kakovi koli drugachni politikarji biti – ondaj jim mi srchno radi podamo bratovsko roko v vedno zavezo. Dotlej pa hochemo z njimi samo simpatizovati, vdati pa se jim she nikakor nochemo.

Vsled teh razmishljanj se mora vsakemu realnemu politikarju belodano in jasno videti, da nasha domacha politika zanaprej ne sme in tudi ne more druga biti nego

ekskluzivno *slovenska*. To pa che rechi, da mi moramo, kar se nashih domachih zadev tiche, z vsemi mochmi in po vseh postavnih potih *narodno slovensko skupino* dosehati. Vsa neslovanska pritiklina, izvzemshi peshchico Lahov in Kochevarjev, mora se po vsej mogočnosti odstranjovati, ker bi nas le motila v nashem narodnem in izobrazilnem napredku. Mi zdruzheni ne potrebujemo za nash prvi napredek drugega nego milega sonca ravnopravnosti in rosice bozhjega blagoslova. Vse drugo je od *nas* odvisno; nasha korist, nasha srecha bo *nashega* truda sad. Ne strashimo se tega dolgotrajnega prizadevanja za narodno, obiteljsko zdruzhenje! V povestnici narodov stoji zapisano: Narodom je treba z dolgim trudom in s potrpljivostjo boljsho srecho si *prislužiti!* Zaupajmo pravichnosti vlade, kateri se bodo tudi enkrat oči odprle, da bo bolje hranila vselej zveste Slovence; zaupajmo tudi duhu chasa in pa mogochni ideji narodnosti, ki je zhe dandanashnji chuda storila. »*Edina Slovenija*« – ti dve besedi naj bodeta v vsako slovensko srce zapisani; oni nas naj navdushujeta h krepkemu, neutrudnemu delovanju! *Edina Slovenija* – to je prva pogodba, to je conditio sine qua non vsega nashega napredka; daljna prihodnost pa je v bozhjih rokah!

Slovenec, Celovec, 1866, sht. 87

Fran Levstik, *Zbrano delo*, VIII, Ljubljana, 1959

Levstik je vech svojih pomembnih publicistichnih spisov objavil v listu *Naprej*, ki je izhajal v Ljubljani dvakrat tedensko (torek, petek) od 2. jan. do 29. sept. 1863; izdajal ga je Miroslav Vilhar, urejal Levstik, ki ga je tudi v glavnem sam pisal z jasno usmeritvijo: pravica do vsestranske uradne uporabe slovenskega jezika v javnosti, proti nemshki birokraciji in nemshkutarstvu, proti tendenci prevzemanja hrvashkega jezika, za zedinjenje Slovenije v enotno samoupravno telo. (Levstik je tu objavil tudi svoj avtobiografski prozni fragment *Deseti brat*). Zaradi protinemshtva sta bila izdajatelj in urednik obsojena na zapor, list je bil tudi finančno onemogochen. Levstikova publicistika v *Napreju*, *Slovcu* in drugod kljub pogojenosti s chasom nastanka vsebuje vrsto she danes aktualnih potez. Prichujochi natis je posnet po *Zbranem delu*, ki ga je uredil A. Slodnjak.
(Op. ur. I. A.)

Iz zgodovinskega spomina

Davorin Trstenjak

KERONS IN GER

(narodni bozhanstvi starih Korotanov)

Ime koroshke dezhele se v srednjeveskih listinah nahaja v naslednjih oblikah: Carantanum, Caruntum, Karantana, Charanta, Charantania, Charentania, Charintania, Charentoriche (riche = reich), Regio Karintana itd. (Ankershofen, Handbuch der Gesch. des Herzogthums Kärnthen, II. zv. str. 336); torej zmeraj s soglasnikom *k*, nikdar z *g*. Kolikor je meni znano, tudi slovensko ljudstvo na Koroshkem sploh izgovarja: Koratan, Koroshko, Koroshec, nikdar pa ne: Gorotan, Goroshko, Goroshec; torej je Goratan celó napachna pisava. Ime Karantan = Korôtan pomeni skalnato zemljo – karato, regio saxosa.

Kar, ker, kor označuje pechino¹ (saxum) in beseda je she zhiva v solchavskih (Solchava pri Mozirju) planinah. Kranjci govoré: cher (saxum), ker glas *k* mehchajo v *ch*. Zhe v sansk. prehaja *k* v *ch* – na primer: kash in chash, fererere, scindere, occidere, slov. cheh, chehati, chehni. Besedi kar, ker v pomenu saxum sem nashel le v Solchavi; toda na Pohorju je vech toponimov in lastnih imen prebivalcev skalnega sveta ter ob njem: Kran, Kores, Kernuzhnik, Kernik. Koren je: kar – findere, scindere, srbsko kniti, diffindere, torej kar, ker = mons scissus,² armenski: kel findere = slov. kal iz kar, v sansk. çar, spalten, durchbohren. Iz korena *kar* je gr. κούρις lat. quiris, Spies, sansk. çaru, Lanze, zato: Quirites, Spiessträger, Spiessbürger, got. hairus, gladius, staroskand. hër, gladius, staronord. kordis, polj. kordek, slov. kordezh – chorda, pugio.

Iz tega korena velja izpeljevati toponime: Kernuz, Krn, Krnski grad, Korska planina, in historichna imena: Karat, Karast, Karento (v srbskih listinah leta 837; glej Shafařik, Geschichte der Südslaw. Liter. III. B. I. Abth. str. 147). Nekdanja krepka oblika se je glasila karant, enaka oblikam *ant* v sansk. açavant, v lat. *ent*, npr.: violent, torrent, parent, v gr. αντ, (ιμαντ), οντ, (όδοντ) εντ, (χαριεντ) itd. (glej Bopp, Vergleich. Gramm. V. Theil, str. 1405, §. 957; Ebel v Kuhnovi, Zeitschrift IV. 322). Ta krepka oblika se je ohranila v slovenskih lastnih imenih: Marant, Bregant, Kobant, Porent, Tobant, Trabant itd. Iz oblike Karant, Korant dobimo s pripono an: Karantan, Korant,³ staroslov. karontan, korontan. Nestor pishe: Xorutani, Chorutani.

Stari Slovenci so *on* izgovarjali kot an; to potrjujejo lastna imena: Andrica iz ondra, voda, Lankovice itd.

Kadar samoglasnik an, *on* stoji na zacetku besede, rad dobiva *v* – na primer: vozhe, vogelj, voza = staroslov. onzhe, ongelj, onza.

Iz *korant* dobimo v novoslov. korôt, korotski, *ts* = *sb*: koroshki, prim.: horvatski in horvashki. V Kranjski gori sem slisal: Koroha, tj. Kärntnerin.

Ker najdemo zhive oblike: kar, ker, kor = starobolg. **кръ**, npr.: **крънъ** mutilare, sansk. karn, findere, zato se jezikoslovec težko odlochi, da bi trdil, da je *r* vokal. Primerjajmo le starobolg. **кръмнло** in novoslov. kormilo. Celó ljudstvo govori na Shtajerskem po vech straneh: smart, marzel, kart, tudi Poljaki: targ, trgovisko, litav. tirgus, Marktplatz – prim.: Tergeste = Tergeshte. Tudi na zacetku besed je **ръ** (prim. starobolg. **рътъ**, apex) = ar, in se slishi: art, artich, arja, ardechi itd. Kakor ime Karantan, to pomenijo tudi imena: Karn, Karnia, Karni, Karnsko; po premetu: Kran, Krania, Krani, Kransko. Ker so Rimljani pisali Karni in se ime bozhanstva glasi Kerons, kazhe, da **ръ** tudi pri starih norishkih Slovenih ni bil vokal, temvech chisti konsonant. Novoslovenshcina ljubi metateze, prim.: vrata, Hrovat, vrabelj, prase itd., polabski Slovani pa so she govorili chistejshe: vorta, vorbelj, gard, porse, parse = porcus, valditi = vladati, tako tudi stari Korotani, ker se njihov vojvoda imenuje: Valdunch = Vladuh z navadnim rinezmom (rhinesm). Toliko sem moral povedati, preden preidem k razlagi bozhanstva Kerons.

Spomenik tega bozhanstva je bil izkopen v okolici Gornje Bele v Melski dolini (Mölltal); ves napis se po Laziju glasi:

CHAERON·TI. AVG.

N. DISP. RAT. COP. COP. EXPED.

FEL. II. ET. III, GERM.

(*Lazius in Comment. reip. rom str. 1211*)

Ne upam si glede celega napisa zanesljivo razlozhati, kako naj se bere; mislim, da je poveljnik rimskih vojashkih enot (copiarum), in sicer prve in druge germanske (II. et III. german.), za srechno (fel.) odpravo (exped.) dal postaviti ta spomenik bozhanstvu Keronsu. Da je bil Kerons imenitno bozhanstvo, se vidi iz priimka augustus, ki v rimskih napisih pritiche le vishjim bozhanstvom – prve vrste.

Ker tu vidimo latinski dativ: Chaeronti, se je moral nominativ glasiti: Chärons, in Rimljan je sklanjal ime kakor: pons, pontis, mons, montis itd.

Chärons = Kerons se ujema z litavsko-latvijskimi oblikami: Perkhons za Perkonas, Létownens za Letowenas, pons za ponas, kajti visokoucheni Pott razlaga: »vor auslautendem s wird der Vocal gerne ausgestossen«. Sufiks *onas* je cerkvenoslov. onz = sansk. unas, npr. Ardzhunas, novoslov. *on* v imenih: Korchon, Balon in *un*; npr.: vohun, gerdun, lizun.

Norishki Slovenci so to pripono she uporabljali, kakor prihajo polatinjena imena Mogursus = Mogurs – Moguras ali Moguris, Devsus = Devas ali Devis. Rodbine Devs she zhive v Kranjski gori. Sem sodijo slovenska osebna imena: Klaps, Repts, Skerbs, Jers, Kars, Bors, Mors = Klapas, Repas, Skerbas, Jeras, Karas, Moras, Boras; prim.: ovs = ovas – oves.

Koren imena *Kerons* je kar, ker, findere, diffindere, lacerare, slov. karati: Scharthen machen, (skaran nozh; tj. skrhan); v prenesenem pomenu ἐπιζειν, rixari, streiten, zanken; Kerons je bil torej v prvotnem pomenu: Deus findens, v drugotnem

riscans, pugnans, in se ujema s polabskoslovanskim Karovitom, od katerega se med spomeniki v Retri najde, kakor pishe Masch – »Götterthron«, tj. podstavek, stebrich, na katerem je stala Karovitova podoba.

Runski napis se glasi: Chok Karovit(ov)-varja i riosniki. columbia Karoviti – praecedit severos.

Chok v nemshch. Stock, Pfeiler, srbsk. chokot, Weinstock, varjati; praecedere, riosnik = resnik, oblika polabskoslov. jezika, v katerem je *jat* = io, prim.: lios, miora, stiona = lês; mëra, stëna. (Glej Shafařik. Slav. Alterth. II., 622).

Kerons je bil torej chasten kot bog boja, in je spremljal le tiste, ki so se bojevali za resnično in pravichno stvar. Tudi odlomki rimskega napisa prichajo, da je bil spomenik Keronsu postavljen za srečno vodstvo vojashkih enot.

Chuden je ta pojav, da pri norishkih Slovencih najdemo imena bozhanstev she v tako enostavni obliki kakor pri Indijcih vedske dobe, npr.: Atrans, Belin, Beleshte itd. Pri poznejših Indijcih (v dobi epov) so zhe pristavki: deva = Deus, kakor: Mahadeva,⁴ Apadeva, Suradeva, enako severnoslovanskim imenom IX. in X. stoletja: Belbog, Lutibog, Ctibog, Dazhdbog, Svetovit, Karovit, Rugevit.

Le staroruska imena bozhanstev so tudi prosta in enostavna: Sim, Rgl, Mokosh, Volos, Hers itd.

Po imenu in lastnostih je bil severnoslov. Karovit bog sonca; to prichata njegova atributa: bikova glava in petelin. Sončni bog pa je v slovanskem mitu tudi bog boja.

Kerons bi se v sansk. glasil Çarunas; v indijskem mitu sicer nimamo bozhanstva s tem imenom, toda indijski Rama = Raduh, Radolj, kakor se sončni bog Kershna = slov. Kres, Kresnik, imenuje tudi Çura, in njegovo ime pomeni isto kot Kerons – scindens, findens, lacerans.

Kakor orach z lemezhem in chrtalom (pri plugu) zemljo kara in kala, tako jo sonce s svojimi zharki rahlja; in zato imajo sončna bozhanstva plug, pluzhno zhelezo kot attribute v znamenje, da so varuhi in pospeshevalci poljedelstva; tako Radogost in indijski Rama, ki je tudi: Halabhart, Pflugträger, luzhishkosrbsk. hol, Pflug, prim. slov. Holobor, lastno ime, in pa ime pluzharja pri pustnih orachih, ki je tudi: Korant, Korent, Kurent. Indijski Rama – Kershna – Çura se torej ujema s slovenskim Radogostom – Kresnikom – Kurentom – s polabskoslov. Karovitom.

Chas poljedelskega zacetka pa je bil pri starih Slovenih vesel in radosten, ker je sončni bog premagal zimskega zmaja – senco, zato so ga praznovali s plesi, z godbo, s pesmimi in daritvami, in mladoletno sonce so imenovali: Radogost in Kurent, Korant,⁵ Korent, bozhanstvo, ki zemljo kara – findit, scindit, zato v litavshchini najdemo: kurti, bauen, agrum colere.

Te veselice pa so pozneje postale nezmerne; zato v Kurentu najdemo bakhovski znachaj, in Kurent je zelo podoben mlajshemu Dionizu in indijskemu Rama – Prijamadhus = prijatelj medú – Freund berauscher Getrânke.

Na Rama – Çura – Radogostovo – Kurentovo chashchenje spominjajo še postni orachi; njihov pluzhar, zal lepo nakinchan fant, se imenuje Korant, Kurent, Holobar; orache spremlja Mastnjak, ki dela pijance, ima narobe oblečen kozhuh, zadaj privezan kravji rep, na cheladi pa roge.

Mast v cerkvenoslov. pomeni: humor, in tako Mastnjak spominja na Dionizovega pijanega rejnika in pestovalca Σειλενα – Silena; prim. sansk. sira, humor, litavsk. sele, slov. slina, in indijskega Prijamadhusa, v katerem so Indijci tudi chastili ohranjevalno moč v zemlji (Jones Asiat. Abhandl. I, 219.)

Çura, Kerons, Korant, Karovit so torej izvorno sončna bozhanstva z dvojnimi lastnostmi: kot varuhi dejanj umetnosti in miru ter kot varuhi in branitelji v vojski, in to prav naravno, ker ima tudi sonce blagoslovno dobrotvorno, pa tudi razdiralno neprijazno stran.

V imenu Kerons torej tichi izvorni pomen κέρωνος, der Spalter, in preneseni: rixator, der Streiter, in verjetno ni le priimek sončnega bozhanstva, temveč tudi boga bliska in groma, ker tudi ta kara gore in drevesa, zato se Zeus imenuje: κερωνιος, in Indra: Bidhiras, razkalavec.

Ker smo se prepricali, da je deblo *kar kor* domache, zato naj ne bi nihče vech pisal Gorotan, Gorotanija – temvech Korotan, Korotania, pa tudi *th* v nemshki pisavi »Kärnthen« je nepotreben. Nemci bi chisto lahko pisali Karnten, Karntner. Obliki Karintania – Karintana spominjata na premeno samoglasnikov *a* in *e* v *i*. To nam potrjujejo oblike: Vand, Vend in Vind. Da je tudi Vand, Vend, Vind domache deblo, bom dokazal v posebnem članku.

Drugo domache bozhanstvo starih Korotanov se je imenovalo: Ger ali Gerus. Spomenik tega bozhanstva je bil najden v Gorichah (Görtschach) na gornjem Koroshkem. Ves napis se glasi:

GEROAVG. SACR.

Julius Verecundus et G. Julius Mercator et G. Julia, Juliana et G. Julius Secundus.
(Eichhorn. Beitrage II. 3. Muchar röm. Noric. I, 253)

Bozhanstvo Ger so poznali tudi polabski Slovani. Pisec zhivljenjepisa sv. Ottona (Vita et Ottonis III. cap. 7. pag. 502) pripoveduje: »Clericus Dietrichus nesciens, quo diverteret, audacter fanum ipsum erupit, et videns aureum clypeum parieti affixum Gero-Vito, qui Deus militiae eorum fuit, consecratum, quem contingere apud eos illicitum erat« itd.

Koren je *gar*. V sansk. ghar pomeni lucere, splendere, urere; gharna, color. Ker pa se zhe tudi v sanskr. *gb* mehcha v *h*, najdemo: hari, haris,⁶ ime sonca in sončnega konja.

Nash slavni visokoucheni Mikloshich sansk. *ghr* primerja: goreti, ardere gorek, πικρος gorup (grenek). V slovanshchini imamo, in sicer v srbskhini: gar, color fuliginous po prehodu glasu *g* v *z*h : zheravka, glühende Kohle. Gar je torej na prvotni stopnji, har (prim. hariti, brühen) na drugi, zhar, zar na tretji.

Keltska narechja so po Pictetu ohranila naslednje besede: irsk. grian, sonce, kimersk. graian, sonce; starokeltsko: grann, gryn, sonce, zato so napisi kot Apollini Granno, Apollini Gryneo znamenje, da Ger ni keltska oblika.

Ucheni Sonne pishe prav resnichno: »Der Begriff des lebhaften blendenden Lichtes (ghar) geht in den der Wärme über (prim. sansk. gharna, calor, slov. greti, gorek) oder der Hitze; aber auch Regungen des Gemüthes, die sich wie Freude, Zorn, Spott, Scham durch Verfärben, Erröthen und Erglühen äussern, werden mit dieser Wurzel bezeichnet« (prim. sansk. gharna, Wärme, Mitleid, Gemüthswärme, ghar – har, zürnen, haras, Zorn, gr. χολο, Galle, slov. gorchina, amarities, gorek, amareus – tudi zholch, Galle je iz tega korena, dalje: zarja, zora, zhar itd.

Gerus augustus je torej enako polabskoslov. Gerovitu (ker po uchenem Kuhnu je *vit* ostanek prastarega arijskega oznachevanja: »rita«, Deus), indijskemu Hari in keltskemu Grann, in ime Ger je ravno tako slovensko kakor imena: Svetved, Samuko, Kumo, Bonjata, Serb, Spora, Blendo, Kondol, Babur, Babec, Jentumar, Tapur, Lutumar, Recomar itd., ki jih lahko beremo na koroshkih rimskih kamnih.⁷

Ucheni prof. dr. Biedermann (v svojem izvrstnem spisu *Slavenüberreste in Tyrol* v I. in II. zvezku krasnih *Slavische Blätter*) se chudi, da slovanske naselbine najde po vsem Tirolskem; jaz jih zasledim she dalje po Helveciji (Shvica), kjer she danes zhivotarijo v kantonu Valais (Wallis). Tja so bile gotovo pregnane veje slovenskih Norichanov, ko so se zacheli v IV. stoletju pred Kristusom v pokrajine Norika vrivati Kelti. Vendar o tem v posebnem chlanku.

¹ Besedo *kar* v pomenu pechevnatih gor so si celó koroshki in solnograshki Nemci izposodili od Slovencev, prim.: *Hochkar*, ime gore itd.

² Tako tudi Benfey razlaga, rekoch: aus *car* – *kar* ist sansk. *çiri*, Fels, von der Bedeutung, gespalten.

³ Prim. ime kmeta v vitanjski fari: Korotanchnik.

⁴ Maha pomeni isto kot *mnog*; prim. obilo imen na slovenskorimskih spomenikih: Mogurs, Mogir, Mogit, Mogimar itd.

⁵ S tem popravljam svoje nekdanje mnenje, izrecheno v *Novicah*, da je bil Korant-Kurent bog pechin.

⁶ Slov. zelenko, feuerfarbenes Ross, Eisenschimmel; prim. moj chlank o konju »Zelenko« v Glasniku.

⁷ Poleg bozhanstva Keronsa in Gera so na Koroshkem she nashli spomenik Belina in na koroshki meji spomenik boga Beleshte; o teh dveh sem govoril zhe v *Novicah*. Vrh tega Koroshka hrani dosti podob, posebno sonchnih bozhanstev, na rimskih spomenikih.

Slovenski glasnik, Celovec, 1865 (str. 183-188)

(priredba v sodobni slovenski knjizhni jezik ur. I. A.)

Kerons in Ger je najobsežnejša v ciklu kratkih razprav, ki jih je Davorin Trstenjak pod skupnim naslovom *Mytologične drobtine* objavil v posameznih shtevilkah *Slovenskega glasnika* (»Lepoznansko-poduchen list«, urednik in založnik Anton Janežič; izhajal v Celovcu 1858-1868). Vsak članek je bil posvečen določenemu primeru iz praslovanskega mitološkega izročila, postavljaljoč pod skromno oznako »drobtin« nich manj kakor temelje domače lingvomitologije kot tiste veje etimologije, ki raziskuje arhetipske globine mitotvornega poimenovanja v luči danes aktualnih lingvistično-antropološko-arheoloških povezav (prim. C. Lévi-Strauss: ključni pomen lingvistike). Izbrana razprava je reprezentativna tudi v tematskem smislu, saj obravnava enega od osnovnih indoevropskih (morda celo pred-indoevropskih) besednih korenov (Trstenjakov termin: *korenika*), praviloma enozložnih: kar, ker, kor – gar, ger, gor – ghar, gher, ghor (variante infleksijskega »ablauta« ali prevoja; prim. slov. kor-en, lat. cor, angl. gore, alb. gur = kamen, gurrë = izvor, karpë = skala itd.). Soroden fenomen je Trstenjak obdelal tudi v razpravi *O božhanstvu Hersu* (tj. sončni bog Hers, Hors, Hars, Harsh) v istem letniku SG.

Posebej kazhe pri gornji razpravi opozoriti na Trstenjakovo omembo legendarne Retre (tudi Rethra, Rhetra, Riedegost, Radogost): »... Karovitom, od kterega se med **retranskimi** spomeniki najde ...« V prichujoči priredbi: »... Karovitom, od kterega se med spomeniki v **Retri** najde ...« Retra je bila praslovansko politično sredishche in svetishche, lega ni chisto dolochena, verjetno arheološko najdishche z ostanki slovanskih predkrshchanskih lesenih božhanstev ob danashnjem jezeru Tollense v severovzhodni Nemchiji blizu mesta Neubrandenburg (reka Tollense, zvezna dezhela Mecklenburg-Vorpommern); mnogi okolishki toponimi, vključno z Berlinom, kazhejo slovanski izvor (Tollense: prim. dolenska, dolin/c/a; Brandenburg – slovansko Branibor, koren bran-, brenn- »mochvirje, ovira«; podobno Berlin – slovanski koren berl-, birl- »mochvirje«; prim. Pletershnik, SNS: brlin – der Schwachsichtige; tj. slaboviden, brljav, moten – v mochvirskem okolju; prim. rusko: burlit' – shumeti; poljsko: bryła – kos ledu; nemshka »kontra-razlaga« za Berlin: iz »Bär« – medved).

(Op. ur. I. A.)

Neprevedene knjige

*Lev Detela*PARALELNI LITERARNI UNIVERZUM
ZHIVIH IN MRTVIH**Gerhard Roth: *Orkus. Reise zu den Toten.***

(Orkus. Potovanje k mrtvim)

Fischer Verlag, Frankfurt am Main 2011, 668 strani.

Leta 1942 v avstrijskem Gradcu rojeni Gerhard Roth je izredno plodovit in nenavaden pisatelj, avtor romanov, novel, dram, esejev, spominskih zapisov. Svoja mozaično oblikovana prozna dela je strnil v dva velika ciklusa, sestavljena iz daljshe vrste romanov in novel. V obeh ciklikih, naslovljenih *Die Archive des Schweigens* (Arhivi molka) in *Orkus*, se ukvarja z eno samo generalno temo – s smrtjo v soochanju z avtorjevim konkretnim zhivljenjem.

Tik pred svojo sedemdesetletnico je Roth zdaj zakljuchil oba velika ciklusa, v katera so ves chas vdiral zapis iz njegovega konkretnega zhivljenja, pretkani z najrazlicnejshimi realnimi pa tudi fiktivnimi figurami, potopljenimi v zamegljeno skrivnost bivanja. Za slovenskega bralca je zanimivo, da se Roth vedno znova na zelo plastichen nachin soocha tudi s shtajersko pokrajino v blizhini avstrijsko-slovenske meje, ki ji je v shtevilnih proznih delih postavil trajen spomenik. V vech delih romana *Landläufiger Tod* (Obichajna smrt) je v mirnem pripovednem toku opisal dvajsetletnega Franza Lindnerja. Ta sin znanega chebelarja zazhivi v romanu kot del svojevrstnega mikrokozmosa, v katerem odigrajo poleg ljudi glavno vlogo tudi zhivali, rastline, kamni in kristali ter celotna pokrajina. Svoje tekste, v katere poleg skorajda fotografsko realnih zapisov vdirajo tudi sanje in fantazmagorije, zna Roth zasukati proti surrealnemu absurdu in pretkati z morjem samosvoje poetichnih podob. Na avstrijskem Shtajerskem rojeni Roth ni popolnoma neznan slovenskim bralcem. Nekaj njegovih tekstov je namrech zhe prevedenih v slovenshchino.

Prva knjiga iz Rothovega obshirnega ciklusa *Orkus* je izshla leta 1995 pod naslovom *Der See* (Jezero). V naslednjem desetletju se je v tem ciklusu zvrstilo she šest romanov. Serijo je pisatelj zakljuchil letos v aprilu z osmo knjigo, ki ima podnaslov *Potovanje k mrtvim*. Kot je znano, je bil Orkus rimski bog podzemlja. Ta mit o smrti je privlacheval zhe antichne pisatelje. Odisej in Enej, dva Homerjeva in Vergilova junaka, sta nam prav tako kot pozneje Dante razkrila veliko skrivnosti, ki so se tem popotnikom v neznanu temo razodele na popotovanjih v dezhello senc in smrti.

Potovanje k mrtvim je v prenesem smislu nekakšna pisateljeva avtobiografija. Pri tem je znachilno, da se Rothov realni svet ves chas preлива v fiktivni svet njegove pisateljske domishljije. Srechevanja z osebami iz lastnega otroshstva in mladosti, ko ima za otroka sprva v magichni skrivnostnosti potekajoche zhivljenje ob ochetu zdravniku in ljubechi materi v socialno tezhkih grashkih razmerah prvih let po drugi svetovni vojni morda odlochilno vlogo pri oblikovanju avtorjeve poznejshe osebnosti, vedno znova prehajajo v dokumentarni prikaz politichnih in gospodarskih razmer. V romanu se na vsem lepem pojavijo figure, realne ali pa izmishljjene, s katerimi smo se srechali zhe prej v nekaterih drugih pisateljevih delih in jih moramo zdaj spet izbrskati iz spomina. Pomembno vlogo odigra tudi kritika nedonoshenih razmer, v katerih se nahaja nasha tako imenovana civilizacija. Rothov literarni svet je ujet v patologijo bivanja, za katero so znachilne tragiczne zamravitve in omravitve, kot jih je v svojih shtudijah dushevskih bolnikov opisal dunajski psihiater Leo Navratil.

Takoj na zacetku nas pisatelj zaprede v mrezo na gosto nanizanih samostalnishkih besed, ki zrcalijo Rothove eksperimentalne jezikovne zacetke pod vplivom *Wiener Gruppe*, znane iz njegovega leta 1972 objavljenega prvenca *autobiographie des albert einstein* (avtobiografija alberta einsteina), ki pa jih zelo hitro povezhe z zheljjo po pripovedovanju dogodkov in opisovanju znachilnosti posameznih oseb. Najnovejsiha Rothova knjiga je pravzaprav nanizanka iz spominskih opisov mnogih mrtvih oseb, sorodnikov, prijateljev, znancev, pisateljev, z dodanimi namigi na osebnosti iz politichnega zhivljenja, ki jih je avtor srechaval, ko so bili she zhivi ali pa tudi ne in so samo zarisi nechesa iz zgodovinskega spomina, iz prebrane literature, chasopisnih porochil, she bolj pa so posledica lastnih travmatizacij, kot jih prinasha zhivljenje, da nas preganjajo iz podzavesti in v tezhkih noceh morijo s hudimi sanjami.

Pisatelja Rotha seveda preganja – podobno kot Danteja – pekel, ki ga je dozhivel kot otrok zhe v ochetovi zdravnishki ordinaciji, polni ran, krvi, bolnikov in tudi smrti. Zhe kot otroka ga je ochetov poklic privlacheval z nenavadno mochjo, zato zapishe, da tudi kot pisatelj nikoli ni zares odrasel. V nesrechi bivanja in sveta vidi nesrecho svojega lastnega zhivljenja. Tudi sam je hotel postati zdravnik, vendar je shtudij travmatizirano prekinil in se nekaj chasa ukvarjal z rachunalnistvom, dokler se ni popolnoma posvetil literaturi.

Zdi se mu, da mrtvi iz njegovih romanov v resnici ne pochivajo na pokopalishchih in tudi niso zaprti v knjige in v slike v muzejih, temvech da zhivijo v nas samih. Chim starejsi postajamo, tem bolj zhivi so spomini na mrtve in tem bolje jih tudi mi sami razumemo v njihovem trpljenju in v trpljenju, ki so ga prizadejali drugim. Roman *Orkus – Potovanje k mrtvim* zato predstavlja literarno oblikovano esenco Rothovega zhivljenja. Zrcali avtorjevo razpetost v paralelni univerzum iz zhivih in mrtvih.

Chitalnica

*Lev Detela*TRZHASHKA LJUBEZENSKA RAPSODIJA V
NAVZKRIZHJU DVEH NARODOV

Bojan Pavletich: **Zvoki barv.**
Roman. Mladika, Trst 2010

Leta 2009 v Trstu umrli športni pedagog Bojan Pavletich je 43 let svojega življenja posvetil poučevanju telesne vzgoje na trzhashkih slovenskih srednjih sholah. Poleg tega osnovnega poklicnega dela se je ukvarjal tudi s chasnikarstvom in publicistiko. Izdal je vech publikacij s športno in zgodovinsko tematiko, med drugim pri Slovenskem planinskem drushtvu v Trstu knjigo *Vrbovi v megli*, v kateri je opisal gorska srechanja z raznimi osebnostmi javnega življenja. Pri zalozhbi trzhashke revije *Mladika* je objavil poleg publikacij *Pomen sokolskega gibanja na Trzhashkem* in *Prarealci iz Ulice Starega lazareta* o nastajanju prvih slovenskih shol v Trstu tudi spominsko knjigo *Devet velikih jokov* o svoji mladosti, ki jo je prezhivel v Jugoslaviji kot otrok družine, ki je pobegnila iz fashistichne Italije. Za to delo je prejel trzhashko nagrado *Vstajenje*.

Roman *Zvoki barv* je Pavleticheva prva in očitno tudi zadnja leposlovna knjiga. Zhe bolan in v visoki starosti osemdesetih let je rokopis po daljšem prigovarjanju izročil uredniku *Mladike* Mariju Maverju, ki je v kratki spremni besedi zapisal, da Pavletichev »tekst izhaja postumno kot labodji spev chloveka, ki je gorel za slovenstvo na zahodnem robu nashe domovine«.

In res je škoda, da Pavletich ni napisal she vech ozhje literarnega. Roman *Zvoki barv* je namrech zanimivo napisano besedilo. Na psiholoshko utemeljen nachin nam avtor ponuja vpogled v dramo življenja, ki se razpleta med starejšim moshkim in mlado zhensko. Ta ljubezenska drama pa je hkrati metafora za veliko dramo neuravnovesenega sobivanja trzhashkih Italijanov in Slovencev, ki bi lahko zhiveli v vzajemnem sozhitju.

V ospredju dogajanja sta neimenovani starejši slovenski trzhashki slikar, nekdanji partizan, ki ga z nenavadno mochjo privlachi mlada glasbeno nadarjena Italijanka Anna iz malomeshchanske in desno usmerjene trzhashke družine. Njenega fashistichnega starega ocheta so »Slovani zhivega vrgli v fojbo«, kar jo je travmatiziralo, cheprav ji slikar skusha pojasniti vzroke za to dejanje.

Na spreten način nam Pavletich v dramatično oblikovanih krogih približevanja in odbijanja predstavi močno erotično pogojeno razpoložbenje obeh protagonistov, ki pa se nikoli popolnoma ne uresniči. Avtor je svojo zgodbo postavil v trzhashki kontekst, v katerem zhivita dva naroda v skeptičnem odmiku drug od drugega. Toda chloveshki faktor vedno znova pozehne protagoniste chez zablokiranost, kar sprozhi pozitivne pa tudi negativne posledice. Te pogojujejo tudi dogajanje Pavletichevega romana.

Slovenski slikar je sicer poročen, toda zakon mu je, kot zapishe pisatelj, »zhe po nekaj letih zdrknil v statiko konvencionalnosti ... Brez ljubezni in brez chustva.« V svoji osamljenosti se zateka v umetnost in v razne dejavnosti, vendar mu vse to ne more nadomestiti močne eksistencialne praznine. Sprashuje se o smislu in pomenu bivanja – podobno kot mlada svetlolasa Anna, ki jo zanimanje za umetnost zanese v slikarjevo zhivljenje. Lahko bi bila njegova hcherka, vendar mu Anna odvrne, ko slikar nachne ta problem, da »zanjo to sploh ni vazhno«. Za slikarja je bolj neprijetno, ko mu zachne desno usmerjena prijateljica pridigati, da je »italijanska kultura vrednostno neprimerljivo mochnejsha ... od vechine kultur drugih evropskih narodov ...« Toda slikarjevo moshko chustvo preraste vse racionalne in nacionalne pomisleke. Zanj je Anna predvsem chlovek in zhenska.

Obshirni deli romana so prepleteni s filozofskimi disputi privlachevanja in odbijanja. Slikar bi rad mlado italijansko nacionalistko preprichal o slovenskih vrlinah, ta pa obozhuje predvsem neko njegovo temno abstraktno sliko. Mlada zhenska ugovore svojega starejshega prijatelja skorajda preslishi. V slikarju vidi predvsem chloveka in umetnika – in ne Slovenca. Sicer pa je tudi slikar travmatiziran z raznimi dogodki, she posebej s tistimi iz chasa partizanstva, ko je njegova skupina brutalno likvidirala ulete nemshke vojake, velikokrat she ne dvajset let stare mladeniche: »Ni hotel gledati eksekucij. Ni hotel iti dol, k jami. Skushal se je izmakniti nekam v ozadje, toda vodnik ga je opazil, mu s prostashko opazko naprtil dva ujetnika in ga napotil v globacho. Postopek je bil tam enostaven in hiter: nagi Nemeč je pokleknil na rob jame, oni za njim mu je poslal strel v tilnik, ga sunil z ного v hrbet in truplo je zamolklo padlo na dno ...« Tudi slika, ki jo Anna obchuduje in skusha razvozlati njeno skrivnost, je rezultat te partizanske groze in teme, partizanskega upanja in obupa.

Starega slikarja preganjajo temni spomini. Nerazchishcheni problemi na moralno problematichna dejanja. Partizanskih shtabovcev, ki so si lastili privilegije, nedostopne navadnim borcem, namrech ni maral. Zato enemu od teh tudi ni reshil zhivljenja, ko se je znashel na dometu nemshkega ostrostrelca, saj bi, ko bi mu pomagal, moral verjetno sam umreti.

Vechino pripovedi sestavlja opis avtomobilskega izleta na podrochje slikarjevega partizanskega bojevanja, ki ga je Pavletich prepletel s spominskimi refleksijami in miselnimi reminiscencami. Z avtomobilom se neenaki par odpelje iz Trsta chez mejo v gozdove h krashkim grapam in vrtacham. Izlet se vedno bolj sprevracha v

na pol zakriti ljubezenski dvoboj, poln ljubosumja, negotovosti in strahu. Slikarjevo nelagodje zaradi negotovega razmerja z Italijanko se stopnjuje ob sprashevanju vesti zaradi spominov na pretekle dogodke, kar spominja na Kocbekovo analizo chlovekove razpetosti med strahom in pogumom v ključnih trenutkih zhivljenja. Medtem ko si slikar zheli vech kot le prijateljevanje s pogovori o glasbi in slikarstvu, pa je za Anno prav to »dushevno prijateljevanje« s starejsim in obchudovanja vrednim umetnikom bistvo njene zveze. Ko mu proti koncu izleta s tezhavo zaupa, da se bo porochila z mlajshim moshkim, se v slikarju na mah zrushijo vsi upi. Skrusheno odtava, notranje prazen, kot je zapisal pisatelj, »v temno, brezzvochno in brezbarvno noch«.

Lahko nezaupanje med narodi premagamo s tvorno ljubeznijo? Pavletichev tekst, ki avtenticno obkrozha komplicirani narodnostni polozhaj na Trzhashkem, pushcha to vprashanje brez odgovora, cheprav nakazuje misel, da je nesporazume med ljudmi mogoche presechi s pomochjo zrele chlovečnosti.

Lev Detela

NAVZKRIZHJA SLOVENSKEGA NARODNOSTNEGA POLOZHAJA NA TRZHASHKEM

Evelina Umek: **Zlata poroka ali Trzhashki blues.**

Prozna pripoved. Mladika, Trst 2010. 160 strani.

Leta 1939 v Trstu rojena Evelina Umek, poleg knjig za otroke avtorica novel in romanov *Frizerka* in *Hisba na Krasu* ter avtobiografskega romana *Po sledeh fate morgane* o pisateljici Marici Nadlishek Bartol, posega v kratkem romanu *Zlata poroka ali Trzhashki blues* v razvejen splet slovenskega manjšinskega mikrokozmosa sredi izpostavljenosti v obdajajoče ga italijanstvo. Ob protagonistih dogajanja, samoljubni Jolandi in njenem pasivnem mozhu Francu, ki na zhenino pobudo praznujeta petdestletnico njunega zakonskega zhivljenja, se v ozkem okviru enega samega dne razpredejo navzkrižnja različnih trzhashkih bivanjskih usod. Pisateljica je zelo skrbno izrisala profile vseh glavnih nosilcev dogajanja. Ob bok zlatoporochencev je postavila krog njunih ozhjih sorodnikov, prijateljev in znancev ter s pomočjo vedenjskih načinov teh povprečnih ljudi oziroma »malih junakov« razgalila izgubljenost sodobnega chloveka sredi vedno bolj vseprisotne globalizacije.

Na zaključni »praznični« večerji pride do neprazničnega pranja umazanega perila, to pa izostri pogled v razrahljano strukturo ogroženega zamejskega slovenstva. Obchutek nekdanje navezanosti na rodni dom in vzajemna povezanost med ljudmi se izgubljata sredi zakonskih brodolomov ter narodnega odtujevanja v italijanski drugojezičnosti in zaprtosti trzhashkega mesta za drugo in drugachno.

Evelina Umek s pomočjo svojih protagonistov predstavi pestro panoramo najrazličnejših zhivljenjskih usod. Vedno bolj stereotipna narodnoobrambna nachela slovenske starejshe generacije vzbuja pri nekaterih mlajših predstavnikih, na primer pri Francovem sinu Maxu, odpor in relativizacijo slovenstva. Po drugi strani se v dvojezičnih zakonih tudi zaradi preteklih travmatizacij lomijo vezi med partnerji. Italijanski mozg Jolandine in Francove hcherke Irene, istrski begunec Fiore, je na primer chlovek brez trdnega notranjega jedra, ki se v svoji bolechi osamljenosti zateka v alkohol in nekakšno zablokirano italijanstvo, vanj pa vdirajo bolechi spomini na italijansko-hrvashko zhivljenje v nekdanji Istri. Medtem ko Fiorejeva hcherka sledi svoji slovenski materi, je sin Bruno zashel pod ochetov vpliv in se vključil v italijanstvo. Pod preprogo, kamor so nastopajochi v posameznih prizorih te trzhashke pripovedi skrili svoja razocharanja, prizadetost in ranjena chustva, tli bolechina ter se razrashcha samovoljno razpolozhenje brez vzajemne naveze s sochlovekom.

Simbol nekdanjega tradicionalnega slovenstva postavi avtorica v podezhelsko okolje nad Trstom, kjer je Francov brat Jozhe še vpet v ustaljeni tok vashkega življenja. Vendar je posestvo zhe prepustil svojemu sinu Iztoku, v Ljubljani diplomiranemu agronomu, ki z narodnostno problematiko nima več posebnih težav. Chuti se Slovenca, vendar je hkrati praktičen chlovek sodobnega chasa modernizacij in mehanizacij, ki vdirajo tudi v nekdanji ruralni svet in ga preplavljajo z nadnacionalnimi globalizacijskimi kapitalističnimi posegi.

Evelina Umek odslikava v svojem polifonichnem »trzhaskem bluesu« narodnostno in jezikovno meshano okolje, v katerem se razpletajo in prepletajo vezi med ljudmi z razlichno zgodovinsko dedishchino. V tekst, ki je prepleten s shtevilnimi dialogi med posameznimi protagonisti, vnasha tudi italijanshchino oziroma pogovor v specifichnem italijanskem trzhaskem dialektu, ki je v opombah pod chrto preveden v slovenshchino. Ta pisateljichin pristop povechuje realistischno avtenticnost dogajanja.

Najrazlichnejshi glasovi »trzhaskega bluesa«, ki jih avtorica predstavi s pomocjo kratkih analitichnih scen in dialogov v jasnem realistischnem jeziku, ponujajo kritichno izostren pogled v navzkrizhja chloveshkih eksistenc na zahodnem robu slovenskega narodnega prostora v prelomnem chasu nashe sodobnosti. Na koncu je v knjigi objavljen še daljši spremni esej s podrobnejsho analizo glavnih znachilnosti in posebnosti teksta. Pod naslovom *Odprtost kot izraz stiske jezika ali bega iz družbene osame* ga je napisala Loredana Umek.

Vprashalnica

Ivo Antich

KOSOV(SK)O VPRASHANJE: »KDAJ SO SLOVENC
PRISHLI V SVOJO SEDANJO DOMOVINO?«

V nemško-slovenskem zborniku razprav o (pretežno) koroski zgodovini *Karantani-Ostarrichi: 1001 Mythos* (Mohorjeva; Celovec-Dunaj-Ljubljana, 1997) je Peter Shtih v svojem pregledu z naslovom *Avtohtonistične in podobne teorije pri Slovencih in na Slovenskem* (kot tretji zgodovinar po Francu Kosu in Bogu Grafenauerju, prvi zhe 1896, drugi 1982) kritično obrachunal z Davorinom Trstenjakom kot vodilnim med starejšimi slovenskimi zagovorniki t. i. avtohtonistične teorije; v tem smislu je ilustrativna naslednja navedba iz omenjene Shtihove razprave:

»Med vsemi temi pa je po obsegu svojega dela, vztrajnosti in odmevnosti izstopal Davorin Trstenjak (1817-1890) ... (...) Njegov popolni znanstveni diletantizem se je kazal v nemogočem etimologiziranju in tudi mitologiziranju ... (...) Toda kljub gorečnosti s katero je branil avtohtonistično teorijo je Trstenjak v starejših letih zmogel toliko poguma in poshtenja, da se ji je vsaj posredno odpovedal, ko je v razgovoru z Matijom Murkom, slavistom, literarnim zgodovinarjem in klasikom slovenske etnologije, dejal: *Vi imate Mikloshicheve in druge jezikoslovne knjige, kaj pa smo imeli mi, ko smo začeli?*« (cit. n. d. str. 30, natanko po predlogi, brez slovnično-pravopisnih popravkov).

V Murkovem članku z naslovom *Rodoljubna knjiga brez rodoljubja* (Veda, 1911), ki je sicer ironično unichujoča recenzija knjige drugega »zloglasnega« avtohtonista Martina Zhunkovicha (*Die Slaven, ein Urvolk Europas*, Wien, 1911), mimogrede pa je omenjen tudi Trstenjak, poleg navedene, chisto anekdotične aluzije ni nobenega sledu o tem, da bi se Trstenjak »odpovedal« svojemu delu, kateremu je posvetil zhivljenje. Lucijan Vuga v svoji knjigi *Veneti v Troji* (2006), ki je poglobljena, korektna in izhrpna predstavitev poglavitnih avtohtonističnih (hipo)tez, navaja določeno pozitivno mnenje Franceta Bezlaja, znanega kot največjega slovenskega etimologa, o Trstenjaku, ter opozarja na nekatere markantne sodobne tuje »avtohtoniste« (Alinei, Peshich, Renfrew, Semerano itd.), katerih pogledov spricho tudi formalno neoporečnih strokovnih referenc nikakor ne bi bilo mogoče oznachiti kot »popolni znanstveni diletantizem«.

Vsekakor je res, da so se zhe v chasu Trstenjakovega zhivljenja poleg uposhtevanja (celo navdushenja – zlasti iz patriotičnih slovanofilskih razlogov) pojavljali tudi

kritični odmevi na njegovo znanstveno raziskovalno-razlagalno delo. V zvezi s tem je slikovit naslednji »pesniški primer«: Trstenjaka omenja Fran Levstik v svoji satirichni pesnitvi *Slovenska literatura* (1859), ki je v celoti dokaj kruto humoren, zgoshchen pregled slovenske literarne zgodovine v verzih. Na Trstenjaka se nanashajo naslednji verzi (Levstik pishe: Turstenjak – po razlagi urednika A. Slodnjaka naj bi ga tako preimenoval »zaradi njegovih etimoloshkih saltomortalov, izvajajoch njegovo ime od besede tur – prabik«; cit. F. Levstik, ZD 2, 1952, opombe, str. 415; Slodnjak pri tem ne razlozhi nenavadne Levstikove besede »sheststogubca«, ki jo sicer citira: »shestogubca«; gre za t. i. *devetogub*, del zhelodca prezhvekovalcev; prim. Pletershnik, *Slovensko-nemshki slovar*: shestogub□c, -bca, *m. der Blättermagen der Wiederkäuer, der Psalter*):

(...)

pa Turstenjak slavni mehove pritiska /

(...)

Iz sheststogubca turjega kuha
Slovanom zgodbo kuhar Turstenják;
mi padamo pred njim na kolena,
al praska se v grobu Kollár Slovak.

Naj Mikloshich se na Dunaju smeja,
naj Dezhman v Ljubljani gleda v stran,
nash Turstenjak svojo pot dokazuje,
da nekdej she v Afriki bil je Slovan.

(...)

(cit. ZD, 2, str. 206-207)

V pesnitvi so zoper Trstenjaka naravnana pomembna imena, a njih relevantnost je tej v zvezi specifichno pogojena. Zakaj naj bi se Kollár tako rekoeh obrachal v grobu zaradi Trstenjakovega »kuhanja« slovanske zgodbe (zgodovine) iz govejega zhelodca, ni jasno, saj je bil ta Slovak, pesnik in profesor arheologije, kot znamenit zagovornik t. i. vseslovanstva (mdr. avtor knjige *Staroitalia slawjanska*, 1853) eden od Trstenjakovih (hrestomatichnih) vodnikov. Sicer naj bi se Trstenjak z idejo avtohtonosti Slovencev najprej seznanil neposredno pri prijatelju Antonu Kremplu, ki je imel v svoji knjizhnici tudi Kollárjeva dela; pozneje pa je Trstenjak prevzel neobjavljeni opus preminulega Matevzha Ravnikarja Pozhénchana, raziskovalca podobne usmeritve.

Mikloshich, velikan slavistike, je v strokovno-poklicno-kariernem smislu tako rekoč »stvaritev« Jerneja Kopitarja, ki velja za utemeljitelja slovenistike (s slovnico, ki svoj predmet obravnava kot eno od slovanskih narechij, in to v izrazito okrnjeni obliki – brez besedotvorja in sintakse; v uvodu je, sledeč Dobrovškemu, četrto skupino narechij slovanskega jezika oznachil: »Hrvashchina s slovenshchino na Kranjskem, Shtajerskem in Koroshkem«; izv.: »Die Kroatische, mit dem Windischen in Krain, Steyermark und Kärnten.«); oba sta bila po shtudiju pravnika, radikalno formalno vzeto torej »ljubiteljska filologa«. Iz odvetnishtva v filologijo je Mikloshicha pritegnil Kopitar, ki je sicer gojil neko skupno slovansko perspektivo, najprej na osnovi skupnega latinichnega pravopisa, toda pravoslavja in Rusije ni maral (v konchnem povzetku so Kopitarjeve zamisli o avstroslavizmu in Dunaju kot – vsaj znanstvenem – sredishchu vsega slovanstva videti kot svojevrstne »fantazije«, katerih problematichnost je, kot kazhe, deloma chutil tudi sam; prim. spis: *Domoljubne fantazije nekega Slovana – Patriotische Phantasien eines Slaven*, 1810). Ne Mikloshich ne Kopitar v sijajni dunajski sluzhbi in praktichno nemshka (v nemshchini pishocha) znanstvenika nista mogla podpirati izrazitejshega protiaavstrijskega vseslovanstva, ki je zhe tako imelo za Nemce zloveshch, celo alarmenten prizvok (poudarjati dejstvo, da so Slovani najvechja etnichna enota v habsburshki monarhiji, ni bilo priporochljivo; prim. jezikovno razmerje leta 1910: nemshchina ok. 12 mil., madzharshchina . ok. 10 mil., slovanski jeziki ok. 20 mil.). Jedro Mikloshicheve in Kopitarjeve filologije je *panonska teorija* (o stari cerkveni slovanshchini), ki jo je temeljito razveljavil Vatroslav Oblak, lingvist po shtudiju (slavistika in primerjalno jezikoslovje, z doktoratom) s svojo *makedonsko teorijo*.

Mikloshich je v *Slavische Bibliothek II* (1858) kritichno zavrnil Trstenjakove poglede na slovensko prazgodovino, doktor prava Karel Dezhman pa jih je odklanjal v kritikah in v nastopih v ljubljanskem Zgodovinskem drushtvu (Dezhman kot nachelni odpadnik od slovenstva in glasnik nemshkutarstva bi seveda she toliko tezhe soglashal s Trstenjakom). Tudi Levstikova formalna izobrazba (gimnazijec brez mature) je po svoje »iz druge zgodbe« ter vsaj v nekaterih potezah prav tako vsebuje nekaj tistega, kar kritiki obichajno oчитajo tako Trstenjaku kot sploh avtohtonistom in »venetologom«: amaterizem, diletantizem, fantaziranje. Sicer pa Levstikova satirichna pesnitev tako ali tako ostaja zunaj lingvisticzne stroke, v polju literature, se pravi, da niti ni recheno, da se vse v njej povsem pokriva z avtorjevimi »pravimi pogledi«.

V zvezi s Trstenjakom se potem afrishka asociacija utrne tudi zgodovinarju Francu Kosu v razpravi: *Kdaj so Slovenci prishli v svojo sedanjo domovino?* (Izvestja muzejskega drushtva za Slovenijo, 1896; tudi: Franc Kos, *Izbrano delo*, 1982). Tam pravi: »Z enako pravico bi lahko kdo trdil, da so bili afrikanski *Zuavi* nekdam tudi Slavi ali Slovani.« – Znachilnost te opombe je seveda v tem, da navaja en sam primer, medtem ko Trstenjak niza kupe podatkov za svoje (hipo)teze. Kosova ad hoc domislica je povsem neprimerljivo in brezpredmetno »duhovichenje«.

Teoriji priselitve se logično zastavlja vprašanje, koga so »izpodrinili« Slovani v 6. stoletju? Morda »Vlahe«, kot so nekoč rekli romaniziranim predhodnikom? Morda »Ilire«, katerih pravi potomci naj bi bili (po albanski razlagi) Albanci? Za Kopitarja so bili Srbi in Hrvati ilirski vrinek med prvotnimi strnjeno naseljenimi Slovani, ki naj bi bili avtohtoni na svojem ozemlju od izvira Drave, ob Donavi do Chrnega morja (v tem je sledil bizantinskemu Porfirogenetu in ruskemu Nestorju). So Slovani (Slovenci) prishli v prazen prostor ali so izvedli edinstveno temeljit genocid nad prvotnimi prebivalci, le deloma romaniziranimi pod rimsko upravo? O prihodu Slovencev Franc Kos pravi: »Kamor so prishli, tam so ropali, pozhgali in morili.« (v zhe omenjeni razpravi *Kdaj so Slovenci prishli v svojo sedanjo domovino?*; ID, str. 101). In she: »Kmalu potem je zadela juzhni Norik huda nesrecha. Slovenci so pridrli v to pokrajino ter se polastili zemlje ob Dravi in Muri. Razrushili so Tiburnijo, unichili ondotno shkofijo, prebivalce pa pomorili ali pa odvedli v suzhnost.« (ibid. str. 79). K temu pripominja: »Po pravici lahko trdimo, da so Slovenci, ko so prishli v Panonijo in Norik, postopali mnogo krvolochnejshe in okrutnejshe, kakor Langobardi, Goti in drugi germanski narodi.« (ibid. str. 79, opomba 28). Ta podoba Slovencev-Slovanov kot priseljencev v 6. stoletju se očitno razlikuje od pravljihne podobe slovanskih dobrichin, ki so igrali na citre, prepevali in pili medico ... (Kos tudi o Madzharih: »Kamor so Madzhari prishli, tam so vse pozhgali; pobili so vse, kar se jim je moglo ustavljeti.« ... ID, str. 251). Vprašanje o »prianodu« ali »ne-prianodu« Slovencev-Slovanov tako, po vsem sodech, vendarle ostaja odprto – vsaj kot nenehen historiografski izziv.

Jolka Milich

O PREVAJANJU IN POEZIJI (XVIII)

In tako kar na lepem (ker chas – hochesh nochesh – teche in nich ne reche, pa vseeno veliko pove, kot vemo zhe na pamet) se je svetovna prestolnica knjige po letu dni v gosteh pri nas izselila iz bele Ljubljane in vse Slovenije, ki jo obdaja, tja v daljno Argentino, dezhelo tanga in marsichesa drugega, tudi Borgesa, Alfonsine Storni, slovenskih predvojnih in povojnih sorojakov in ... slovite Peronove zhene Evite, da se omejim le na peshchico imen. Knjige, najbrzh one bolj zapoznele sorte (kot tepke in drnjule), pa she vedno dezhujejo od vsepovsod ali kot mana snezhijo v mojo hisho, cheprav sem v svoji glavi odpisala take kolektivne polete z obiskom na domu in pristankom v moji dnevni sobi. Tu pa tam, kakshna bolj tezhka, primerna za tezhake, s trdimi platnicami kot rozhevina (ochitno gre pri nas za kakshno novo shego ali modni krik!), mi prileti direktno v glavo, da me miselno onesposobi za teden dni. She hvala ne utegnem rechi poshiljateljem, dokler si za silo ne opomorem.

Ker so mi znanci ochitali, da diskriminiram italijansko poezijo, ker sem doslej italijanske knjige kar preskochila, bom na samem zacetku namenila tudi njim nekaj vrstic oziroma instant prevedla kakshno krajsho pesmico, da bi videli o chem pesnijo nashi sosedi. Zachela bom s Giacomom Scottijem, starim znancem iz Neaplja, ki se je po (drugi svetovni) vojni preselil iz socialistichnih vzgibov na Reko in se she bolj afirmiral pri nas (mislim na nekdanjo Jugoslavijo) kakor doma na jugu Italije – kot pesnik, esejist, publicist, historiograf v italijanshchini in prevajalec zlasti iz srbohrvashchine v svoj jezik. Pred leti smo ga slavnostno povabili tudi v Sezhanu in she prej – v predosamosvojitveni dobi – je s slovenskimi pesniki in literati in knjizhevniki iz drugih jugoslovanskih republik vasoval na shtevilnih srechanjih v Ljubljani, Shtatembergu itd. V Trstu pri Hammerle Editori je letos februarja izshla njegova zbirka *Poesia del mare* (Poezija o morju), njen tisk sta omogochila Kulturno poverjenishtvo Julijske krajine in Evropska iniciativa. Sprva sem izbrala pesem v istrsko-trzhashkem narechju *El mar xe sempre là*, po nashe: *Morje je vedno tam* (... na svojem mestu), potem pa sem naletela na glagol z zaimkom *contarne*, ki lahko pomeni, kar dve zelo razlicni stvari, in sicer: *ki nam pripoveduje o mrtvih, ochetih in vnukih* ali pa: *ki nas shteje / preshteve – mrtve, ochete in vnuke*. Kaj je mislil, pa nam lahko pove le pesnik sam oziroma on si lahko privoshchi dvoumnost, mi pa bi se morali odlochiti le za eno mozhnost, na temelju ugibanj: lahko bi dali prednost prvi interpretaciji ali pa bi rajshi pisali avtorju, naj nam verz sam raztolmachi, v **izogib** nesporazumom. Poiskala bom rajshi kakshno drugo pesem z nedvoumnim sporochilom. Jo zhe

imam: *Il mare ride quieto*, po slovensko: *Morje se tiho (ali mirno ali spokojno) smeje*, na izbiro, pa she kaj bi se nashlo:

Morje se tiho smeje

Morje se tiho smeje,
danes zjutraj morje
osvezhuje zemljo z jasnimi ochmi.
Pochivam na obali in se smejem morju.

Kar tako, da se vedem po otrochje,
mechem kamenchke v vodo: morje se smeje,
misi, da sem izkushen mornar, in se smeje,
se smeje spokojno. Smejem se tudi jaz.

Morje, danes zjutraj
ima igrive roke,
zhametne prsi
in bel smeh za moj pochitek.

Ob skrajno sporni besedni zvezi **v izogib** bi nekoch prof. Janez Gradishchnik in tudi Janko Moder, che se ne motim, kar vztrepotala in me prijela za ta sladke – nalashch sem jo podchrtala, da ne pozabim vprashati za jezikovno mnenje o njej strokovnjake, ki so se razpisali v zadnjih *Pogledih*, 23. aprila 2011, v skupnem problemskem sklopu *Slovenshchina med normo in praksami – Jezikovne travme govorcev slovenshchine* (in sicer Heleno Dobrovoljc, Andreja E. Skubica, Marka Stabeja, Moniko Kalin Golob in Simona Kreka, ki se, vsak na svoj nachin, vendar malodane demonstrativno ne shtejejo za puriste – oni bi verjetno prej vztrepotali in vzdrhteli pred puristi kot, denimo, pred tvorbo **v izogib**. Zdi se, da nam je vztrepetavanje in vzdrhtevanje, tako ali drugache, iz tega ali nasprotnega vzroka, zapisano v genih. A o tem she peshchico vprashanj kasneje, ko absolviram italijanske poete.

Mobydickov zalozhnik Guido Leotta iz Faenze (Ravenna) je tudi pesnik in pripovednik, v jazz kvintetu *Faxtet* igra na saksofon in flavto, zhe dvajset let med drugimi zalozhnishkimi obveznostmi in opravlki vodi knjizhno zbirko *Carta da Musica* (Notni papir), kjer objavlja svoje CD knjige in podobne knjige-zgoshchenke drugih domasih in tujih umetnikov, lani ob dvajsetletnici je izdal spominski album *Coffee Break*. Letos pa pesnishko zbirko *Andando a capo, ogni tanto* (Od chasa do chasa napisem nov odstavek).

Vino poljubi rob

kozarca, val rubinaste barve
do tvojega smehljaja. Zazresh se
v zgodnji sončni zahod, zabliska se
in rechesh, zdaj pa bi ostala.
In vendar kar naprej odhajash,
odkar sem si te izmislil.

Rimskemu pesniku in esejistu Claudiu Damianiju je založnik Fazi (www.fazieditore.it) lani septembra izdal antološko zbirko *Poesie (1984-2010) – Poesmi (1984-2010)*. Uredil jo je Marco Lodoli, z izborom pesmi iz vseh zadnjih pomembnejših zbirk, dodal pa je še nekaj neobjavljenih iz zbirke v pripravi *Il fico sulla fortezza* (Smokev nad trdnjavo).

Iz mojega malega zornega kota
vidim veselje. Majcen pravokotnik.
Mojo teraso. Neke tople in svezhe
majske nochi, blag vetrc pihlja in
me prijetno hladi po soparnem dnevu.
Ne verjamem, da je veselje drugachno od
nashega sveta: potem ko sem dolgo mislil
in globoko razpredal, sem se preprichal,
da kar je na zemlji, je po malem vsepovsod
na nebu, in obenem, da kar je na nebu,
je tu in tam razmeshcheno tudi na zemlji. Skratka,
rechem: sploh si ne predstavljajmo chudnih rechi,
marvech si oglejmo tisto, kar nam je blizu,
pustimo, da nas rani njegova lepota,
in v njegovi modrosti si spochijmo srce.

Od leta 1987 do leta 2008 je izdal šest pesniskih zbirk, za katere je prejel devet prestizhnih nagrad, in s tem je povedano vse. No, recimo skoraj vse, dalo bi se še kaj tehtnega dodati. A dodajalo se bo ob kakshni drugi prilozhnosti, ko bodo nagrade nasploh in posebej po svetu in doma glavna tema pogovora.

Kakshen mesec pred njegovo – sicer predvidevano, a vseeno neprichakovano – smrtjo za rakom letos 15. marca v Trstu sem prejela od Claudia H. Martellija, rojenega leta 1940 prav tako v Trstu, založnika, pesnika, esejista, gledalishkega pisca, umetnostega kritika in zgodovinarja, novinarja, ustanovitelja in urednika mesechnika *Trieste Arte&Cultura*, predsednika trzhashkega Pen kluba in še marsikaj, med drugim vech kot desetletnega pastorja evangelichansko-

metodistichne cerkve v Trstu, Vidmu in Gorici in od vsega zacetka njegove vech kot pestre umetnishko-literarne kariere deklariranega prijatelja Slovencev onstran nekdanje drzhavne meje, kar v davnih chasih niso bile machje solze – njegovo zadnjo pesnishko zbirchico, ki jo je posvetil svoji druzhini, z naslovom *Cinema e altri racconti – Salmi* (Kino in druge zgodbe – Psalmi), obenem pa sveto obljubo, da mi prinese, brz h ko jo natisne, spominsko knjigo o *La bohème triestina – 1955-1975*, drugache recheno: dvajset let umetnishko-literarnega, izrazito bohemskega zhivljenja v Trstu: osebe, kraji, dogodivshchine in anekdote.

Ker sem tudi jaz osebno ali posredno poznala skoraj vse protagoniste njegove knjige she v rokopisu, sva samogibno zachela obujati skupne trzhashke spomine; preden sta z zhen o Elso odshla, mi je pustil v branje rokopis s proshnjo, naj mu potem povem svoje vtise in po potrebi kaj popravim in dodam. Da mi bo zelo hvalezhen. Rekla sem: Che si omenjal kakshnega Slovenca, ni treba niti, da pogledam, kaj she, da se grem prerokinjo, saj vnaprej vem, da si imena s streshicami in tudi sicer pisal precej narobe. Po tej plati ste trzhashki Italijani nepoboljšljivi zanikrnezhi, da ne rechem ... grozni. Briga vas, sem med sabo naprej predla zhe stokrat na glas povedano misel, itak za nas Slovence ne kazhe zgubljeni chasa s takimi nepomembnostmi, prav ali narobe, to je chisto vseeno. Fuchka se vam zhe po tradiciji. Bi rada videla in zvedela, kaj bi ti rekel, che bi tvoje ime kar naprej pisala narobe: Klaudio namesto Claudio in Martelli z dvema t in enim I (Martteli) ali pa kar Nardeli. Saj je vseeno M ali N pa T ali D, che si mnenja da ni razlike med Ch in C, pa Zh in Z itd. Kar debelo bi zazijal, sem mu spet na glas malodane zazhugala, in me okrog, pri sorojakih opravljal, da delam grobe napake v italijanshchini, kar je za literatko in prevajalko naravnost nezaslishano. Jaz pa ne smem ostrmeti vsa zgrozhen a ob ... vashi zhe prislovichni – namerni? – malomarnosti ali – priroj eni? –shlampariji. In spet sem rahlo malodushno le mislila, ko pa nich ne pomaga, saj jim trobimo zhe vse zhivljenje, oni pa, trdobuchni kot oreh ali granit, se na napakah nich ne nauchijo ali bolj malo. Ob taki hochesh nochesh vech kot zhaljivi brezbrizhnosti in kronichnem pishmevuharstvu tudi mene zagradi vechkrat sveta jeza, da bi jim treshchila knjigo v glavo in jo po mozhnosti razbila – glavo, da se razumemo. Vse to sem seveda povedala in mislila v smehu, na moch humorno. Odvrnil je, malce skrushen, a ne prevech, pa enako nasmejan: Imash stokrat prav, res tako rezoniramo na sploshno in vchasih she hujshe. Prosim te, popravi. Potem ti knjigo prinesem osebno, brz h ko bo natisnjena.

Knjigo oziroma nekaj izvodov knjige, tudi za mojega brata in sestro, mi je prinesla post mortem mozha njegova vdova, ker se je Claudiu, kmalu po izidu in predstavitvi v trzhashki kavarni svetega Marka, zdravje tako poslabshalo, da si ni vech opomogel, pach pa je kar umrl, tudi na mojo veliko zhalost, ki she traja.

Iz zgoraj zhe omenjene zadnje Martellijeve zbirke pesnishki komentar o filmu:

Sedmi pechat

V kakshni
 stari katedrali
 velike freske
 pripovedujejo o Peklu.
 Gre za slikarsko tolazhbo:
 kralji in kardinali,
 papezhi, vojshchaki in kmetje,
 preshushtniki, razbojniki,
 simonisti in klatezhi,
 vsi izchrpani
 od besa in zavisti.
 Na zhivljenjski shahovnici
 zadnje mozhne poteze:
 chas zanje se je iztekkel.

Pa dodajmo iz razdelka psalmov – in memoriam – she ... poslovilno pesem:

Psalmi 139/143

Ni kraja
 na nebu in na zemlji,
 kjer bi se lahko skrtil.
 Ni ure, ni dneva,
 med katerima tvoj pogled
 me ne bi nashel,
 niti smrti niti zhivljenja.
 Niti misli
 ali she neizrechene besede.
 Povsod me bo tvoja roka prijela,
 zato mi ne prikrivaj svojega oblichja.
 Naj spoznam tvojo dobrotljivost
 in pot, po kateri naj hodim,
 ker Vate zaupam.

Tudi letos mi je bocenski pesnik Silvano Demarchi poslal novo pesnishko zbirko *Miraggi* (Prividi), izshla je nedavno – februarja – v Salernu pri *Edizioni cronache italiane*, kjer na splošno veliko in redno objavlja, a tokrat gre za zbirko, ki je prvich opremljena z avtorjevo fotografijo na hrbtni platnici, barvno seveda. Tako imam vsaj prilozhnost, da vidim, kakshnega videza je ta moj neznani lirik in vse

sorte zraven: esejist, pripovednik, antologist, historiograf, prevajalec, tudi teozof menda, dolgoletni profesor na višjih šolah, s katerim prijateljujeva, ne da bi se osebno poznala malodane zhe eno malo vechnost, revijalno sem prevedla kar znatno shtevilo njegovih pesmi, in tudi knjizhno v skupinski dvojezichni antologijici *Pet sodobnih italijanskih pesnikov – Cinque poeti italiani contemporanei*, ki je izshla v zbirki Aleph leta 2003 pri Centru za slovensko knjizhevnost v Ljubljani. Lep chlovek, zdi se visokorasel, sedi za modro ogrnjeno mizo z belo skodelico za kavo in mini belo rochko za mleko, ki sta pomaknjeni ob stran. Za hrptom na steni visi – vidi se le spodnji del – starinska nihalna ura; mozh je v beli srajci s temno kravato in z nasmehljanim obrazom. Pod sliko esejist Antonio Crecchia, pisec spremne besede, pravi, da s prichujocho zbirko avtor vech kot dostojno praznuje 50-letnico svoje nenehne navzochnosti na literarni sceni. Pridruzhamo se slavju s tremi krajshimi prevodi namesto shopka rozh:

Misli

I.

Vidim, da se vse podira, propada:
prijatelji, moji najdrazhji,
krog se zapira
in potem
Nich.

II.

Bog se je umaknil
in nam odstopil praznino,
ki jo mi polnimo s svojimi
odvechnimi vprashanji.

*

Spomine,

te poslednje
dvoumne tolazhbe,
ohranjam in jih ozhivljam
kot vrtnar rozhe
v svojem cvetlichnjaku.

Francesco Balsamo, pesnik iz Catanie (na Siciliji), je dobitnik nagrade Eugenio Montale leta 2001 za she neobjavljeno pesnishko zbirko *Appendere l'ombra a un chiodo* (Obesiti senco na zhebelj), ki je izshla leto kasneje v antologiji nagrajencev pri milanski zalozhbi Crocetti, in tudi dobitnik nagrade Sandro Penna istega leta

spet za she neobjavljeno zbirko *Discorso dell'albero alle sue foglie* (Govor drevesa svojemu listju), ki je izšla leta 2003 pri Stamperiji dell'Arancio. Ukvarja se tudi z risanjem in s skupino somishljenikov je ustanovil v rojstnem mestu založbo **incertieditori**. Gre za besedno igro, saj *incerti* pomeni negotovi, a poudarjene so chrke **i certi** = gotovi. In je smisel obrnjen na glavo. Lani je izšla pri tej mladi založbici Balsamova zbirka *Ortografia della neve* (Pravopis snega), iz katere bom prevedla dve sedemvrstičnici brez naslova iz petega in prvega razdelka:

ugajale bi mi zgoj besede
 postal bi gozdni chuvaj besed
 pochakal bi da se z lista dvigne megla
 da bi s tipanjem prepoznaval stvari
 da bi zagledal hisho v svoji goloti
 ugajale bi mi zgoj besede
 a vsak dan je kot chachka v prsih

*

roslja
 in jaz prosim med pobiranjem
 chisto obrabljenih svinčnikov –
 prosim boga papirničarja –
 roslja:
 dezhuje lahkega srca,
 nebo pa tega she ne ve

Italijanskih pesniških zbirk, ki sem jih prejela lani v dar, je she kar nekaj, a sem se odlochila, da ne bom posamezno navedla vseh, saj ne bi zlepa končala, marveč bom kot zadnjo prevedla she eno pesem iz zbirke *Il fiume nel mare* (Reka v morju) Alessia Brandolinija, osebno sicer nepoznanega rimskega prijatelja in vech kot zaslužnega urednika online revije *I fili d'aquilone* (Nitke papirnatega zmaja), ki je do danes slovenski poeziji radevolje odstopil, recimo bobu bob, res ogromno strani, a ne kazhe ga izkorishchati v nedogled, le do razumne mere, saj drugache je nevarnost, da si chlovek moje sorte nakoplje obchutek izkorishchevalca, she zlasti, ko nima nich kaj takega, da bi mu lahko dal v zameno, nobene možnosti, da bi poplachel velikodushnost in nekako poravnal rachun. Zbirka je izšla pri založbi LietoColle na italijanskem severu in sodi med tista dela, ki jih vzljubish v celoti in jih rad prebirash tudi samostojno, pesem za pesmijo, verz za verzom, vechkrat brez povezovanja, vchasih pa lepo povezane v daljsi ciklus. Spremno besedo – *Poezija v obliki resnichnosti* – je prispeval Marco Testi, ki se je zavoljo podobne simbolike in mitografskih konotacij razpisal lani v chetrti shtevilki revije *L'Albatros* tudi v zvezi s predzadnjo Brandolinijevo zbirko *Quando il Tevere brucia* (Ko Tibera gori). Zhe naslovi pesmi so privlačni: *Z rokami, prepletenimi na tisoch ochi; Narishem si*

poletni tok na oranžhne liste; Ne obranjam magičnih obrazcev otroštva; Veslo v svincu; Sem gor sem nekoč prihajal pogosto; Zvečer preshtevamo peshchena žrnca; Nekega jutra odkrijeva, da sva na počitnicah; Tudi ti ljubish bele ptice; Unichiti žhitna polja; Elegantno se norčuje iz svoje lepote; Takoj: praktično od prvega trenutka; Tvoje obličje je bilo dobro uglashena violina; Ponochi se jezga polezhe; V rumenini sončnic; Chas je, da naredimo prostor novim mislim; Bleschbanje sonca napada cvetje; Z miselnim bichem udarjam po dezhju – itd.

Imash obraz upornega, kljuovalnega otroka. Vchasih kot dekle, ki je na mah pozhgalo svojo mladost. Val, ki narashcha, da naju odnese, je tisti veter, ki hlepi po najinem duhu in ga naglo spreminja v prah, sanje pa v mavchne kipe, ki jim viharjev sploh ni mar.

Morje
 razburkano *morje*
 novorojeno morje
 smaragdno zeleno *morje*
 morje stoletnih sprevodov
morje ki prihaja z visokih gora
 morje ki povezuje svetovna obrezhja
morje ki bi rado pripovedovalo o svoji ljubezni
 morje ki naraste in unichi breg in vasi
morje ki pozna Itako in moli za zavrnjeno vrnitev
 morje ki rushi in se ovije okrog tvojih malih prstov
 pljuski slane vode na tvojem obličju kushtravega otroka.

She vedno se zazirash s priprtimi usti
 onkraj obzorja, ki ločuje smrt od zhivljenja. Zdaj se ti
 ne ljubi misliti na dobro in zlo, ki bosta prishli skupaj.

Zaprla sem Brandolinija in odnesla iz dnevne sobe vse italijanske zbirke, da bom lazhje dihala, varneje hodila in imela vsaj toliko prostora na blizhnjem fotelju, da se lahko usedem in v naglici prelistam chasopisje zadnjih tednov – sem namrech kampanjska bralka dnevnega tiska, ne sprotna – ter v miru preberem, kar me izrecno pritegne. Invazija knjig je pri meni she nereshen in hudo perech problem, ki kliche po reshitelju, a ga ne prikliche. Nedavno sta me obiskala pred vrnitvijo v Bari juzhnoitalijanska pesnica in knjizhevnica Anna Santoliquidio in njen mozh, do Trsta v spremstvu slovenskega pisatelja-zalozhnika Evalda Flisarja in njegove družhinice, saj je prav pri njegovem KUD Sodobnost International nedavno izshla v Ljubljani njena (v moji ureditvi in mojem prevodu) dvojezichna zbirka *Med vrsticami – Tra le righe*. Pa mi je shegavo pisal Evald, da je mnozhica knjig vsepovsod, tudi na parketu, naredila na njegovega (moj pripis: menda petletnega) sinchka

Martinchka velik vtis. Kar naprej – grede v Trst in nazaj v Ljubljano – je sprasheval ocheta in mamo: Zakaj ima Jolka toliko knjig? Nisem she utegnila odgovoriti, ker me pestijo oddajni roki, pa she pleskarja Mladena in oknarja Valterja imam zhe nekaj dni pri hishi in debele krtachne odtise v korekturi, da o drugih opravkih in tegobah niti ne govorim. A ko pogled le pade na vse te zhe neznosne kupe knjig, bukel in broshur, pa na mape in vso drugo papirnato navlako, ki nastilja moj dom, me ima, da mu poshljem dicto-facto telegram: Dragi Martinček, tule imash odgovor na tvoje vprashanje: Zakaj ima Jolka toliko knjig? Ker je neumna! Bojim se, da je en sam klicaj premalo, dodajmo mu jih she nekaj: !!!!! Saj, ko bi bila pametna, bi poskrbela, da ima eno samo, seveda debelo in chim debelejšo ... banchno knjizhico, ki bi odtehtala za vse te razvpite nekdanje najboljše prijateljice, ki so se v teku let izkazale kot pridanich.

A ker otrok po nareku vishjih inshtanc ni dovoljeno pohujshovati, Martinchku ne bom rekla nich, naj sam odkrije, kot sem jaz, vsaj za eno zhivljenje prepozno to knjizhno zadrego, najpogosteje celo osrechujocho, ali fato morgano in potegavshchino stoletja.

Dve uri kasneje, po branju nekaj shtevilk *Dela*:

Spodnji zapis sem sicer poslala sobotni prilogi *Dela* kot odmev na pismo **Ko sanje postanejo mora** (Delo, 7. maja 2011), z upanjem, da mi ga objavijo v *Posbntnem predalu 29*; to se she utegne zgoditi, a ker teche beseda zlasti o prevajanju, tokrat o doraslosti na tem specifichnem področju, in potemtakem tematsko kot naročeno sodi v moja razmishljanja o poeziji in prevajanju, sem mnenja, da bo ta problematika she koga pritegnila in zanimala, ne samo mene in domnevnih bralcev pisem osrednjega slovenskega dnevnika. Tu pa tam sem seveda kaj dodala in dopolnila, ker nisem vezana na shtevilo vrstic. V bistvu gre za mali spor med znanim slovenskim zalozhnikom in skoraj neznanu ponudnico prevajalskih uslug, kar je za nas stranskega pomena, saj se bomo sprashevali le o prevajanju, ki je dvojico pripeljalo do tako radikalnega nesoglasja. In se celo omejili na prevod naslova. Torej:

Rok Zavrtanik, direktor ljubljanske Zalozhbe Sanje, v svojem pojasnilu na zapis v *PP 29* izpod peresa gospe Dushe Zgonec, nesojene prevajalke knjizhice *Indignež-vous!* Stéphana Hessla (Delo, 23. aprila 2011), pravi, da so se »predhodno zheleli preprihati, da je gospa Dusha Zgonec dorasla prevajalskemu izzivu.« Očitno ni dorasla, ker z njo potem niso podpisali prevajalske pogodbe, pach pa so prevod knjige zaupali nekomu drugemu, to pot, se zdi, doraslemu, ki jo je v slovenshchini dokončno naslovil *Dvignite se!* In je tik pred izidom, che ni zhe izshla. Po izrecnem mnenju zalozhnika: »Kakovostni prevod je namrech osrednjega pomena, kar posebej velja za drobno, toda izredno odmevno delo, ki obsega vsega 16 standardnih strani in pri katerem je zhe izvirni naslov *Indignež-vous!* izjemno tezhko prevedljiv.«

V zvezi s težko prevedljivostjo naslova se založnik založbe Sanje heca ali misli resno? Morda pa nima pojma o francoschini, ko pa je angleshchina pri nas pometla skoraj z vsemi drugimi jeziki, in je zategadelj bolj malo resnično sposobnih prevajalcev iz francoschine, tisti osebk pa, ki so podkovani z velikim tovrstnim znanjem, so radi plachani poshteno, rajshi kakshen evro vech kot manj, ni jim dovolj, da jim v pest nasujejo nekaj drobizha. Za pest centov in s spodbudnim trepljanjem po rami se pach lotijo dela zdalech manj izkušeni prevajalci, verjetno zacetniki, ki jim shtartne tezhkoche in malodane obvezna spremljajocha negotovost sivijo lase, nam bralcem pa vechkrat kodrajo zhivce.

Konchni naslov knjige bo potemtakem *Dvignite se!* In zakaj naj vstanemo, se vzdignemo ali dvignemo, ko pa nas avtor ne vabi k vstaji niti ne dejansko k upor, in she manj nam veli, naj vstanemo in se kam poberemo, ker mu gremo zhe na jetra in smo mu v napoto? Zgoncheva je naslovila knjigo dobesedno, a vsaj smiselno: *Ogorchite se!* Cheprav zveni poziv tako na suho domachemu ushesu rahlo prisiljeno, recimo, malce nenavadno, skoraj neslovensko. Ko bi prishel v bolj splošno rabo, bi se kot do nedavna strogo prepovedani »v izogib« ... aklimatiziral; izgubil bi kot kivi *in limete* vsaj 90 % eksotichnosti ali kot prepotrebni *anti* nadih starinskosti. Verjetno ga bi she posvojili. Saj je dal tudi glagolu »dvigniti (se)« (z izpeljankami vred) zeleno luch shele Toporishichev pravopis, predzadnji je bil do njega she poln pomislekov, njegova raba je bila zelo omejena. Mimogrede: Toporishich nima predsodkov niti do glagola *ogorchiti se*, ne boji se ga rabiti, nasprotno, sestavi celo stavek: *ogorchiti se ... zaradi krivice*. Prevajalcu za založbo Sanje – tistemu baje »doraslemu«, ki pa ga najbrzh ni niti konzultiral, knjiga je zares kot cent tezhka in morash biti junak, da jo vzamesh v roke! – je Toporishich ponujal nich manj kot zelo primeren naslov za broshurko, in sicer: *Dvignite svoj glas!* Tako se prevaja in govori in obenem po najkrajšem kanalu dokazhe, da naslov Hesslove knjizhice sodi med najlzhje prevedljive; naj se založniki ne (o)smeshijo s tem, da nam pripovedujejo pravljice. Le znati morash, in shele nato talaj nauke nevedni srenji, ni pomochi. In za namechek: kje pishe, da se moramo pri prevajanju drzhati vedno shtevila besed kot v izvirniku? Kje pishe, da jim ne smemo tu pa tam chesa dodati ali odvzeti ali obrniti v prid lzhje razumljivosti in vechje blagozvochnosti, le da dosezhemo zheleni pomen ali uchinek? Recimo: *Ogorcheno protestirajte! Dajte glas svojemu ogorchenju! Bodite ogorcheni!* (Skratka: Ne pustite se nategovati, ko vas proti vashi volji ... jebejo, ne glede kdo – sorodstvo, prijatelji, drzhava, cerkev, JAK-i, založbe, itd. Ne prenashajte shikaniranja molche! Smisel je ta v polnem pomenu besede.)

Je založnik skupaj s prevajalcem sploh priklical na monitor google in poiskal vse v zvezi s tovrstno – indignacijo, kot bi ji najrajshi rekli slovenski intelektualci, ki so nori tudi na druge *-acije* in njihove sorodnike, zachenshi z edukacijo, ki je zanje stokrat vech od vzgoje, Pepelka vzgoja se lahko skrrije pred njo, ki zveni tako gosposko! Bog ne daj, da bi pozabili na fascinacijo, ki zalezhe vsaj za sto petdeset ocharanosti in njenih derivatov, pa vse do destinacije (namembni cilj), ki jim,

revchkom nebogljenim, popolnoma manjka usodnostni nadih, naj rechem kar *dies irae* prizvok in presunljivo zvenenje zagrobnih trobent ob sodnem dnevu!

V Italiji se grejo ogorčenje na podoben način zhe vsaj dobro desetletje in je fatidichni poziv *indignatevi!* zhe na ustih vechine, vključno s frizerkami, natarji in TV napovedovalci. Zacheli so ga masovno uporabljati levicharji in feministke, mednje sodim tudi jaz, a vabila k oporekanju in neposlusnosti so nalezljiva, nekateri prenapetehi javno izrazijo svoje ogorčenje zhe, che jim mesar podtakne zhilnat zrezek ali jim policaj nalozhi zaslužno globo, zato jih voditelji pozivajo: Ogorčeno reagirajte, vendar, pozor, ko imate dolochen cilj pred sabo, ne na splošno – INDIGNATEVI, ma, attenzione, CON UNO SCOPO, non in modo generico.

Dobronameren nasvet direktorju založbe Sanje Roku Zavrtniku: Naj ustavi distribucijo knjizhice. Prevajalec ali prevajalka, ki je zagreshil(a) to prevodno shlamparijico, da bi bila bolj pazljiv(a) pri naslednjem prevodu, naj odleplja platnice plus naslovnico s skrajno neposrechenim naslovom in založba naj zveshcek opremi s kakshnim manj nerodnim, da reshi dobro ime firme pred javnim posmehom in privatnim privoshchljivim hahljanjem.

P. S. v vednost:

Konec lanskega leta se je pri salernishki založbi Multimedia edizioni na jugu Italije pri tisku zbirke *Ballata per Metka Krashovec* Tomazha Shalamuna (naklada tisoč izvodov) v mojem prevodu zgodila nerodnost, da so v tiskarni napisali naslov narobe, in sicer *La ballata di Metka Krashovec* namesto *Ballata per Metka Krashovec* (*Torej Balada o Metki Krashovec* namesto *Balada za Metko Krashovec*). Opozorila sem založnika Sergia Iagullija na napako.

Vso naklado, na srečo she zaprto v shkatlah, so iz distribucije poslali spet v tiskarno, ki je odlepila tisoč platnic in ponovno prilepila tisoč novih popravljenih. Založnik se mi je zahvalil za opozorilo in norchavo pristavil: Si lahko predstavljash, kako so bili poshiljke ... veseli tiskarji? Najbrzh so naju oba po tihem prekleli prav do amena, a nich ne pomaga, ne moremo si privoshchiti takih tiskarskih kozlov, ne glede na chas in denar, ki nam ga ukradejo.

She to: Nikogar od protagonistov te male zgodbe ne poznam osebno. Ne direktorjev založb Sanje in Multimedie, in she manj prevajalcev.

Informativno: *Delo* je objavilo krajsko verzijo mojega gornjega odziva 14. maja 2011 v rubriki PP 29 (Sob. priloga), nanj pa je odgovoril in nich argumentiral založnik Rok Zavrtnik 21. maja 2011. Poslala sem mu spodnji odmev. Ker se ta prav tako ukvarja zlasti s prevajanjem in z jezikovnimi vprashanji na splošno in posebej z inkriminirano broshurko, mislim, da bo zanimal tudi bralce SRP-a.

Ko Sanje postanejo mora!

Ne vem, koga zavaja Rok Zavrtnik, založnik Založbe Sanje, v skupnem zapisu, naslovljenem gospe Dushi Zgonec in meni v PP 29. Po eni strani trdi (navajam prosto), da se nerad ukvarja s tako neobetavno in zgrešeno temo, a ker je bil od naju izzvan, odgovarja pach obema damama (obenem kajpak bralcem v vednost), saj bi bilo –nevljudno zadržati odgovore zase«, a ta galantnost do dveh dam (govorila bom le v svojem imenu) ne sezhe tako daleč, da ne bi pri tem izkazu moshke vljudnosti do shibkega spola (na rovtarsko vizho, se zdi) korenito potvarjal mojih besed in celo nachina, kako so bile izrečene. Jaz sploh nisem predlagala spremembe naslova knjizhice v *Ogorchite se!*, kaj shele srdito terjala, in she manj sem se razjezila in celo se nich nisem razsrdila nad založbo, cheprav se Hessel v slovenskem prevodu vseskozi –jezi«, on, ki ni niti malo nagnjen k jezi, kvechjemu – ponovljam – k ogorčenju ali k zgrazhanju, in she kakshen primeren izraz ali besedna zveza bi se nashla; slovenshchina je gibchen, niti malo okoren ali okostenel jezik, njegove mnogotere odtenke in raznotere lepote in bogastvo she premalo poznamo. Dobronamerno sem torej svetovala založniku, naj zamenja knjigi naslov, ker sodi med shlamparijice; na izbiro sem mu ponudila nekaj bolj posrechenih variant, in pri tem nasvetu ostanem trdno kot skala, pa naj trdi, kar hoče v svoj zagovor. Kot smo zvedeli iz njegovega zapisa v *Delu*, je to shlamparijico celo zakuhal sam, ne pa prevajalka, vsa chast ji; vzela si je pach pravico, da se vmeshava, kjer bi bilo verjetno veliko bolje, da bi prepustil prevajalki odlochitev, shkoda. Uporabila sem celo ljubkovalno obliko, da omilim recheno, pa sem ga vseeno prizadela. Namesto da bi rekel tudi sam: shkoda, da nisem prej pomislil in shele nato ukrepal, me je obdolzhil, da srdito terjam zamenjavo v *Ogorchite se!* in da sem se razjezila in celo razsrdila, kar je debela lazh. Gospodu Zavrtniku priporocham za kdaj drugich: damam in gospicam naj daje manj zgolj vljudnostnih gest in koncesij, a vech jezikovnega posluha nasploh, za navrh pa vsaj mrvico samokritichnosti, ki nikoli ne shkoduje.

Kratko pojasnilo, v **izogib** nespোরazumov: Ko v prvem odgovoru gospe Dushi Zgonec ne bi tekla beseda o prevajalski doraslosti, se ne bi niti oglasila, a prav ta doraslost – in posledichno tudi nedoraslost – sta tematsko pritegnili pozornost zagrete prevajalke Jolke Milich. Rekla sem si: Da vidimo in slishimo, kako to izgleda v praksi, in izgledalo je dokaj mizerno ... Medtem sem si kupila tudi knjizhico in zhe na platnici pishe chrno na belem: –razjezite se«, kar je vsaj za zelo pomemben odtenek etichne kategorije drugache od tega, kar je rekel in svetoval Hessel. Stavim, da je dejal: –indignez-vous«, ne pa –enragez-vous«.

Ker sem skoraj preprichana, da bo prishlo do ponatisa te ljubeznive in zgledno oblikovane broshurke za dva evra in 99 centov (naj gre pohvala Luki Umku in Nini Ushaj, da sta jo naredila tako estetsko!), prijateljsko svetujem založniku – ne glede na to, da je moshki in potemtakem je vse prej kot primerno, da se dama v letih do njega vede prevech galantno, saj bi se bolj povrshnim bralcem zdelo malce

komichno, kot da z njim v pridobitniške namene koketira, – da na 60. strani popravi narobe napisanega italijanskega pisatelja Giuseppeja di Lampeduse v **Giuseppa Tomasi di Lampedusa**, na 63. strani pa naj porihita De Gaulla v **de Gaulla**, podobno kot vedri na 61. strani. Ni se mi treba niti zahvaliti za namig, malenkostna prijaznost.

Obenem klicem kakšnega jezikovnega razsodnika na pomoč, recimo dr. Heleno Dobrovoljc z Inshtituta za slovenski jezik, dr. Marka Stabeja z oddelka za slovenistiko ljubljanske FF, predsednika DSP Milana Jesiha in predsednico DSKP, njeno ime imam na koncu jezika, a dlje na zhalost ne pride (morda Dushanka Zabukovec?). In sicer: kako pravilno sklanjamo očitno nemški priimek francoskega pisca te knjizhice? Po nemshko: Hessla / Hesslu / s Hesslom, kot vedno pishe v *Delu, Mladini, Zbunalu*, primorskih lokalcih itd., z mano vred kakopak, ali pa kot pishe v knjizhici: Hessela / Hesselu, s Hesselom, saj se njegov priimek po francosko izgovarja z nemim *b* in z naglasom na zadnjem zlogu: Es-sel, ne pa na prvem? Zahvaljujem se jezikoslovcem vnaprej za odgovor in pomoč.

Pa she nekaj grenchice na koncu, namesto desertnega *dulcis in fundo*. Jaz zhal ne verjamem, da bo le verbalno ogorčenje z zgrazhanjem vred in s podobnimi pozivi spremenilo svet na boljše, nikoli ga ni, morda spremeni le kakšnega posameznika, ne posebno perverznega, in navdushilo bo pretežno dobrichine. Bojim se, predragi gospod Rok, da vash –dvig zavesti« in Hesslov apel k ogorčenju ne bosta dovolj, se bo treba prav ... *vzdignit in dvignit in tudi vstat*, po možnosti z debelim kolcem in vilami v roki in, she rajshi, s kakšno mashinco (zaori in zapoj!) ali vsaj s kakšnim starim, zarjavelim in odsluzhenim kalashnikovom iz zhelezne rezerve ali zbirke blagopokojnega Osame bin Ladna. (Med nami, na shtiri oči, ne bom povedala naprej: Je v vlogi terorista sploh kdaj resnichno obstajal? Ne gre za amerishko in nato svetovno vechplastno in vechnamensko jako prilagodljivo izmishlijo, to je za lutko oziroma marioneto in negativca, kot mrgolijo v risankah, ki brezhibno poosebljajo zlo, kot smo jih od malih nog vajeni iz neskončnega morja stripov. Americhani pa, da bi ji zvishali kredibilnost in nam vlili vech strahu v kosti, so ji nashli in posodili dvojnika, njihovega sprva vrazhje spretnega in domiselnega pa skoraj vseprisotnega bradatega agenta Cie, arabskega plemenitega rodu, ki si je ob lutkini spektakularni smrti nedavno v Pakistanu končno le oddahnil, se skrbno obril, na kratko ostrigel, pocheshal na precho in odshel na zasluzhene pochitnice, do bruhanja navelichan te predolge in zhe davno stereotipne vloge islamske teroristichne poshasti, rezhirane zhe preenolichno in odigrane blazno dolgochasno, brez trohice fantazije?) Pika.

Vrnimo se k nekoch hudo sporni besedni zvezi **v izogib**, ki je z leti zgubila pretezhni del svoje, se zdi, hreshchave ostrine ali neumestnosti in postala malo manj ali malo vech – odvisno od piscev – uporabna na splošno, ne samo v sodnih in podobnih listinah, kjer so ji, med drugimi jezikovnimi »grozotami«,

nekako priznavali domovinsko pravico, po logiki: ena »grozota« vech ali manj ni vredna, da se zadelj nje posebej vznemirjamo. Ob njej se malo kdo she zdrzne. Najdesh jo celo v sobotni prilogi *Dela* in brzhchas v *Pogledih*, ki se imata in ju imamo, jezikovno vzeto, za odlochno vishja kategornika od drugih bolj navadnih chasopisnih strani, pa se ni vanjo nihche spotaknil. Vsaj javno ne. Ponovno sem prebrala vse na zacetku svojega razmishljanja omenjene jezikovne chlanke, ki so izshli 23. aprila v zadnji shtevilki *Pogledov*. Avtorji z lektorico vred, ne glede na najrazlichnejshe v bistvu precej abstraktne ali sploshne pomisleke, zrejo dokaj optimistichno na zdravstveno stanje nashega jezika. Marko Stabej pomirjevalno celo trdi, da nikoli ni slisal »z Otoka [moj pripis: iz Anglije], da je angleshchina ogrozhena in da bo izumrla (s chimer se ukvarja malone vseh dva milijona govorcev nashega malega jezika) ...« Po moji pameti je izumrtje dvomilijonskega narodicha z njegovim malim jezikom vred veliko lazhje uresnichljivo kot izumrtje 100-milijonskega naroda in njegovega jezika. Saj najrazlichnejshe bolj redke vrste, in zaradi tega tudi bolj ogrozhene, mrgolijo tudi pri nas, recimo, v zhivalskem in rastlinskem svetu. Ko bi bile npr. golishke narcise tako pogostne kot trava in zasejane po vsej Sloveniji, bi jih turisti ali tudi domachini lahko po mili volji trgali oziroma prav pokosili, ne bi jih samo gledali in si kakshno na skrivaj prisvojili. Isti princip menda velja tudi za ogrozhene orle, s slovensko chebelo vred. Stabejeva brezskrbnost z neposrecheno primero se mi zdi prej naivna in lahkomiselna kot pomirjevalna. In za navrh iz trte izvita.

Pa she kako skrbi Otochane, pa Francoze in vse vechje narode suverenost njihovega jezika, ne marajo tujih infiltratov in kuzhnih klic in podobnih heterogenih rechi. Brala sem tudi, che se ne motim, izpod angleshkega peresa leta 1983, to se pravi pred 28 leti (!), v milanski reviji *Lingua e letteratura*, izhajala je – morda she izhaja – pri Univerzitetnem inshtitutu modernih jezikov na Fakulteti tujih jezikov in literatur, glavni urednik je bil takrat znani italijanski esejist, literarni kritik in antologist Carlo Bo, silno zanimiv in alarmanten chlanek prav o hipotetichnem izumrtju angleshchine. Moj pripis: kot v srednjem veku latinshchine, ki namesto da bi se she bolj razbohotila v *linguo franco* in she bolj korenito omogochila in olajshala komunikacijo v svetovnem merilu, je dokaj bedno razpadla v mnogotere evropske jezike, pravzaprav v mala narechja in govorce, ki jih poznamo she dandanes, z angleshchino in s slovenshchino vred. Tisti, ki so kot Erazem Rotterdamski vztrajali pri latinshchini, ker so tako rekoch verjeli, da se zaton tako velikega in pomembnega jezika ne more zgoditi, ko pa je tako suveren, prozhen in prirochen, tako vesoljen, so poshteno nasankali in so se sami nekako dali na stranski ali celo na mrtvi tir, medtem ko so lokalni vlakci, vozichki in koleslji s potniki, ki so chebljali in chivkali v raznoterih narechjih, tezhko razumljivih zhe za prebivalce sosedne obchine ali pokrajine, vozili na vse pretege pa v vse smeri in spleтали goste prometne urbane in podezhelske mrezhe.

Rekli mi bodo: to so marnjali – in ti si chebrnjala z njimi – skoraj pred 30 leti, angleshchina pa je she tu in kar poka od zdravja, in se tudi v nashih ptichjih glavah (saj kure sodijo med ptiche?) obnasha samopashno, in mi, preplashene dushice z obrobja in za namechek menda zhivelj iz vzhodnoevropske province oziroma, precizirajmo, z evropskoazijskega konfina, saj v Evropo hodimo, očitno pesh, vsaj zhe pol stoletja, do jedra frustrirani osebki z manjvrednostnim kompleksom, ki se lahko meri le z Everestom (v globino), se radevoljno pustimo tiranizirati, ker mislimo, da smo prav zaradi tega zelo napredni pa da hodimo ne samo vshtic s chasi, temvech z njimi celo pod pazduho in tu pa tam she en korak naprej; razlogov za samoprevaro je vedno na pretek, le nekaj zadrege je pri izbiri, one najbolj varljive alias najslabshe ... No, za jezike, ne le za angleshchino, je 30 let zelo kratka doba, to velja konec koncev tudi za slovarje – saj chez zastarele slovenske slovarje, primerne za odpad, je bila v *Pogledih* izrečena marsikatera bridka ugotovitev ... Si jih prav videl z rdechim svinchnikom v roki: to ni vech tako, treba je spremeniti, zastarelo, zastarelo, raba malo manj kot prepovedana itd. Saj bi zadostovalo vsakih pel let izdati poceni broshurko z vsemi ali z vechino modnih in bolj obstojnih novosti, ki jih poznavalci predlagajo v duhu vzeti ali pustiti, neobvezno. Kar pa je v tako imenovanih *zastarelih slovarjih*, je she vedno vse ... uporabljivo. Tokrat v duhu gesla, da chez sedem let vse pride prav. Vi – da se razumemo: vsak od nas posebej – poberite, kar je vashi koncepciji jezika najbolj vshech, vse drugo, kar vas ne mika ali chesar ne marate, pa pustite v slovarju brez vsake vrednostne nalepke in she manj brez diktata: to je v redu, ono ne, izogibajte se prvega in odprite vrata na stezhaj drugemu, ker vam jaz, ki se na te rechi spoznam stokrat bolje od vas, to velim. Jaz ... kdo?

Bom povedala anekdoto. Pred leti, ko sem izdajala pesnishko zbirko *Prima Levija Ob negotovi uri* (Aleph, Ljubljana 2007) in prevajala trzhashkega pesnika Umberta Sabo in vmes, kot vedno, brala tudi revije, knjige, chasopise itd., sem parkrat naletela na trditev, da je izraz *lice* – v pomenu obraz – zastarel, torej malo manj kot prepovedan, drugache recheno: sodi v jezikovno preteklost in ga ne kazhe vech ozhivljati, naj odsluzheni mrlichek pochiva v miru. Najvech, kar sme, je, da krozhi v kakshnem domu za ostarele in umsko otopele obchane, osebje pa naj se ga strogo izogiba, naj se skrbno varuje, da bi se pustilo okuziti s to prezhivelo, pardon, sprhnelo nesnago, ki je nemarno zaostala za chasom in obtichala v davno preteklih vodah, ki ne meljejo vech. To, po mojih izkushnjah povsem samovoljno opozorilo, se je na vsem lepem oglasilo tudi iz zelo zanimivega in izchrpnega chlanka-porochila italijanistke in univerzitetne profesorice Martine Ozhbot, in sicer prav v zvezi s prevodi Umberta Sabe v slovenshchino. Iz chiste, a nepremagljive radovednosti sem pogledala tudi v slovarje in pravopis, in nashla potrditev o zastarelosti *lica*, ko je bilo v zvezi s chloveshkim obrazom ali oblichjem, pri vseh drugih podobnih definicijah pa je ohranilo mladost in je smelo brez vsakega ukora, nekaznovano, v slovenska besedila. Lahko si ga poljubno uporabil v zvezi z zemljo (na licu zemlje), tudi s hisho namesto prochelja (lice

hishe), in she in she. Le komu chesa povedati v lice nisi smel vech, samo v obraz in v oblichje, ali kvechjemu v brk, ne glede, ali je dotichnik brk(e) imel ali ne. She kakshni krasotici, ki si je redno (iz)pulila vsako najmanjšo odvechno dlachico, si mirne dushe lahko karkoli povedal v brk, v (golo, gladko, dekliskonezhno in za povrh she depilirano) lice pa bog ne daj, saj bi storil smrtni greh, seveda che si mislil pri tem obraz, a che si se zagledal med govorjenjem v njena rozhnata licheca, pa ja. Ubogi Kalimero, postavljen brez vsake krivde na indeks ali ad acta. Slovenshchina pa prikrajshana za tretjo možnost, saj *live* ima podobno funkcijo kot *la faccia* v italijanshchini (*sulla faccia della terra, la faccia nascosta della luna, itn.*).

Jaz, ki se postavim vedno na stran zgubashev in preganjanjih, sem pri prichi naredila eksperiment. Iz Sabove dvojezichne zbirke *Bevo quest'aspro vino / Pijem to trpko vino* (zalozhba Mladika, Trst 2008) sem vrgla ven vsaj pet obrazov in eno oblichje in jih nadomestila z licem, tudi Leviju sem zadnji hip vrnila chisto na zacetku eno lice in ga pobalinsko oropala za prelepi, od jezikoslovcev pozhegnani obraz, skratka, potencialnim bralcem sem podtaknila kar sedem zastarelih, nerabnih, recimo kar obsoletnih, da se bomo she bolje razumeli in globlje zgrozili – lic. Ker che rechemo samo *neraben in zastarel*, ne dobimo mrshchalice; gre za chisto navadne besede, ki za seboj ne pushchajo sledi, kot da bi duh (fantazma) hodil po celcu, in celec bi ostal cel in nedotaknjen, nikjer nobene udrtine, niti slutnja petke ali golobje tachke. Nich, she bolj bel in neomadezhevan celec kot prej. Che pa rechesh *obsoleten*, se v snegu zarishejo vsaj podplati usnjenih shkorenjchkov z globokimi zarezi in s podkvicami vred ali cikcakasti chrti kotalk, morda celo dokaj razlochne risbe novih gum kakshne limuzine; ni kaj, slovenskim besedam pach manjka substancialnost, pulpa, meso, skratka, niso za nashe uho in obchutje jedrnate, nimajo konsistence, so predomache, oglate ali zlizane do iznakazhenosti, so tako rekoč skoraj brez tezhe, kakor iz lepenke najbrzh, in niti po kakovosti, drugache recheno, ne kotirajo na borzi, celo trgovci, ki pred novci ne vihajo nosu, rajshi vidijo, da jim plachash v tuji valuti ali vsaj s kartico, iz katere je na golo oko razvidno, da zanjo jamchi tudi tuja banka ali firma. Primer, da boste lazhje dojeli diferenco: che rechesh, recimo, *prishlek s severa*, se zdi, kot da ne bi rekel nich, she pes te ne povoha ali oblaja, kot da te ni, kaj she, da bi zbudil radovednost vse slovenske srenje. Che pa rechesh *prishlek s septentriona* – kje neki je zhe septentrion? V Evropi ali na kakshni drugi bolj odročni celini? Tako znano mi zveni, a se ta hip ne morem spomniti, kje se ta dezhela nahaja! Gre za kraljevino ali republiko? Ni hudich, da se ne bi vsaj ljubljanski mestni bus ustavil, in vsi potniki z voznikom vred bi zvedavo pogledali skozi okno tega enkratno zanimivega in eksotichnega popotnika, ki je prishel k nam na oglede. Z nabito polnim kovchkom svezhega denarja za kakshno veliko in rentabilno nalozhbo? Upajmo! Upajmo! Potrebni smo je bolj kot slepec vida! Da bi nas vsaj za silo spravila iz kriznega zosa. Doslej, che se kritichno ozremo nazaj, so prihajali k nam pretezhno migranti z meridiona, zlasti onega globokega, da si izboljšhajo standard,

kot smo nekoč rekli, in so dolga leta trajale te obojestranske prej michkene kot velike, a postopne izboljšhave tudi na (naj)nizhji ravni, zdaj pa imam vtis, odkar je standard dobil mlade in enim pretirano dosti dal, drugim malo manj navrgel, a she vedno dovolj, in tako dalje navzdol do tistih, ki jim je skoraj vse vzel, lahko berete – nesramno ukradel, da tudi marsikdo od sštevilnih prikrajskih domachinov z njimi zhvechi isto bolj revno pogacho samo zato, se zdi, ker jih niso povabili na potroshnishki festival, saj se ga lahko udeležijo le premozhni. Na to *feshbo* – te zhargonske besede prav ne maram, cheprav sem Primorka in Krashevka in nam jo sorojaki na nashem koncu servirajo po desetkrat na dan, ko ustreza in ko sploh ne sodi zraven, chutim jo kot skelech tujek v ochesu ali kot kamenček v zhe itak pretesnem chevlju, ki me brez prestanka zhuli – nemanichi sploh nimajo dostopa.

A pustimo te turobne socialne teme in se povrnimo k jezikovnim. Po istem kljuchu se nam obetajo she romarji z Levanta in na koncu bo k nam pridrsal she kakshen zahodnjak, pardon, prishlek z okcidenta, da bo nasha vednost o poznanem in nepoznanem svetu, ki nas obdaja, celovita. Ja, chlovek ne bi sploh verjel, che ne bi sam bral in hochesh nochesh ugotovil, da je celo Drago Janchar, mojster besede, – beri in strmi! – zgubil kompas za jezik! Posvojil je septentrionalca na shkodo severnjaka, najbrzh rekoč: Kar je bolj imenitno, je pach imenitnejshe, kdo se bo tega branil? Chemu vztrajati pri domachi robi ali kuhinji, che je sosedova bolj slastna (beri: apetitlih) in bolj cenjena od lastne proizvodnje? Pa che z njo doma dlje pridesh? Morda pa je le odkril, kako pri nas, v boljshih krogih, svinjo smodijo in od tega imajo korist. *Triste ma vero.*

Vrnimo se k zastarelemu *licu*, ki sem ga tukaj vpletla v eksperiment. Bila sem naravnost presenechena, prichakovala sem najmanj ugovor nad tako mnozhico lic na napachnem mestu, pripravljena sem bila na pravi pravcati protest: le kam si shla iskat tega dinozavra, chesa she bolj starinskega si nisi mogla umisliti? Pa ni bilo nobenega komentarja v zvezi z njim, kaj shele nasprotovanja. Potem sem dala rokopis, oznachen v vseh pesmih z licem, a nikogar nisem izrecno opozorila nanj, marvech na prevod pesmi v celoti, v branje svojim literarnim ali prevajalskim kolegom, s proshnjo, naj mi povejo, kako jim pesmi zvenijo v slovenshchini in naj mi predlagajo kakshno zboljshavo, ker meni se ne zdijo najboljshche prevedene. Neki urednik se je spotaknil ob *ter*: kaj pomeni, me je vprashal, ker ne razume verza, saj ni niti vedel zanj v pomenu za katran, motil ga je tudi *preden*, hotel je *predno*, tu pa tam mi je kdo predlagal kakshno zamenjavo vrstnega reda ali mi ponujal pri samostalnikih in pridevnikih kakshen sinonim. Ponovim, niti enega ni motilo *live*, a brali so ljudje z vishjo izobrazbo, stari od 30 do 50 let, ne kakshni stoletniki moje sorte; kot zhe recheno, bili so pretezhno literati in prevajalci pa dva lektorja, torej sami jezikovno izkusheni osebki. Zame je bil eksperiment ne samo pouchen, marvech naravnost ... iluminanten. Potemtakem ne kazhe verjeti prav vsega, kar kdo kdaj napishe, in zlasti ne, kar odsvetuje ali prepove; tudi na jezikovnem podrochju gre vechkrat in pogosto za modne zadeve, ki jih dejansko

stanje ne opravičuje in niti ne potrdi, ali pa trajajo dolochen čas in je nato spet vse po starem. Najbolj pravoverni so navadno tisti, ki raje mislijo s tujo glavo, ker je najmanj naporno, kot s svojo, na lastno odgovornost. Eden pach reče, in che ima potrebno karizmo, vsi za njim, ne da bi sploh preverili, ali trditev drzhi.

Bilo je nekoch davno na Premu, ob nekem zelo prijetnem prevajalskem srečanju, ki ga je organiziralo Združenje primorskih književnikov skupaj s kulturniki iz Ilirske Bistrice, nekega daljnega junija – morda se ga prevajalka v italijanshchiuno Tea Shtoka she spominja, saj je bila zraven in je tekla beseda tudi o njenem prevodu pesniskih zbirke Alesha Debeljaka *Minute strabu*. Naslov je v italijanshchino Tea prevedla: *Momenti di angoscia*. Sploh me ni motilo, cheprav gre za dva samostalnika, ki se povsem ne pokrivata: strah je strah in tesnoba je tesnoba, nekemu je lahko tesno(bno), cheprav ga ni strah, in obratno; a nekako sta si v sorodu, skratka, ni me motilo. Zachelo pa me je neznansko motiti, ko so me navzochi slovenski prevajalci obeh spolov jeli prepričevati, da izraz *strah* kot italijanski zheniski samostalnik *paura* ni nich poetichen in torej ne sodi v poezijo, pesniki se ga izogibajo, pa da je bilo vech kot umestno, in celo potrebno, da ga je prevajalka zamenjala s *tesnoba – angoscia*; to je trditev, ki je za lase privlečena. O italijanskem pridevniku *mesto* (zhalosten, otozhen) pa so skoraj enoglasno trdili, da je zhe davno zastarel, da sploh ni vech v rabi pri nashih sosedih, ne v poeziji in ne v prozi, in da se ga zaradi tega prav izogibajo. Enaka apodiktichna trditev, ki niti za nohtek ni drzhala tedaj in niti danes ne drzhi. Nekateri Slovenci, posebno tisti, ki se imajo za nesporno genialoidne, strashno radi delijo vsakovrstne modrosti in govoriyo na pamet, delno zato, da bi naredili na poslushalce vtis vseznalosti, tako da slednji, trichetrt manj podkovani in tudi bolj samokritichni, sami pri sebi bridko zastokamo: Jezhesh, ta pa je velik strokovnjak, z njim pa se ne moremo niti primerjati! In s takshno gotovostjo izstrelijo svoja neizpodbitna mnenja in nezmotljive razsodbe, da ostanemo chisto paf vsaj do večera. In je sploh vprashanje, ali si kdaj opomoremo. Che si, in gremo nato she kontrolirat, kar so trdili, pa odkrijemo, potem ko prelistamo dvajset antologij, da je tudi italijanski *strah – la paura* – iz lirichnega tkiva in gradiva, in da nastopa neshtetokrat na sosedni pesniskih sceni. V zvezi z italijansko bojda zhe odpisano *zhalostjo – mestizja* pa odkrijemo, da niso vchasih samo *mesti* – zhalostni, ampak tudi *mestissimi*, povedano po domache: zelo zhalostni ali otozhni-ssimi, kar je vishek vishkov in ne kazhe dodati nich.

Pa she nekaj o Stabejevih dveh milijonih govorcev pri nas, ki se baje brez potrebe ukvarjamo z ogroženostjo slovenshchine in nas lomi strah, tisti pesniskih in dejanski, da bo izumrla. Ko bi bili res *en bloc* tako zavzeti, – shkoda, da nismo! – ne bi dobivali izdelkov, ki jih bom navedla kot primere nashe po eni strani narashchajoche brezbrizhnosti in malomarnosti, po drugi pa nikakrshne skrbi do jezika, saj vechkrat materinshchino prav brezobzirno mrcvarimo. Dovolj je, da

odpremo letoshnjo tretjo (marchno) shtevilko *Sodobnosti*, pishi in beri: osrednjo revijo za knjizhevnost in kulturo, drugache recheno: shpico omikanosti na Slovenskem, ne gre za kakšno desetorazredno obchinsko glasilo s province, njena lektorica in obenem kriticharka je Katja Klopchich. Meta Kushar, znana literatka in intervjuvarka, ki je na Drushtvu slovenskih pisateljev bolj doma kot na svojem domu v Trnovem in si je, nota bene, kot pesnica skupaj z Eriko Vouk in s Tomazhem Shalamunom prisluzhila chast (tudi to zvemo iz intervjuja), da so jih vkljuchili z izvirniki in v prevodu v Gallimardovo antologijo sto in enega pesnika *Les poètes de la Méditerranée* (Sredozemski pesniki) – chastitam vsem trem! – pa se pogovarja v zhe omenjeni ljubljanski *Sodobnosti* s sodobniki (s kom pa, che ne s sodobniki?), tokrat s – poklicnim diplomatom drzhave Slovenije« Iztokom Simonitijem, in se ji zapishejo – lektorica pa ne trene niti z ochesom niti se diplomat ne vznemiri, kaj shele, da bi oba zagnala vik in krik – tuja imena vchasih fonetichno, namrech vsaj do nedavna narobe za nashe obichaje (Robin Hud, Zoro), in vchasih pravilno (Dumas, Sienkiewicz), nekaj pa napol prav in napol narobe: Benjamino (prav: Beniamino) Gigli, missione civilisatrice (prav: civilizatrice). Skratka, *tutti frutti* postrezhba. Zdaj pa ne vem, kaj naj si mislim: so nashi merodajniki s tem, ko so ukinili same sebe, ker se nochejo zhlahtati s kletimi puristi, ukinili tudi vsa pravila? Vsak naj pishe poljubno, kakor ve in zna, enkrat prav, po pravilih, drugich narobe, saj je vseeno, ne bomo se zgubliali v malenkostih; kar pa se bo obdrzhalo, bomo chez chas, ko bo prishel pravi trenutek, saj se ne mudi, ne gori she voda, pach kanonizirali in sestavili nov slovar, a pretechi mora vsaj kakšno (pet)desetletje, ker marsikaj kar samo od sebe odmre, najboljshe je, da hitimo pochasi, kakšno vishjo in 100% zanesljivo avtoriteto, ki naj bi nam sproti svetovala ali nam kar popravljala kikse, si pa raje odmislimo in se ne izmikajmo klicem po odgovornosti, cheprav se nanjo rajshi pozhvizhgamo. Na odgovornost nas je opozarjal zhe Tomazh Shalamun, menda v *Pokerju* pred 45 leti, a tudi njemu ni uspelo, da bi nas ogrel zanjo. Tudi v *Knjizhevni listih* (Delo, 11. maja 2011) ga lomchkajo oziroma se ne sekirajo, ali je kaj »chistunsko« neoporechno ali bolj sproshcheno nechistunsko, pa beresh ocene in vpoglede, na primer *Opisovanje tishine* o francoskem pisatelju, nobelovcu (Le Clézio) – a o njem in she o marsichem spotakljivem prihodnjich.

(se bo nadaljevalo)

Jolka Milich

KAJ NAJ SI MISLIM O SLOVENSKI AMBASADI V RIMU?

(Ali s Slovenci v Sloveniji komunicira v italijanshchini?)

Naj se pochutim pochashcheno? Ali pa naj kot Slovenka in poklicna prevajalka izrazim svojo zaprepadenost?

Dandanes chloveka chaka vsak dan za vogalom kakshno majhno ali veliko presenechenje. Meni ga je dostavilo po poshti Drushtvo slovenskih pisateljev v vechji kuverti. V njej sem nashla rumeno kuverto z navedbo poshiljatelja: *Ambasciata della Repubblica di Slovenia*. V notranjosti pa na bristol kartonchku z zlatim slovenskim grbom she vabilo s tole vsebino v italijanshchini:

In occasione della visita di Stato
del presidente della Repubblica di Slovenia, S. E. dr. Danilo Türk,
con la Consorte, la Signora Barbara Miklich Türk,
l'Ambasciatore della Repubblica di Slovenia S. E. Signor Iztok Miroshich,
e la consorte, la Signora Tina Kokalj,
hanno l'onore di invitare la S. V.

ga. Jolka Milich in soprog (pripisano rochno)

al Concerto del Coro »Carmina Slovenica«,
che si terrà martedì 18 gennaio 2011 alle ore 19.30,
all'Auditorium »Parco della Musica«, Sala Petrassi,
seguirà un ricevimento.

Abito scuro

L'invito strettamente personale verrà richiesto all'ingresso.

Nato sledi rimski naslov avditorija pa shtevilka telefona in faxes in geslo elektronske poshte, kamor lahko potrdish udelezhbo na vecheru ali pa vljudno navedesh, zakaj te ne bo. K vabilu je tudi prilepljen na stroj natipkan listich – seveda spet le v italijanshchini – iz katerega zvesh, da je zazheleno, da pridesh med 18. in 19. uro, in nato vsi skupaj dochakamo prihod Predsednika dr. Danila Türka in Predsednika Giorgia Napolitana, ki se bosta udelezhila koncerta in po njem tudi sprejema.

Iz Rima so to italijansko pismo iz SLOVENSKE ambasade poslali po poshti v Ljubljano, ki je, če se ne motim, še vedno SLOVENSKA PRESTOLNICA, in sicer na Drushtvo pisateljev – pozabili so napisati SLOVENSKI, ker gre očitno za zanemarljiv podatek, naslovljeno pa, zelo prijazno, name. Podobno vabilo je prejel nedavno tudi trzhashki zgodovinar Jozhe Pirjevec in v svoji redni glosi v *Primorskem dnevniku* (30. decembra 2010) je vabilo ves radosten omenil, in ga uvrstil med dobre novice; tudi on je sicer opazil, da so naši diplomatski predstavniki zhrtovali jezik tistih, ki jih predstavljajo v Rimu, v prid sosedskega, a mu ta ... jezikovni zdrs ali kiks sploh ni skalil veselja, da le niso pozabili nanj. Ko ne bi imel neodlohljivih zadržkov, bi kar stekel v Rim na koncert, tudi pozdravit in se rokovat s samimi takimi lepimi in velikimi zhivinami v temnih gala oblekah. In da sliši spet, domnevam, zbor, ki igra in prepeva Carmino Slovenico; chlovek, vajen zhe vsega, bi skoraj pričakoval, da so tudi Carmino uskladili v ... Italico. Doklej bo še Slovenica? Pitaj boga!

Vem, vem, poznam vas, sorojaki, zdaj me boste še obdolzili kletega nacionalizma, pa še bolj nichastega iredentizma, in mi navrgli še shovinizem pa zaprashedi in zhe davno odsluzheni tradicionalizem, in me na ta glavni zvon obesili, zanikrno kampanilistko. Sosedu pa vam bodo pomagali nakladati in bodo 100-odstotno odobravalu vash sveti gnev.

Jaz pa si vseeno ne morem predstavljati italijanskega ambasadorja (niti shpanskega, francoskega, angleshekega, nemshkega itd.), da bi iz Ljubljane pisal v Benetke, Rim in Milan znanim italijanskim zgodovinarjem, pisateljem in prevajalcem v tujem, to je v neitalijanskem jeziku, v tem specifichnim primeru v slovenshchini, in jih vabil na glasbeni sprejem. Si ga vi lahko predstavljate? Jaz si ne morem predstavljati niti (naj pomislim, koga naj priklicem v spomin in vam ga navedem kot zgled), da bi mi moja zelo draga znanka in pesnica Isabella Flego, pripadnica *Italijanske unije* in zelo znana in priljubljena osebnost v Kopru, poslala kdaj voshchilo v slovenshchini, lahko tudi v obeh jeziki, kar tako, da mi vrne milo za drago, ko pa sem ji jaz, (naj)vechkrat iz chiste pozornosti in privrzhenosti, pisala v njenem jeziku, to je po italijansko. Doslej pa nisem še prejela od nje niti ... »chavchki« po primorsko, niti »lepo se imej«, niti vprashanjce »si še zhiva ali si vsako leto bolj polomljena?« Ker je skrajno dosledna oseba in premochtrna zhenska, vredna samo obchudovanja in posnemanja. Nich kompromisarska kot mi, ki radi, če se le da, skomignemo z rameni, chesh: pa saj je vseeno, pa saj ne bo padel svet, pa saj se splacha kaj zhrtoovati za ljubi mir, pa saj gre le za formalnosti, ki nich ne pomenijo – in podobno rezoniranje. No, ji bom pa letos poslala dvojezichno voshchilo, da prelomim s svojo razvado nonstop popushchanja in prilagajanja, da si bova bolj podobni: »Ciao, Isabella, quest'anno riceverai i miei auguri con molto ritardo, essendo stata ammalata e tuttora malridotta a causa di una brutta influenza che si ostina a non lasciarmi. Le kaj naj ti zazhelim, predraga Isabella? Bodi zdrava in ustvarjalna kot doslej. In seveda srechna. Ti in vsi tvoji dragi, veliki in mali. S prisrchnimi pozdravi jolka iz Sezhan«

(tista neozdravljivo problematichna in »indisponent«).

Svojskost Revije SRP

Vodilo Revije SRP so
tri vrednotne orientacije individua,
tega ne nepomembnega drobca v sistemu institucij.

Te vrednote so: Svoboda, Resnica, Pogum.
Pomembne so, vsaka od njih posebej,
pomembno je prezhemanje teh vrednot.

Tak namen ima tudi uredništvo Revije SRP,
ki izhaja v posodobljenem prvotnem slovenskem chrkopisu bohorichici,
katere utemeljitev predstavlja *Zbornik 2001 Bohorichica*.

Sama ustvarjalnost in avtonomija,
njuna utemeljenost v raziskovanju,
nachelno in splošno nista vprashljivi,
nihche, skoraj nihche ne bo nasprotoval
takim usmeritvam. Problem se pojavlja
shele na konkretnem nivoju, kot tak je
nerazviden in skrit ali zhe prikrit
in s tem tezhko reshljiv.

Problem ukinjanja ustvarjalnosti
(in avtonomije) se kazhe v shtevilnih,
a na videz nepomembnih malenkostih.
Lahko jih ne vidimo ali pa se moramo
spustiti na nivo konkretnosti, to je
na nivo ukvarjanja z malenkostmi
in postati malenkostni.

Institucija brez spomina je
kakor podjetje brez knjigovodstva,
mochni in mogochni v njej
pochno, kar jih je volja,
ker vse, kar pochno, utone
v pozabljivi zavesti chasa.

...

a ne gre za chas, ampak za dejstva zavesti,
kjer chasa ni, je samo trajanje,
obche vrednote so neposredna dejstva zavesti,
vsakomur dojemljive, preverljive,
nihche jih chloveku ne more ne dati ne vzeti,
ne sistem ne institucija ne propaganda, tudi kulturna ne,
samo che to sam hoche, jih bo nashel
le v sebi, sebstvu svojem.

